

DIRECTOR: AUGUSTIN BUZURA

www.revistacultura.ro

EUGEN SIMION Întoarcerea la critica de întâmpinare

Toată lumea face azi politologie, sociologie, antropologie culturală, când nu face, de-a dreptul, până la exasperare, politică partizană. Chiar și criticii literari. Este cazul ca, lăsând politologia pe seama celor care se pricep mai bine, criticii de vocație să revină la uneltele și la tema lor: literatura care, fără o critică justă, riscă să fie asfixiată de uriașa masă de tipărituri amorfe. / pagina 3

IOAN-AUREL POP Cultura

Ce folos am avea, dacă am crea excelenți cunosători de matematică, fizică și chimie, buni utilizatori ai tabletelor și laptopurilor, fără orizont cultural, fără abilitatea de a ști cum să discearnă între Dante și Shakespeare, între o clădire gotică și una barocă, între un substantiv și un verb, între un regim democratic și unul dictatorial, între bine și rău? / pagina 9

ION SIMUȚ Soarta revistelor culturale

Trei sferturi dintre revistele noastre culturale sunt baloturi de hârtie aruncate în neant. Nici revistele on-line nu stau mai bine, ba dimpotrivă: strălucesc prin mediocritate, cu una sau două excepții. / pagina 5

GEORGE APOSTOIU Teme și stil de campanie electorală în Statele Unite

Americanii sunt în fața unei noi bulversări a tradiției politice: după alegerea ca președinte a unui metis afro-american, Barack Obama, acum au șansa să aducă o femeie în fruntea statului. / pagina 7

EDITORIAL

O revistă de caracter

ANGELA MARTIN

O moară internetul presa de hârtie? Mai rezistă, oare, presa scrisă? Mai are ea un viitor? Sunt întrebări încărcate de previziuni sumbre, ca multe altele care populează în anii din urmă publicațiile românești și străine.

Matías Martínez Molina, jurnalist spaniol, autor al volumului "Cele mai bune ziare din lume", iar mai recent și al apreciatului studiu intitulat "Criza marilor ziare", ne comunică, bunăoară, fără a împărtăși însă această viziune, și referindu-se probabil la unele voci de autoritate ale jurnalismului american, că "profeții lumii digitale dau deja drept sigur sfârșitul presei". Ei nu fac caz de Spania, se referă la situația globală, firește. Iar profeți ca aceștia sunt mulți și vom vedea în 2020 – an, care, potrivit ultimelor prognoze, va marca definitiv sfârșitul presei de hârtie - dacă va trebui să le dăm dreptate ori nu.

Fapt este că, în actuala situație, indiferent de condiții, trebuie să rezistăm! Nema-iavând nicio speranță că am putea obține un sprijin financiar din partea Ministerului Culturii, unul durabil și pe măsura nevoilor unui proiect complex, așa cum a fost până anul trecut, revista CULTURA editată pe suport de hârtie, nici că difuzorii își vor reduce costurile și îmbunătăți serviciile, suntem nevoiți să ne predăm evidenței și să ne repliem. Căci nu ne-au mai rămas decât două posibilități: ori să renunțăm definitiv la publicație, ori să o salvăm, editând-o – cu costuri minimale - în format digital.

Să abdicăm însă, nu ne stă în caracter. Și de fapt, nici nu credem că ar fi cea mai bună soluție.

Prin urmare, am decis să mergem mai departe. Sub conducerea lui Augustin Buzura și cu o redacție, de astă dată restrânsă, dar competentă, așa cum a avut întotdeauna CULTURA. Încredințați fiind că încă mai există un public interesat de o astfel de publicație: care să illustreze toate domeniile culturii, să fie independentă, de dialog, de reflecție critică, de opinie și de atitudine civică.

Așadar, o maximă deschidere spre cultură și societate, spre istorie, tradiție, actualitate, spre critica de întâmpinare în literatură și arte, dar și o atenție concentrată pe evenimente, anchete, dezbateri, opinii prin care cititorii se simt, în toată diversitatea lor, implicați și exprimați –, acestea, toate, rezumă vocația revistei și, în același timp, programul nostru trecut și viitor.

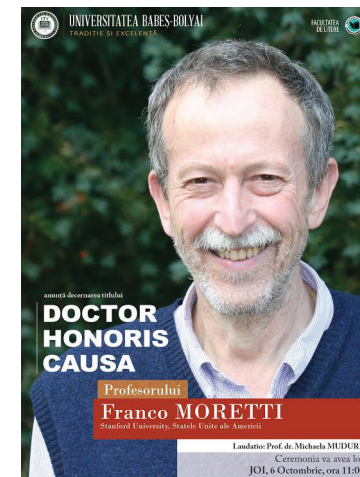
Un astfel de proiect însă nu va avea șanse de reușită fără sprijinul colaboratorilor noștri, vechi și noi. Le mulțumim, de aceea, tuturor celor care ni se alătură. Și ne împărtășesc credința că gândirea democratică și cultura, creația și libertatea de exprimare pot și trebuie să fie mai puternice decât cele patru rele la un loc care fac ravagii în media: cenzura economică, obstrucționările difuzării, partizanatul politic, politica îngustă.

Nu mai așa, după părerea noastră, presa culturală poate fi în viața noastră publică într-adevăr o instituție care are o misiune socială, are un rost. Iar dacă societatea o va respecta, ea va avea probabil și un viitor. ■

Dosar

Franco Moretti, văzut de aproape

Participă: MIHAELA MUDURE, MIHAELA URSA, ADRIAN TUDURACHI, ALEX GOLDIȘ / **paginile 21-24**

Literatură

COSMIN BORZA Autoportretul lui M / pagina 26

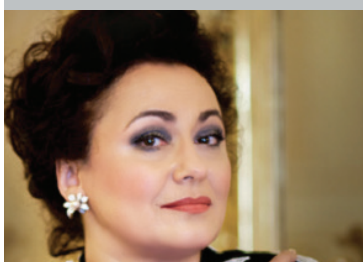
Literatură

ȘTEFAN BAGHIU
Young New
Formalism / p. 25

Operă

COSTIN POPA
Leontina Văduva /
p. 30

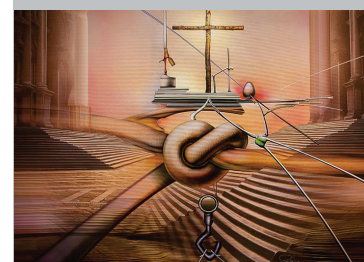
Cinema

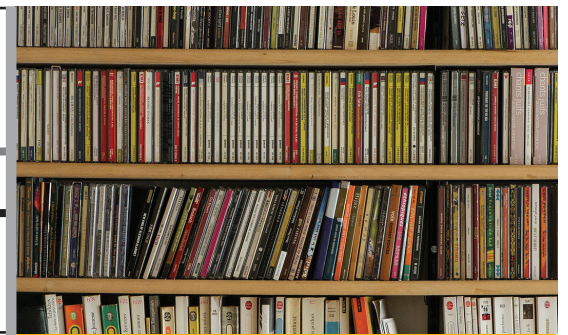
NICU ILIE
Explozia cercului
familiar / p. 29

Artă plastică

Radu-Anton
Maier, premiat la
Markttredwitz / p. 6

ILUSTRAȚIA DE NUMĂR

/ 100 de ani de Art Nouveau și Secession / Printre figurile artistice reprezentative din zona Art Nouveau se numără Gustav Klimt, Auguste Rodin, Egon Schiele, Adolphe Mucha. Lista acestui curent mai include nume ca Ștefan Luchian, Léon Bakst, Jan Toorop, Koloman Moser, Walter Crane, Eugène Samuel Grasset, Stanisław Wyspiański ș.m.a. Alte nume sub care este cunoscut stilul sunt: Secession, Art Deco, Jugendstil, De Stijl. Curentul se caracterizează prin stilizarea și rafinarea formelor și culorilor. Începuturile Art Nouveau sunt în anii 1880, iar finalul său a însemnat evoluția în alte stiluri din zona modernismului, precum cubismul sau Bauhaus.

CULTURA INTEROGAȚIEI

MAYA SIMIONESCU în dialog cu ANGELA MARTIN
Model și portret / 15-20

CULTURA EVENIMENT

ANGELA MARTIN

Editorial // O revistă de caracter / 1

EUGEN SIMION

Jurnal public // Întoarcerea la cronică de întâmpinare / 3

DANA DUMITRAȘCU

Din respect pentru valorile românești / 4

CULTURA MEDIA

ION SIMUȚ

Soarta revistelor culturale / 5

CULTURA ECONOMICĂ

TEODOR BRATEȘ

Tezaurul din Călea 13 Septembrie nr. 13 / 6

CULTURA POLITICĂ

GEORGE APOSTOIU

Cronica diplomatică // Teme și stil de campanie electorală în Statele Unite / 7

CULTURĂ ȘI SOCIETATE

MONICA SĂVULESCU VOUDOURI

Romania din diaspora // Cine ne vrea infanțili? / 8

CULTURA IDEILOR

IOAN-AUREL POP

Cultura / 9

HORIA PĂTRAȘCU

Moartea este (doar) un fapt de experiență / 10-11

DORU MĂRGINEANU

Istoria speciei noastre biologice, văzută de foarte sus / 12-13

VALENTIN

PROTOPOPESCU

Cum gândim delirul / 14

CULTURA LITERARĂ

DOSAR // Franco Moretti, văzut de aproape

Participă: MIHAELA MUDURE, MIHAELA URSA, ADRIAN TUDURACHI, ALEX GOLDIȘ / 21-24

ȘTEFAN BAGHIU

Young New Formalism / 25

COSMIN BORZA

Autoportretul lui M / 26

CULTURA SUNETELOR

COSTIN POPA

Leontina Văduva 30 / 27

CULTURA VIZUALĂ

LIANA SAXONE-HORODI

Liana Saxone-Horodi, eleva lui Schweitzer-Cumpăna în expoziția personală de la Ein-Hod / 28

CULTURA CINEMA

NICU ILIE

Explozia cercului familial / 29

CULTURA SPORTULUI

HORIA ALEXANDRESCU

In corpore sano // Cultul comodității / 30

CULTURA ANTROPOLOGICĂ

VIRGIL ȘTEFAN

NITULEȘCU

Arhipelagul muzeelor // Stimăți consumatori, e ora deschiderii! / 31

CARMEN CORBU

3 milioane de români în relație activă cu arta și cu muzeele. Și nu-i găsim / 32

CULTURA
Fundația Culturală Română

www.revistacultura.ro

Publicație editată de
Fundația Culturală Română

Președinte:
AUGUSTIN BUZURA

Redacția

Redactor-șef:
ANGELA MARTIN

Echipe redacțională:
ȘTEFAN BAGHIU
COSMIN BORZA
CARMEN CORBU
NICU ILIE

Redactori asociați:
ALEX GOLDIȘ
HORIA PĂTRAȘCU
VALENTIN PROTOPOPESCU
ION SIMUȚ

Assistant Manager:
VALERIA PAVEL

Layout & Digital Publishing:
SC VIZUAL GRAFICANTE
PUNCT RO

Adresa:
CALEA 13 SEPTEMBRIE NR. 13,
SECTOR 5, BUCUREȘTI

E-mail:
culturaucr@gmail.com

PARTENERI

Radio
România
Cultural

Întoarcerea la critica de întâmpinare

EUGEN SIMION

Printre atâtea vești proaste, primesc zilele acestea și o veste bună: reapare „Cultura”. Augustin Buzura îmi șoptește, conspirativ – rugându-mă să nu cumva să spun cuiva – că a reușit să găsească mijloace financiare (modeste, nu „după buget”, ci după mila oamenilor de bine!), încât să poată scoate, timp de un semestru, revista pe care o păstorise cu atâta devotament și cu mari dificultăți, câțiva ani, după eliminarea lui brutală de la I.C.R.... Mă bucur, sincer, că în balamucul politic în care trăim, se mai întâmplă și astfel de lucruri. „Cultura” își câștigase, cât timp a apărut, reputația de a fi o revistă deschisă, neînregimentată unui grup de interese și de presiune, o revistă cum trebuie să fie, în fapt, o publicație de cultură. Reapare, acum, sub formă electronică, spre marea mea tristețe. Sunt, nu mă ascund, pentru „revistă de hârtie”, mi-a plăcut, totdeauna, să iau în mână o revistă și s-o răsfoiesc în liniște, de se poate la începutul după amiezii, timpul, după mine, ideal pentru o lectură gânditoare și permisivă. S-au schimbat însă lucrurile și, iată, apar din ce în ce mai puține reviste sub formă tradițională și, după cum mi se spune, scade din ce în ce mai mult interesul cititorului postmodern pentru ele. Tinerii citesc și scriu pe internet, polemizează, se laudă între ei, se informează rapid și, fără mare efort, află ceea ce vor să afle consultând rapid calculatorul. Această schimbare radicală de mentalități și de mijloace de informare stârnea, îmi amintesc, nedumirea lui Constantin Noica: „iată, zicea el, ce injustiție enormă: un tânăr de azi află într-o clipă printr-o simplă apăsare pe un buton informațiile de care are nevoie, în timp ce generația mea și-a pierdut jumătate din timpul ei consultând bibliotecile europene...”.

Și-a pierdut timpul? Este un mod, delicat, de a marca trecerea de la civilizația lecturii la civilizația imaginii, de la „lectura gânditoare” la „lectura informativă”. „Lectură gânditoare”, dar mai ales pregătirea lecturii. Timpul pierdut, de care vorbea filosoful, este esențial pentru educația spirituală a cititorului. Îl pregătește pentru căutarea adevărului. Și vorba, unui alt filosof, mai vechi, lectorul nu se apucă să caute adevărul, dacă nu l-ar fi găsit deja, după ce și-a pierdut „timpul” – ca să reiau vorba lui Noica – prin bibliotecile continentale.

Consultarea internetului este, într-adevăr, la îndemâna oricui, la el acasă, având în față o mică plachetă, dar, putem citi, m-am întrebat, totdeauna, pe Sadoveanu ori pe Proust pe ecranul calculatorului? Nu găsesc răspunsul, așa că abandonez subiectul.

Reapare, așadar, „Cultura”, și Angela Martin, care se ocupă, în continuare, de revistă sub această nouă înfățișare, mă asigură că va acorda mai mare atenție criticii literare, în speță cronicii literare, fără de care o publicație de cultură nu poate lăsa urme adânci în viața spiritului. Dacă nu are o echipă de tineri inimoși, dreپți și talentați, care să urmărească atent și cu pasiune fenomenul literar și să facă selecția critică necesară, o revistă nu-și împlinește, cred, rostul. Toată lumea face azi politologie, sociologie, antropologie culturală, când nu face, de-a dreptul, până la exasperare, politică partizană. Chiar și criticii literari. Este cazul ca, lăsând politologia pe seama celor care se pricep mai bine, criticii de vocație să revină la uneltele și la tema lor: literatura care, fără o critică justă, riscă să fie asfixiată de uriașa masă de tipărituri amorfe.

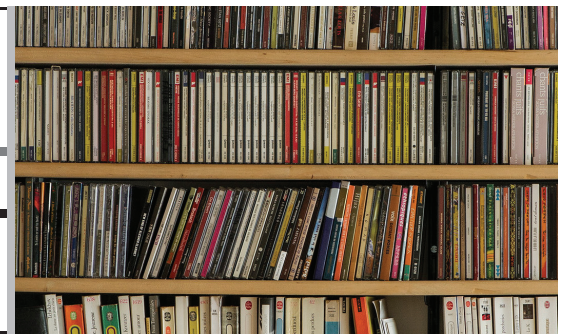
Am observat că tinerii critici fac din ce în ce mai puțin critică de întâmpinare. Au, desigur, motivele lor. Am stat de vorbă, în mai multe rânduri, cu câțiva dintre ei și mi-au explicat de ce preferă să se ocupe de teorie și istorie literară, decât să citească zece cărți proaste pe săptămână și să publice pe internet un articol ce se pierde, oricum, în neant... Poate fi un motiv, dar nu-i cel de care are nevoie literatura. Fără o critică dreaptă, literatura devine o industrie haotică, fără repere și, evident, fără ierarhii. Posibila capodoperă pierde în masa compactă de tipărituri sau în oceanul literaturii virtuale. Mi-aș permite, așadar, să-i sfătuiesc pe prietenii mei, tineri critici, câți sunt (și sunt mulți și talentați) să se întoarcă la critica de întâmpinare. Este momentul lor și este nevoie ca ei, dezbărați de fanatismele politicii, să încerce să schimbe haotica revizuire morală din ultimele decenii, cu o reală, necesară revizuire critică a literaturii. Literatura dinaintea timpului lor și, mai ales, literatura ce se face, azi, sub ochii lor și în indiferența aproape generală a publicului larg, atras, dacă nu confisecat deja de cultura ecranului. O cultură necesară, desigur, dar ea nu poate lua locul lecturii. Îmi amintesc mereu, când vine vorba de acest subiect, de propoziția unui reputat om de televiziune, Bernard

Pivot, care, după ce recomandase francezilor, timp de câteva decenii, aparițiile editoriale importante, în cadrul unei emisiuni de mare succes („L'Apostrof”), spunea spre sfârșitul carierei sale: „un om care stă două ore, zilnic, în fața televizorului este pierdut pentru lectură”. Nu mai știu dacă, în loc de lectură, nu zicea „cultură”. Înțelesul este, în fond, același. Și dacă, Doamne ferește!, așa se întâmplă lucrurile în lumea noastră postmodernă, dominată, repet de civilizația imaginii, ce trebuie să facem pentru ca omul european de azi și, mai ales, europeanul de mâine să nu piardă gustul lecturii și, fatal, să părăsească de tot literatura bună, aceea care-i cultivă gustul estetic? O discuție pe care n-o pot duce, acum, în acest articol introductiv. Să spun doar că, înainte de orice, critica literară românească (cu precădere noua generație de critică) să se întoarcă la „critica de întâmpinare”. Să nu lase un obiect atât de delicat în seama publicisticii zgomotoase și necredibile.

Apropo de acest jurnalism cultural care tinde să ia locul cronicii literare în puținele reviste de literatură care au mai rămas: el este util și este, uneori – acolo unde este însoțit de talent și de bună credință –, mai mult decât notabil într-o cultură. El nu poate înlocui însă critica literară adevărată, dar poate orienta gustul public. Condiția este ca jurnalistul cultural să aibă, în afară de pricepere, o minimă obiectivitate. Ceea ce se întâmplă, din nefericire, greu și rar în lumea publicistică de azi. Azi, regula este că o publicație are oamenii ei, pe care-i laudă cu prisosință și are adversari pe care, dacă nu-i injuriază, iarăși, în toate împrejurările, îi ignoră cu stăruință. Eroare pe care criticii tineri n-ar trebui s-o facă. Ei trebuie să pornească de la ideea lui E. Lovinescu că un critic trebuie să se resemneze în fața adevărului estetic, indiferent de unde adevărul estetic vine. Cine nu acceptă această fatalitate este mai bine să renunțe la critica literară și să facă altceva în viață. Carieră politică, de pildă. Este, negreșit, mai ușoară, mai rapidă și, poate, mai profitabilă. Critica literară cere un devotament împins, uneori, până la sacrificiu (vezi, din nou, cazul Lovinescu) și ea nu-i poate promite unui tânăr intelectual de azi decât o noblețe a spiritului și, uneori, o posibilă recunoaștere a publicului.

Iată ce aș dori să văd și să citesc în noua serie a „Culturii”, o revistă pe care am urmărit-o, până acum, cu interes și cu plăcere. ■

► Fără o critică dreaptă, literatura devine o industrie haotică, fără repere și, evident, fără ierarhii. Posibila capodoperă pierde în masa compactă de tipărituri sau în oceanul literaturii virtuale.

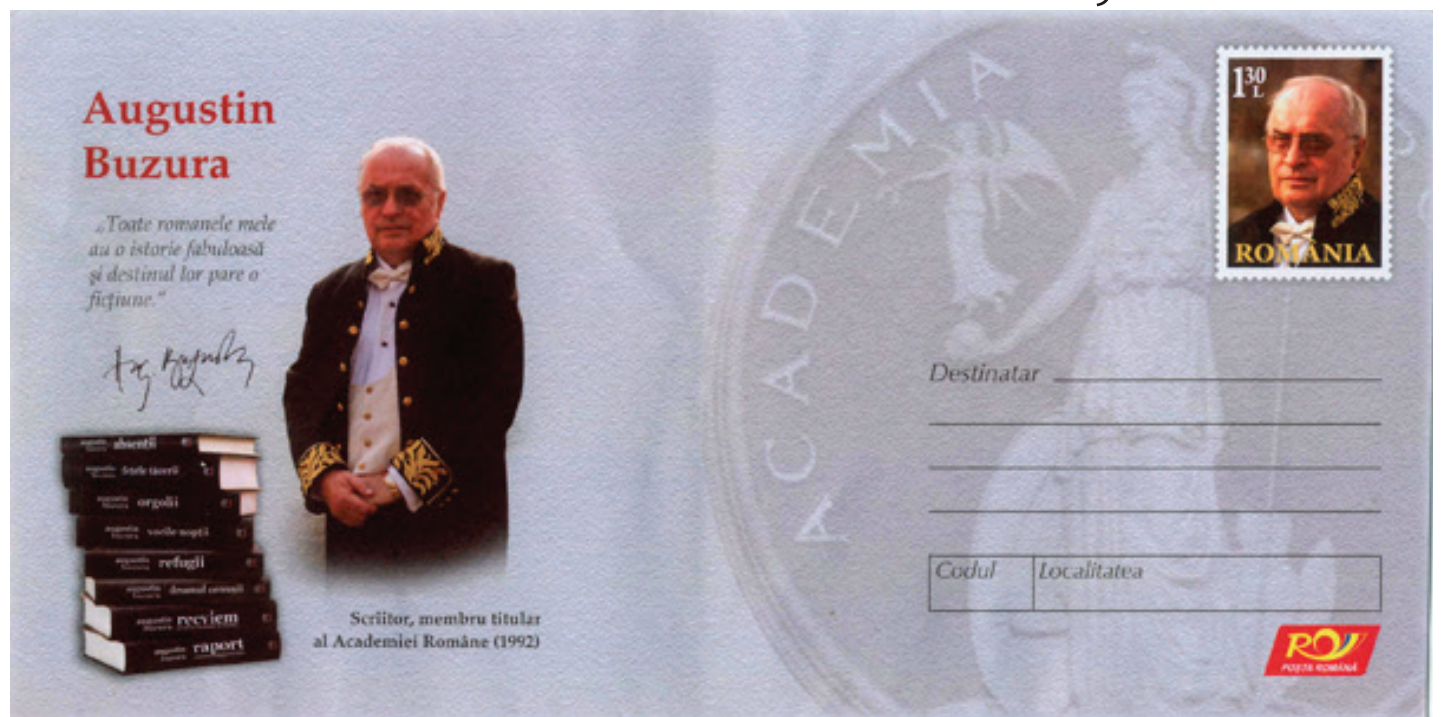

DANA DUMITRAȘCU

Vă propun un exercițiu de imaginație extrem: ce am face noi, românii, dacă într-o dimineață am uita cine suntem ca popor, ne-am uita istoria, cultura, limba, cine ne sunt strămoșii? Unde și cum ne-am (re)găsi rădăcinile? Cine ne-ar ajuta să ne recompunem ADN-ul social? Care sunt elementele care ne-ar reapeza în matca proprie, românească? Chiar dacă ne-am afla într-o astfel de situație utopică, ne-ar salva, întâi de toate, realitatea obiectivă care ne înconjoară, frumusețea și unicitatea naturii. Dar mai presus de orice, ceea ce ne reprezintă într-o manieră distinctă pe harta lumii, este bogata noastră moștenire culturală și artistică, pentru că suntem, cu adevărat, un popor cu o carte de vizită excepțională.

Să nu uităm că România are un trecut care ne onorează pe plan mondial, fiind membru fondator al Uniunii Poștale Universale (UPU), a doua organizație ca vechime din lume, după Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor. George Lahovary a fost cel care a semnat tratatul de aderare și, implicit, de membru fondator al UPU, oferind astfel serviciilor poștale un caracter de universalitate, prin afilierea la acest organism internațional. De la primul timbru al României, ce reda în imagine "Capul de bour" (1858), și până la filatelia contemporană, acest domeniu a rămas consecvent rolului său de a comunica și duce mai departe mesaje importante și simboluri naționale. Astfel, încă de la înființare (2004), Romfilatelia a preluat creativ realizările Poștei Române și tradiția de aproape un secol și jumătate de filatelie națională, continuând, cu mândrie și responsabilitate, să promoveze, în imaginea mărcilor poștale, teme care fac parte din tezaurul spiritual și creativ al neamului românesc și construind, cu multă consecvență, o adevărată bază de date cu cele mai importante valori naționale - trecute și prezente.

Din respect pentru valorile românești

PLIC ȘI TIMBRU AUGUSTIN BUZURA ÎN SERIA „OAMENI, FAPTE ȘI VALORI”

► Acest domeniu a rămas consecvent rolului său de a comunica și duce mai departe mesaje importante și simboluri naționale.

Romfilatelia aduce în prim-plan tematici culturale, sociale și științifice de importanță majoră prin proiecte materializate în mărci poștale, plicuri tematice de corespondență, albume filatelice cu valoare de colecție și oferă publicului larg, atât din țară, cât și de peste hotare, pagini de identitate națională, adevărate instrumente de teaurizare a valorilor în mentalul colectiv. Recunoscând importanța perpetuării și comunicării excelenței românești către tinerele generații, de curând Romfilatelia a continuat proiectul asumat ca misiune generală a societății, acela de promovare a simbolurilor naționale, cu o prețioasă serie de întreguri poștale cu timbru marcă fixă. Sub genericul „Oameni, fapte și valori”, au fost ilustrate sugestiv, cu imagini și texte explicative, personalități de seamă, de valoare națională și universală, precum: Neagu Djuvara, Dinu C. Giurescu, Mihai Șora, Augustin Buzura, Leon Dănăilă, Alexandru Tomescu, la care se adaugă două plicuri „In memoriam” Solomon Marcus și Ellie Wiesel. Această serie a avut în vedere români cu caractere și cariere de excepție, români care servesc drept modele și puncte de referință, inițiativa Romfilatelia venind astfel să onoreze activitatea de o viață a domniilor lor, profesionalismul și dăruirea prin care au adus contribuții

majore în șlefuirea identității neamului, în îmbogățirea culturii, istoriei și științei naționale. Sunt repere umane ale vieții societății românești, care merită tot respectul nostru și pentru care astfel de gesturi, concretizate în proiecte sau acțiuni onorante, sunt absolut firești.

Cu certitudine, seria „Oameni, fapte și valori” va continua pe viitor cu alte personalități remarcabile ale neamului, prilej cu care societatea noastră – instituție emblematică a mărcii poștale naționale – va înscrie și va adăuga reprezentanți de valoare ai geniului românesc în patrimoniul filatelic.

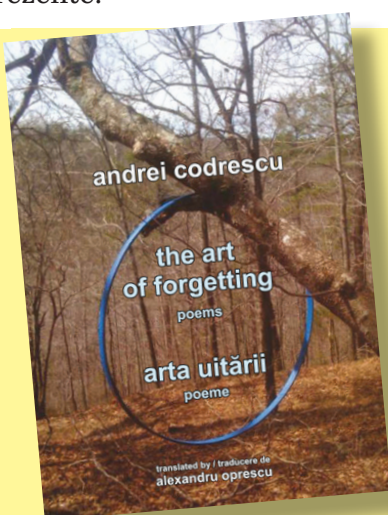
Produsele filatelice sunt aparent fragile, dar vulnerabilitatea lor nu este una reală, ci din contră! În plus, nu trebuie să fii în mod expres un colecționar adevărat pentru a te bucura de încărcătura mesajelor pe care le transmit. În spatele oricărui timbru, al oricărui întreg poștal stau realizări de excepție, oameni și povești de viață, în fața cărora ne înclinăm cu profund respect. Sunt adevărații eroi ai realității, care proiectează pentru generațiile tinere reperele sociale de care este atât de multă nevoie. Este absolut firesc ca filatelia românească să cultive astfel de caractere și să fie mesagerul simbolic al admirației, considerației și gratitudinii pe care le merită spiritele nobile! ■

SEMNAL EDITORIAL

ANDREI CODRESCU

The Art of Forgetting / Arta uitării

Traducere de
Alexandru Oprescu
Editura Școala Ardeleană,
Cluj, 2016

Soarta revistelor culturale

ION SIMUȚ

Revistele literare și, dacă au un profil mai complex, revistele culturale continuă să apară, împotriva tuturor dificultăților – cele mai multe în condiții de confidențialitate. Am socotit că în România apar aproximativ 100 de reviste culturale și literare, într-o medie de cel puțin două pe județ, mai multe la București, Cluj, Iași, Timișoara, dar compensează în alte părți. Recensământul exact e greu de făcut, atâta vreme cât revistele nu se văd nici în chioșcuri, nici pe Internet. Nu se văd sau nu se remarcă. E bine? E rău? Cert e că revistele sunt o formă de consolare pentru orgolii locale sau naționale. Tropicăm, tropicăm! – cum se fălește puricele cocoțat pe spinarea elefantului. Ne afirmăm, ne afirmăm! – poate spune oricare scriitor, oricât de modest, dar investind enorm în literatura pe care crede că o etalează. Cine citește – bine, cine nu citește – iarăși bine! Nu-i treaba scriitorului. Treaba lui e să scrie, treaba altora e să-l difuzeze. Adevărul e că revistele noastre trăiesc într-o mare indiferență față de difuzare, fie ea tradițională (pe hârtie), fie on-line. Toți invocăm criza de receptivitate ca pe o scuză. Nu-i vina noastră că nu suntem citați, e vina publicului! Ar fi prima concluzie. Publicul e cu gândul în altă parte.

Cu acest mod de a gândi, nu-i de mirare că revistele noastre culturale (în care le includ mai departe și pe cele strict literare) nu s-au schimbat cu nimic de două, de trei, poate chiar de mai multe decenii. Se fac cam la fel: se pun laolaltă poezii, proze și opinii critice, prefațate de un editorial – rețeta e gata, e clasică. Încercăm, dar rareori, să obținem o colaborare mai deosebită, altfel facem revista cu ce pică, selectând minimal, dacă suntem în criză de colaboratori. Lucrurile se cunosc. Nu mai ține nici cu numerele tematice, interesante cândva.

Trei sferturi dintre revistele noastre culturale sunt baloturi de hârtie aruncate în neant. Nici revistele on-line nu stau mai bine, ba dimpotrivă: strălucesc prin mediocritate, cu una sau două excepții. Ar fi a doua concluzie: marketingul cultural e deficitar, când nu lipsește cu desăvârșire. Publicăm, publicăm, în neștire, că tot o să rămână ceva!

Publicul e blazat, nu-l miști cu nimic din domeniul culturii sau al literaturii. Dar un marketing adecvat s-ar putea

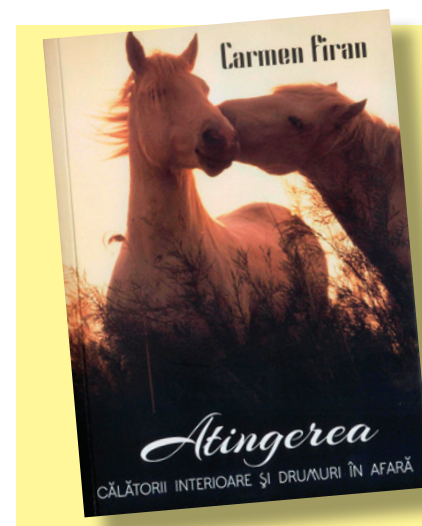
să-l clinească din inerții. Știe cineva cum se face asta? Cred că aici e punctul lui Arhimede, mijlocul prin care se poate înălța o revistă. Dar toate redacțiile noastre sunt alcătuite din scriitori cuminiți, nepriceput decât să-și scrie gândurile, ici-colo câte un polemist repede taxat de provincial și pus la punct ca un inconformist fără competență și, deci, fără rost. Nici cu polemicile nu se mai poate face azi o revistă culturală!

Ce-i de făcut? Sunt de cercetat, în primul rând, cauzele acestui fenomen. După blazarea publicului cititor, a doua cauză ar fi inflația de reviste. E nu numai părerea mea, e și a altora. Soluția nu ar fi oprirea brutală a unora, ca să trăiască altele. Care? După ce criterii? Adevărul ciudat e că revistele nu mor, dar nici nu trăiesc cu adevărat, se zbat, se zvârcolesc sau vegetează, pur și simplu. Finanțările locale sau din surse centrale vin, oricum, treaba merge, noi cu drag muncim. Nimeni nu vrea să fie apreciat prin criteriile economiei de piață, după cât vinde. Literatura sau cultura nu sunt o marfă, nu-i așa? Descoperim o altă cauză, ascunsă întrucâtva, a inerției: finanțările ocrotitoare de la instituții de stat sau de breaslă. Avem foarte puține reviste culturale care se susțin din resurse proprii (niciuna!) sau din finanțări private (câteva). Redactorii nu sunt nevoiți să lupte pentru apariția propriei reviste. Ba, mai mult, jubilează cinic când sucombă o revistă susținută de o fundație proprie, fără fonduri de la stat. „Fie-i țărâna ușoară!” – zice el, stipendiatul. Caz autentic! Care e concurența? Niciuna! Ar trebui neapărat să fie? Eu cred că da. În momentul de față, s-au blazat și revistele culturale finanțate de la instituții de stat sau de breaslă - și ele, nu numai publicul. Cine iese în relief? Sunt eu prea sceptic? Poate...

Care ar fi soluțiile? Refugiul în on-line e primul gând, ca să scapi de greutatea materiale (hârtie, cheltuieli tipografice, difuzare). Evident că și toate celelalte reviste, imprimate simbolice pe hârtie în câteva exemplare, se iluzionează că trăiesc mai ales în format electronic. Se amăgesc cu accesările, contabilizate în cititori virtuali. Bătălia se mută în mediul on-line. Dar oare, pentru cele mai multe reviste, bătălia se purtase cu adevărat vreodată în realitatea tradițională?

► Trei sferturi dintre revistele noastre culturale sunt baloturi de hârtie aruncate în neant. Nici revistele on-line nu stau mai bine, ba dimpotrivă: strălucesc prin mediocritate, cu una sau două excepții.

E foarte greu de răspuns adecvat la provocările actuale întâmpinate de o revistă culturală. Publicul e difuz, ar trebui captat, conturat și fidelizat. Marketingul cultural, indiferent tuturor în momentul de față, ar putea face asta: găsirea și sensibilizarea unui anumit public. Dar, pentru asta, revista însăși ar trebui să se adapteze la publicul prezumtiv. Știm noi cu adevărat cine ne citește, pentru cine scriem? Am constatat cu stupeoare că, de câțiva ani, nici studenții la Litere, nici profesorii de română nu mai citesc, decât în procent infim, revistele literare. Nici nu știu de existența lor! De vină sunt și revistele, ele însele. Trebuie să se introducă într-un circuit de parteneriate instituționale – iar acest lucru extrem de puține îl fac. Evident că propriul proiect de conținut contează, ca întotdeauna. La fel și ieșirea din structurile osificate, standardizate, din sectarism (boală generală) și din mediocritate (sănătatea celor lipsiți de griji). Apoi vin celelalte exigențe. ■

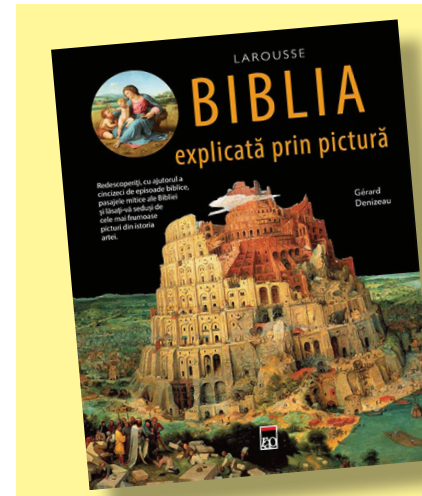

SEMNAL EDITORIAL

CARMEN FIRAN

*Atingerea.
Călătorii interioare
și drumuri în afară*

Editura

SEMNAL EDITORIAL

GERARD DENIZEAU

*Biblia explicată
prin pictură*

Editura
RAO,
2016

Tezaurul din Calea 13 Septembrie nr. 13

TEODOR BRATEȘ

La adresa menționată în titlu se află Casa Academiei Române, iar Tezaurul (la propriu și la figurat) aparține Institutului Național de Cercetări Economice (INCE). Sub genericul „Tezaur” pot fi accesate nu mai puțin de 53 de volume cu lucrări științifice elaborate la INCE de-a lungul întregii perioade postdecembriste. Zeci de mii de pagini încorporează studii, analize, articole, trimiteri bibliografice care prezintă (citez să afirm) nu numai un extrem de valoros izvor de istorie contemporană, ci și un set impresionant de soluții, unele valabile doar la vremea în care au fost scrise, altele (nu puține) își păstrează actualitatea. De ce recurg la un asemenea „apropo”?

Când începe istoria?

Răspunsul adecvat – dacă îl limităm la bunele obiceiuri dâmbovițene – ar fi că „istoria începe cu mine” sau, în cel mai bun caz, „cu noi”. Acum, iată, și-a început activitatea Comisia prezidențială abilitată să elaboreze – așa cum ni se spune – cel dintâi Proiect de Țară pentru România. Chiar așa? România nu a mai avut, până acum, măcar un singur „Proiect de Țară”? Dacă, vorba lui Caragiale, o luăm de la pașopt încoace, am avut mai multe „Proiect de Țară”, cum au fost, bunăoară, cele două mari procese de modernizare, Marea Unire, iar în vremurile noastre, aderarea la UE și NATO.

În mass-media autohtonă (ocupată până peste poate cu scandaluri și can-can-uri) au apărut câteva ecouri la informația oficială privind prima reuniune a amintitei Comisii prezidențiale. Cele mai multe sunt mostre ale „căutatului de nod în papură”, ajungându-se până la aberația că asemenea încercări de străpungere a viitorului sunt inspirate de practicile lui... Putin. Sunt și observații raționale asemenea celei care vizează necesitatea includerii în Comisie a unui reprezentant al economiei reale (de pildă, din sfera IMM-urilor). În rest, nu ne rămâne decât să așteptăm nicaiva rezultate pentru a fi în măsură să ne pronunțăm în legătură cu obiectivele concrete și „stilul” de muncă al respectivei Comisii.

Concluzii fără premise?

Potrivit președintelui Iohannis, proiectul „va fi un document strategic scurt, clar, ușor de înțeles, care va stabili liniile generale de dezvoltare a României”. Este „clar” că trebuie să fie... „clar” și „ușor

13 Septembrie 13. Foto: Nicu Ilie

de înțeles”, dar de ce să fie „scurt”? Să admitem că, în cursul lucrărilor, Comisia va aduce argumente în susținerea opțiunilor pentru anumite „linii generale”, considerând că ar fi util să întocmească anexe pentru fiecare opțiune strategică. La dimensiuni adecvate scopului propus, documentul va implica o fundamentare (aș zice) ieșită din comun. Nu numai fiecare frază, ci și fiecare cuvânt trebuie să aibă o acoperire aproape fără fisuri în studii de sinteză de o valoare științifică incontestabilă. În acest mod, se face „joncțiunea” cu Tezaurul de la INCE. Institutul – înființat prin HG nr. 27/8 ianuarie 1990, deci încă din zorii tranziției spre economia de piață – a fost și este

» La dimensiuni adecvate scopului propus, documentul va implica o fundamentare (aș zice) ieșită din comun. Nu numai fiecare frază, ci și fiecare cuvânt trebuie să aibă o acoperire aproape fără fisuri în studii de sinteză de o valoare științifică incontestabilă.

angajat într-un efort științific insuficient valorificat în procesul decizional. O recentă contribuție a INCE la elaborarea unei lucrări cu adevărat monumentale, inițiate de Academia Română – „Strategia de dezvoltare a României în următorii 30 de ani” (s-a editat recent prima parte a volumului al III-lea) – este de natură a identifica tocmai mult doritele „linii generale”.

Până acum, nu s-a dat publicității modalitatea în care Comisia prezidențială intenționează să-și desfășoare activitatea, așa că pentru evitarea situației de a se emite concluzii fără premisele strict necesare (nu este o formulă academică, dar procedeul la care mă refer, respectiv la „suptul din degete”, a fost prea des aplicat, încât merită să-l evocăm) ar fi o eroare de neiertat să se ignore taman investițiile de materie cenușie acumulate de INCE. Bineînțeles, se cere procedat într-o manieră riguros științifică și în identificarea „celorlalte linii generale”, pe ansamblul societății românești, deci și prin includerea sferei largi a culturii.

Cum a fost? Cum ar fi bine să fie?

Este îndreptățit să se afirme că nu tot ceea ce s-a conturat în materie de viziuni nu numai la INCE, ci și în alte centre de cercetare științifică, precum și în instituții statale, în sistemul bancar, în structuri sindicale, patronale, profesionale, de fapt pretutindeni unde s-au aflat și se află oameni care gândesc, reprezintă, cu adevărat, valoare adăugată în materie de cunoaștere a realităților și de anticipare a viitorului.

Nu doresc să fac procese de intenții, dar numirea în Comisia prezidențială a reprezentanților partidelor parlamentare merită o atenție specială. Să sperăm că, fiind specialiști autentici, nu vor cădea în capcanele electoraliste, ci vor acționa în consonanță cu ceilalți membri ai „echipei” exclusiv cu determinare științifică și cu deferența cuvenită față de valorile autentice umaniste. Pentru că, în cele din urmă, dacă efortul prospectiv nu va fi centrat pe OM, degeaba tot demersul cu pricina.

Ceea ce se întâmplă în aceste zile, prin mesajele transmise de la competitorii electorali, nu asigură amintitilor reprezentanți ai partidelor o stare de spirit confortabilă, favorabilă obiectivelor dezirabile stabilite de Comisie. Am avut parte în preajma alegerilor parlamentare și prezidențiale postdecembriste de atât de multe strategii, programe, proiecte – să le spun cu blândețe – nerealiste, încât tentația este prea mare când se oferă prilejul de a se recurge la precedente. Întocmirea unui Proiect de Țară pentru România – care să merite acest nume – este o oportunitate care n-ar trebui irosită. ■

Teme și stil de campanie electorală în Statele Unite

GEORGE APOSTOIU

Americanii sunt în fața unei noi bulversări a tradiției politice: după alegerea ca președinte a unui metis afro-american, Barack Obama, acum au șansa să aducă o femeie în fruntea statului. Victorioasă în prima dezbatere cu reprezentantul Partidului Republican, Donald Trump, reprezentanta democraților, doamna Hillary Clinton, poate reveni la Casa Albă, nu ca primă-doamnă, statut pe care l-a avut între 1993-2001, ci ca al 45-lea președinte al Statelor Unite.

În campania electorală și în dezbaterile televizate din 26 septembrie, candidata democraților a câpătat un avans apreciabil în duelul cu un contra-candidat incomod prin agresivitate, mai puțin familiarizat cu afacerile politice. Experiența din vremea când a ocupat funcția de secretar de stat și pe cea de primă-doamnă i-au fost de folos. Stilul în care și-a susținut opiniile și soliditatea abordării temelor în dezbateri (este drept, nu dintre cele mai importante, deocamdată) au ajutat-o să dobândească un plus de autoritate în fața alegătorilor.

O confruntare fără menajamente

Momentul politic al deschiderii campaniei electorale surprinde Administrația Obama în fața unui bilanț nu tocmai convenabil: dificultăți de a găsi o soluție viabilă în războiul din Siria, în combaterea terorismului, puseurile de rasism destul de frecvente din ultima vreme. Atacurile republicanilor pe aceste teme politice sunt destul de dure și deschid calea unei înăsprii a competiției care se va încheia la 8 noiembrie. Totuși, șansele lor de a fi mai credibili decât democrații sunt reduse. Ei au o faimă mai mare în privința implicării Statelor Unite în războaie. Opiniile lui Trump privind angajamentele militare și combaterea terorismului confirmă intenția continuării politicii de forță pe linia tradiției republicane. Ca și în campania „primarelor”, Trump a recurs la improvizații care i-au adus faima de gafeur. Ar fi greșit să se creadă că aceste opinii sau „gafe” (intoleranța față de imigranții ilegali,

misoginismul stânenitor etc.) nu pot fi corectate pe parcursul campaniei. Greu, dar nu imposibil de atenuat. Trump are o echipă, nu este singur în luptă, consilierii lui au reacționat prompt pentru recuperarea terenului pierdut. Mai trebuie reținut că, într-un sistem electoral cum este cel american, care păstrează votul indirect, (prin „marii electori”, un fel de vot cenșitar) și pe cel popular obișnuit, pot apărea surprize. În 1968, Nixon a devenit președinte fără să fi obținut o majoritate a voturilor populare. Pe de altă parte, *a propos* de surprize, orice candidat poate plăti neîmplinirile sau eșecurile predecesorului. Ca secretar de stat, doamna Clinton a arătat o dispoziție belicoasă care nu a scăpat candidatului republican. Ea a fost o aprigă partizană a intervenției militare în Libia, în 2011, pe care acum președintele Obama o socotește cea mai mare eroare din timpul mandatelor lui. Oliver Stone, realizator de radio, a avut cuvinte dure pentru ambii pretendenți la Casa Albă, spunând într-un interviu că americanii au de ales între „un nebun și o războinică”. Stone îl socotește pe Trump psihopat, iar lui Hillary Clinton nu-i iartă agresivitatea din timpul invadării Libiei. Din această cauză, el o plasează pe candidata democrată alături de Margaret Thatcher și George W. Bush. Oliver Stone este un om de stânga (atât cât poate să aibă sens această orientare în Statele Unite), ceea ce explică, în parte, limbajul abraziv. Bizarerie posibilă în mentalitatea unor americani. Amintesc, pentru amuzament, că din cauza înfățișării tinerești, J.

F. Kennedy – senator la 35 de ani – era luat drept băiat de la lift când apărea în Capitoliu. Asta nu l-a împiedicat să devină președintele Statelor Unite.

Teme de campanie

Dezbaterile candidaților din 26 septembrie s-a cantonat în jurul multor „teme mici”, pretabile pentru atacul la persoană: sustragerea de la controlul averilor, sursele de venituri, moralitatea socială și familială. Tangențial, deocamdată, au intrat în discuție probleme legate de imigranți, sănătatea economiei, proliferarea armelor nucleare, lupta împotriva terorismului. Cele de fond, precum angajamentele militare pe plan extern, NATO, cursa înarmărilor, relațiile Washingtonului cu marile puteri, China și Rusia sunt amânate pentru bătălia finală. Candidatul republican a criticat „eroarea” Administrației Obama, implicit a fostei secretare de stat, de a nu fi pus stăpânire pe câmpurile petroliere înainte de încheierea războiului în Irak; decizia de a retrage soldații americani din această țară ar fi condus la apariția grupării teroriste „statul islamic”. „Ați susținut invazia în Irak și Libia, i-a replicat candidata democrată; acum ce veți face, veți bombardă Iranul?”

Echipele de guvernare

Adesea, președintele Statelor Unite este prezentat drept cel mai puternic om din lume. Dând la o parte încărcătura encomiastică a expresiei, trebuie amintit că, odată instalat la Casa Albă, președintele devine șeful statului federal, al guvernului de la Washington, comandantul suprem al forțelor armate, șeful diplomației și dispune de accesul la „butonul nuclear”. Responsabilități uriașe pe care J. F. Kennedy – din nou revin la acest simbol al puterii americane – le vedea în dubla lor cauzalitate, ca „împuțerniciri extraordinare și piedici extraordinare”. Se înțelege de aici că un om, fie și providențial, nu poate să îplinească aceste „împuțerniciri” decât bizuindu-se pe o echipă. Candidații la președinție

și-au desemnat „co-listerii”, viitorii vicepreședinți. Hillary Clinton a preferat un „democrat de dreapta”, Tim Kaine, senator de Virginia, catolic, pragmatic, cu poziții moderate în privința avortului, pedepsei cu moartea, controlului asupra comerțului cu arme. Republicanul Trump face echipă cu guvernatorul statului Indiana, Mike Pence, politician cu reputația de ultraconservator care s-a pronunțat pentru suprimarea avorturilor în statul lui și nu vede cu ochi buni căsătoriile între homosexuali. Poziționări importante, și la unul, și la celălalt, în perspectiva seducerii indecișilor. La 4 octombrie, cei doi „co-listeri” au avut prima și singura dezbatere televizată. Pence a redresat, în parte, „deficitul de stil” al lui Trump printr-un calm bine regizat. În fața americanilor a arătat un plus de ortodoxie republicană în apărarea valorilor morale. În problemele externe, Pence s-a străduit să limpezească opiniile confuze ale lui Trump privind proliferarea armelor nucleare, intransigența în privința imigranților, „terenul de înțelegere” cu liderul rus V. Putin. Democratul Kaine, agresiv, a criticat refuzul lui Trump de a-și clarifica problema averii, poziția acestuia în chestiunea imigranților și față de proliferarea armelor nucleare. Bătălia este la început, contribuția „co-listerilor” la victoria candidaților nu este de neglijat.

Merită, de asemenea, să se observe că, în ultimii ani, instituția „vicepreședintelui” a câpătat un rol mai mare în exercitarea politicii externe americane. Butada primului vicepreședinte din istoria Statelor Unite, John Adams, ales în 1789, care a spus că rolul acestei funcții „este cel mai inutil pe care inventivitatea umană l-a creat”, nu mai este de actualitate. Sub mandatele lui Obama, Joe Biden a negociat limitarea angajamentului militar american în Afganistan și a contribuit la progresul dialogului SUA-UE în materie de securitate europeană. În ce ne privește, imediat după criza din Crimeea, Joe Biden a venit la București cu mesajul „Puteti conta pe noi. Punct”. ■

ROMÂNIA DIN DIASPORA

Cine ne vrea infantili?

MONICA SĂVULESCU VOUDOURI

De când ne-am amestecat unii cu alții, de nu mai există țară fără vreo două-trei minorități masive, au apărut sărbători adaptate la noua situație. Una dintre acestea ar fi Ziua Internațională a limbilor. Se serbează în ultimii ani pe 26 septembrie. Dacă te uiți pe internet, vezi că de fapt ea nu e singulară. Există Ziua internațională a limbilor și Ziua europeană a limbilor, există Ziua internațională a limbilor materne, Ziua internațională a limbilor moderne, Ziua europeană a limbilor străine. După cum există Ziua minorităților și Ziua diasporei. Și nu numai. Există Ziua mondială a mamei, a tatălui, a copilului, a seniorilor, Ziua internațională a mersului pe jos, Ziua internațională a homosexualilor, la fel de internațională și Ziua lesbianelor, există Ziua internațională a pisicii și Ziua internațională a fericirii, ca să numim doar câteva dintre aceste sărbători. Festivismul este deci aproape perpetuu, vorba aceea, lucrul, ca lucrul, dar sărbătorile, ne omoară.

Ce anume vrea să însemne această zi (europeană?) mondială a limbilor (europene?), nu mi-e destul de clar. Anume că în lume sunt mai multe limbi? Păi știam asta și fără sărbătoare. Că emigranții tind să-și păstreze limba maternă? Nici asta n-ar fi o noutate. Că în țările cu mulți emigranți se vorbesc mai mult limbi și că în Europa sunt multe asemenea țări? Și asta e destul de limpede, fără să ceară cine știe ce fast.

Fapt este însă că, pe data de 26 septembrie, în ultimii ani, Consiliul Europei (începând cu Secretarul lui General care neapărat pronunță un discurs, trimis apoi pe toate undele), beizadelele și domnițele care lucrează prin aceste foruri în capitalele Europei și până la ultimul inspectorat școlar de te miri unde, dau pur și simplu în foc. Se dau bani pentru închirierea de spații și de personal, se tipăresc materiale promoționale, sunt angajați actori pentru comperaj. Asta, bineînțeles la nivel local. Mai sus, la nivelul reprezentanțelor internaționale, există „grup de coordonare”, există „punct de contact”, există fel de fel de birouri care „încurajează învățarea limbilor străine”, „pentru a pune în evidență diversitatea”, fiindcă... se știe, Europa e „open”.

Cade pe mine păcatul și sunt invitată la Atena, cu un grup de actori, la această

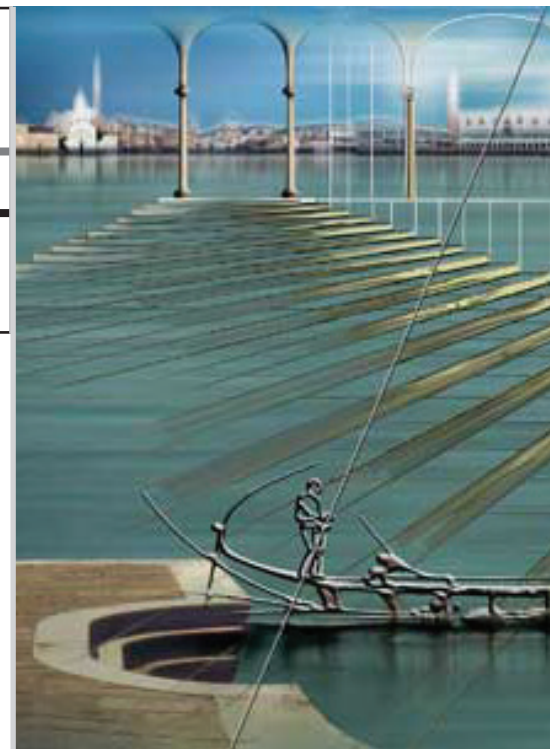
► M-a găsit pe mine să-mi pună întrebarea capitală, dacă am cumva vreo idee despre ce înseamnă democrația. Și, dacă da, s-o notez fără preget pe rochia dumneaei.

serbare a limbilor. Ne propunem să prezentăm câteva poezii de Mihail Eminescu în câteva limbi. Selectăm, facem repertorii, repetăm. Pe 26 septembrie ne prezentăm la datorie. Serbarea se ține în aer liber. Unii mănâncă, unii beau cafele, copiletul se aleargă de colo-colo, niște microfoane ți-uie să te scoată din minți, ambasadele își trimit grupurile reprezentative în costume naționale și se dansează dansuri populare, nu se știe din ce pricină.

E praf, e țipăt, e mizerie, e sub-cultură. Ceea ce mă scoate însă din margini este o cuconiță, îmbrăcată într-o rochie lungă de hârtie albă gen *puppet*, care se plimbă de la un grup etnic la altul. Se apropie și de mine. Văd că pe volanele dudușii sunt scrise niște mâzgălituri. Domnișoara îmi întinde un creion. „Știți ce înseamnă democrația?”, mă întreabă, vârându-se în mine. Apoi: „Dacă aveți vreo idee, vă rog să o scrieți pe rochia mea, vedeți unde găsiți loc, pe manșete, pe poale...”. Rămân interzisă (nu-i vorbă, m-a și găsit!). O iau la întrebări. Domnișoara nu e la prima tinerețe, are la ochi laba găștei. Și nu e nici grecoaică. Duda vine din Franța, special pentru această zi. E actriță. Dar știm că și-n Franța, ca peste tot, actorii o duc greu. Așa că dânsa a intrat într-un grup de acțiune al celor care militează pentru drepturile omului. Cu acest scop a călătorit cu bani de la grupul de acțiune, la noi, în Grecia, să ne școlească. Și m-a găsit pe mine să-mi pună întrebarea capitală, dacă am cumva vreo idee despre ce înseamnă democrația. Și, dacă da, s-o notez fără preget pe rochia dumneaei.

Oare cine ne vrea infantili? Cine își face treaba cu naivitatea oamenilor, cultivată cu sânge și plătită cu bani grei. De cine? ■

Radu-Anton Maier, premiat la Markttredwitz

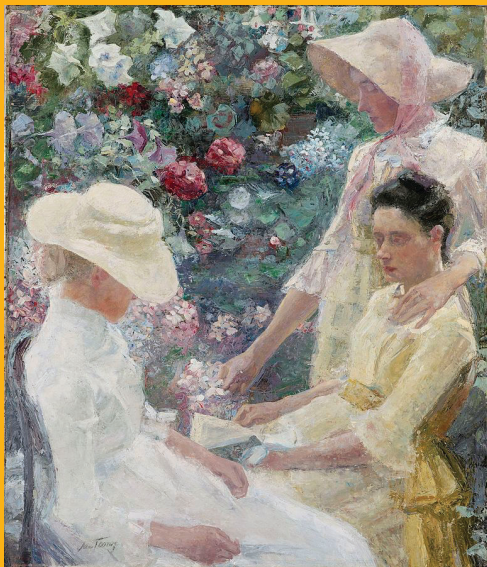
Pictorul Radu-Anton Maier a fost distins cu Diploma de Onoare a Premiului pentru Cultură BdV Bayern 2016. Festivitatea de premiere a avut loc la 24 septembrie 2016 în incinta Casei de Cultură Egerland din Markttredwitz. Radu-Anton Maier – pictor, grafician, desenator și ilustrator, reprezentat de bază al generației explozive din România anilor '60 – aparține elitei celor mai importanți artiști plastici din România, cu distincte inflexiuni pe scena artistică internațională.

Exponent al postavangardismului românesc, artistul – ca nimeni altul din generația sa – introduce la baza propriului univers artistic semnificante laitmotive onirice și pendulează constant între universuri arhetipale, permanent conturbate de lumi vizionare, care generează adevărate metafore narative. (Galeria RaduArt, <http://www.radu-art.de/>) ■

Jan Toorop, *Trei Flori*, 1886

Jan Toorop, *Femeie in alb*, 1886

Jan Toorop, *Johann Heinrich Schrörs*, 1911

Jan Toorop, *Pablo Casals cântând la violoncel*, 1904

Cultura

IOAN-AUREL POP

Termenul „cultură” s-a referit, cu mult înainte de a avea un sens figurat, la un aspect practic și palpabil, anume la lucrarea pământului, fără de care omenirea risca să sucumbă. Pământul cultivat era singurul care-și putea da măsura valorii. Altminteri, deși putea să fie foarte fertil, pământul lăsat în paragină ani la rând nu era bun aproape de nimic. În cel mai bun caz, pământul arabil dar necultivat, ajungea mijloc de subzistență pentru animale, nu pentru oameni.

In Evul Mediu, documentele latine făceau distincție între „pământurile arabile lucrute” și cele „arabile nelucrate” (*terrisscilitetarrabilibus, cultis et incultis*). Unele dintre aceste pământuri arabile, mai ales după aplicarea sistemului asolamentelor bienale și trienale, erau lăsate în mod intenționat, pentru un an-doi, necultivate, dar nu cu scopul de a se sălbătici, ci pentru a produce apoi, după îmbogățirea în substanțe nutritive, și mai mult. Adică, să fie terenuri fertile de cultură, spre binele comunității, al omenirii. Pământul cultivat a ajuns atât de important, încât deținerea sa a ajuns să fie reglementată prin diplome scrise sau „cărți” de dovedire a proprietății. Cine nu reușea să dobândească astfel de înscrisuri sau „cărți” pierdea partea sa de pământ. De unde proverbul medieval „Ai carte, ai parte!”. De aici, atunci când școala (cunoașterea, cultura) a devenit mai importantă decât proprietatea funciară, expresia și-a schimbat sensul.

Cultivarea oamenilor a fost, din vechime, comparată cu lucrarea pământului. Deși oamenii se nasc egali de la natură sub aspectul cunoștințelor, familia și societatea îi „corup” (ca să-l parafrazez, cu sens schimbat, pe Jean Jacques Rousseau), adică îi transformă spre a putea funcționa în comunitate, în lume. Această transformare se cheamă cultivare sau, cu înțeles apropiat, educație. Din cultivarea oamenilor prin educație rezultă cultura, cea generală și cea specială. Cultura, în cazul de față, are accepțiunea cea mai largă, adică ea cuprinde literatura, artele, științele fundamentale și cele socio-umane și chiar credințele și tradițiile. Omul educat este cel care are cultură, în sens de cunoștințe variate și speciale, dar și simț moral. Nu poate fi cultivat cel care nu discernă între bine și rău.

Azi, în societatea noastră complexă și grăbită, oamenii par să nu mai aibă cu toții timp de cultură. Cel puțin, nu de cultura în accepțiunea sa clasică, de cultura care conține deopotrivă cunoștințe și tehnici de aplicare a lor la nevoile societății. Astăzi, metodele și aparaturile moderne digitale se confundă tot mai mult cu însăși cultura și cu educația. Sunt mulți oameni contemporani care caută totul pe internet și folosesc totul de pe internet, își întreabă prietenii de pe Facebook, intră cu nonșalanță pe Google, caută pe Wikipedia sau pe alte site-uri și iau de bun tot ceea ce găsesc acolo. Or intelectualul, prin natura lui, trebuie să se îndoiască de prima informație găsită, să caute altele, să compare și să discearnă până găsește soluția corectă. Pentru aceasta nu este, însă, suficient să dobândim abilități digitale, ci este nevoie de mult efort, făcut în școala generală, în liceu și în universitate, cu ajutorul profesorilor,

► Ce folos am avea, dacă am crea excelenți cunosători de matematică, fizică și chimie, buni utilizatori ai tabletelor și laptopurilor, fără orizont cultural, fără abilitatea de a ști cum să discearnă între Dante și Shakespeare, între o clădire gotică și una barocă, între un substantiv și un verb, între un regim democratic și unul dictatorial, între bine și rău?

pe de o parte și prin lecturi proprii, prin muncă individuală, pe de altă parte. Pentru specializare într-o disciplină, informarea proprie nu ajunge, ci este nevoie de îndrumare directă, făcută de experți. Abia după o astfel de instruire combinată (dobândită prin dialog cu specialiștii și prin strădanii proprii) se poate ajunge la o cultură solidă și, implicit, la dobândirea spiritului critic. Altminteri, creăm pentru societate oameni eficienți, dar oameni-roboti, ușor de manipulat și de orientat spre scopuri malefice.

Cultura se îmbogățește apoi prin lecturi proprii, inclusiv prin lectura revistelor de cultură, prin meditația asupra celor citite, prin excerpte ale ideilor principale și chiar prin memorarea unora dintre cele citite. Exersarea memoriei face parte din fortificarea inteligenței. Una dintre componentele inteligenței este memoria, prin care se acumulează bagajul necesar de cunoștințe. Iar, apoi, treptat, după exerciții de memorie și de judecată, se poate ajunge și la înțelepciune. Lumea noastră are nevoie de oameni de cultură și de înțelepți, pentru a merge mai departe, pentru a duce zestrea de cultură și de civilizație spre generațiile următoare și pentru a o îmbogăți mereu, prin invenții, descoperiri, creații.

În acest context, școala are datoria să facă un efort firesc de instruire și de educație. Prin noile paradigme de acest fel, nu este nevoie de experimentarea unor noi discipline școlare, ci de introducerea de noi conținuturi în disciplinele deja existente. Nu se poate face școală cu materii de nișă, de câte o oră pe săptămână, introduse în urma eliminării sau diminuării orelor de istorie, geografie, limba latină, limba și literatura română etc. Sunt astăzi absolut necesare în școală noțiuni de drepturile copilului, de sănătate, de igienă, de viață intimă, de cunoaștere a legislației, de economie și antreprenariat etc., dar nu se poate ca aceste pachete de cunoștințe să devină discipline școlare, cu note și medii de sine stătătoare. Educația corectă presupune un echilibru bine stabilit între disciplinele fundamentale și cele sociale și umaniste. Ce folos am avea, dacă am crea excelenți cunosători de matematică, fizică și chimie, buni utilizatori ai tabletelor și laptopurilor, fără orizont cultural, fără abilitatea de a ști cum să discearnă între Dante și Shakespeare, între o clădire gotică și una barocă, între un substantiv și un verb, între un regim democratic și unul dictatorial, între bine și rău?

Cultura are menirea și capacitatea să ne determine să gândim, adică să existăm ca oameni. De aceea, avem datoria să aducem cu toții elogii culturii, să ne împărtășim din seva ei, s-o înțelegem și perpetuăm, fiindcă ea este zestrea tezurizată de milenii a omenirii. ■

Moartea este (doar) un fapt de experiență

HORIA PĂTRAȘCU

În raționamentul „toți oamenii sunt muritori / Socrate este om // Socrate este muritor”, premisa majoră rămâne nechestionată, iar originea ei empirică escamotată. Cum s-a ajuns la acel „toți oamenii sunt muritori” și de ce se consideră că trebuie dovedit că „Socrate este muritor” – un lucru evident de vreme ce Socrate chiar moare – și nu și propoziția „toți oamenii sunt muritori”, un lucru complet inevident, de vreme ce nu pot avea acces la o experiență universală, trecută și viitoare? Raționamentul este într-adevăr deductiv și deci necesar „pentru moartea lui Socrate”, dar nu și pentru judecata „toți oamenii sunt muritori”. Aristotel mizează însă pe un efect de *trompe l'oeil* – pe de o parte prin postularea primei premise (ca fiind nechestionabilă, evidentă prin sine însăși) și pe de altă parte prin faptul că includerea ei într-un raționament deductiv o face să pară ea însăși ca având o necesitate logică.

Raționamentul lui Aristotel ascunde originile empirice ale premisei majore universale („toți oamenii sunt muritori”) prin aceea că o face temei al judecății particulare din concluzie („Socrate este muritor”) care de fapt întemeiază prima premisă. Ne aflăm în plin cerc vicios: pentru că Socrate moare („Socrate” stând aici pentru toate cazurile de moarte individuală observate până în prezent), atunci „toți oamenii sunt muritori” – și pentru că „toți oamenii sunt muritori”, atunci „Socrate este muritor”. Premisa majoră „toți oamenii sunt muritori” din raționamentul deductiv a cărui concluzie este „Socrate este muritor” este concluzia unui raționament inductiv bazat pe observarea cazurilor în care „Socrate” (orice om individual) moare.

► Moartea nu derivă din conceptul vieții și de aceea nu se poate alcătui corect o judecată precum „tot ce se naște moare” sau „tot ce începe sfârșește” pentru că îmi pot imagina un om născut nemuritor și un „început fără sfârșit”. Noțiunea „viață” este independentă față de noțiunea „moarte”, dar reciproca nu este valabilă.

Nu există nicio rațiune necesară a faptului morții. Judecata „toți oamenii sunt muritori” este o judecată empirică, o judecată de experiență, care, cum se știe, nu presupune necesitatea și nu are decât o universalitate relativă și provizorie. Corect este să spunem: „din cele observate până acum, putem spune că toți oamenii sunt muritori”, dar datele experienței sunt fie inepuizabile, fie schimbătoare: nu știm dacă nu ne-a scăpat un caz, nu știm dacă nu va apărea un caz care să ne contrazică. „Până la proba contrarie, toți oamenii sunt muritori”...

Nu există deci – în ciuda iluziei pe care ne-o creează raționamentul lui Aristotel – necesitate logică a afirmației „toți oamenii sunt muritori”. O asemenea judecată are o întemeiere strict empirică, este imposibil de dovedit din punct de vedere logic. Ca să aibă necesitate logică, ar fi trebuit ca judecata contradictorie ei să fie imposibilă logic, ceea ce se dovedește a fi fals. Judecata contradictorie: „unii oameni nu sunt muritori” este perfect imaginabilă, este conceptibilă. Îmi pot imagina un om nemuritor – și omenirea nu a făcut economie de imaginație în acest sens, indiferent de timpul în care și-a plasat plăsmuirea – trecut, viitor sau... prezent. Spre deosebire, nu mi pot imagina, nu pot concepe că „unele corpuri nu sunt întinse” sau că „unele cercuri nu sunt rotunde” (ci pătrate!) sau că „unele adevăruri sunt false” etc. Noțiunea om nemuritor este logic nevidă, chiar dacă este factual vidă. Faptul că nu cunoaștem din experiență oameni nemuritori nu înseamnă că acești oameni nu pot exista. Dacă omul nemuritor ar fi inconceptibil ar fi absolut imposibilă orice credință în nemurirea sufletului – și, cu creștinismul, dar nu numai, chiar în nemurirea trupului. Pe lipsa de necesitate logică a mortalității se întemeiază toate construcțiile mentale ce afirmă imortalitatea trupului din moment ce orice e posibil trebuie să se întâmple dacă nimic nu se opune realizării respective posibilități.

Altfel spus, deși „văd” și „știu” (din cele relatate de ceilalți) că toți oamenii ajung să moară în cele din urmă, rațiunea mea

nu poate produce nici un temei necesar și suficient pentru acest fapt de experiență. Moartea este inexplicabilă din punct de vedere rațional. La drept vorbind, nu știm de ce trebuie să murim. Vedem cu ochii trupului că se moare dar nu și cu ochii minții că trebuie să se moară. Și mai clar: mintea noastră nu poate înțelege că moartea este o necesitate. Și tocmai de aceea – deși acceptăm, formal, că „toți oamenii sunt muritori”, în realitate ne comportăm ca și cum această afirmație nu ar fi adevărată pentru că, după cum am văzut, mintea noastră nu o poate înțelege ca pe un adevăr necesar și universal valabil.

Moartea nu derivă din conceptul vieții și de aceea nu se poate alcătui corect o judecată precum „tot ce se naște moare” sau „tot ce începe sfârșește” pentru că îmi pot imagina un om născut nemuritor și un „început fără sfârșit”. Noțiunea „viață” este independentă față de noțiunea „moarte”, dar reciproca nu este valabilă. Ca să „existe”, moartea are nevoie de viață, dar, pentru a exista viața, nu are nevoie de moarte. Moartea este o noțiune negativă care lasă independentă noțiunea pe care o neagă. Viața poate fi definită fără moarte (nu și invers), la fel cum definiția vederii nu are nevoie de referința la „nevedere”.

Tocmai pentru că un concept al vieții nu implică (sub nicio formă) moartea, căci viața nu implică decât viața, au fost posibile toate construcțiile omului, de la religie, până la filozofie și medicină. Pentru toate acestea (iar aici omul civilizată stă pe același plan cu omul primitiv) moartea este un accident, o întâmplare, o „boală”, un „rău” – și nicidecum ceva necesar. De la piramide până la antibiotice tot ce a creat omul provine din această imposibilitate de a înțelege moartea, sfârșitul ca fiind o necesitate ce derivă din însăși existența vieții.

Poate că această incapacitate a rațiunii de a produce un temei necesar și suficient pentru moarte este modul vieții de a se perpetua în rândul ființelor raționale. O ființă rațională pentru care moartea ar fi o necesitate logică nu ar putea mai putea procrea și nici crea nimic. Moartea ar zădărnici orice efort dacă am ști că ea este finalul necesar al tuturor existențelor și al existenței ca

atare. Dacă am fi perfect conștienți că cei pe care-i aducem pe lume vor sfârși și ei și că în cele din urmă va sfârși lumea însăși – absolut nimic nu ne-ar mai convinge să începem ceva, oricât de mărunț, ne-am lăsa pradă unei delăsări totale pentru că ceea ce e absolut sigur că se va întâmpla este deja întâmplat. Speranța se întemeiază pe o lipsă, pe o insuficiență a rațiunii noastre, pe incapacitatea ei de a deriva necesitatea morții și a sfârșitului. Facem copii tocmai pentru că nu există nici un temei rațional că vor sfârși și ei, continuăm să trăim și să ne luptăm tocmai întrucât rațiunea noastră este oarbă în privința morții. Voința noastră se întemeiază pe această orbire a rațiunii, puterea noastră ne este dată de neputința rațiunii de a înțelege necesitatea și universalitatea morții.

Imagini precum cea a „mobilului perpetuu”, a începutului fără sfârșit, a omului nemuritor sunt dovezi clare că rațiunea umană nu poate concepe moartea ca fiind universală și necesară. Însăși împăcarea cu moartea – proprie și a altora – este susținută de această imposibilitate. Mereu moartea se petrece dincolo de noi, în afara noastră, în exterior – și ca atare nu o putem trăi niciodată pe deplin. În absența rațiunii întemeietoare, moartea nu poate fi „trăită”, cu adevărat, și acesta este sensul profund al vorbeii lui Epicur: „când trăiesc moartea nu există, când moartea există, eu nu mai trăiesc”. Moartea nu poate fi niciodată o „trăire” pentru că trăirea înseamnă umplerea cu conținut empiric a unei noțiuni / idei. Or, noțiunea / ideea de moarte necesară și universală, omul nu o are și nu o poate avea. Epicur are dreptate împotriva lui Pascal care doar urmărind un efect stilistic putea să afirme că „omul știe că moare”, căci prin toată viața și credința lui a dovedit contrariul: nu doar că nu știa că moare, dar era convins că nu va muri, că va fi veșnic viu.

Credința ateilor în universalitatea și necesitatea morții (a morții ca sfârșit definitiv și total al vieții) este doar o credință, o alegere – bazată pe dovezi empirice – nicidecum pe rațiune. Rațiunea, și în cazul lor, este la fel de neputincioasă în a produce temeiul necesar și suficient al morții. „De ce se moare?” rămâne și în cazul lor o întrebare fără alt răspuns decât cel, tautologic, al evidenței empirice: pentru că vedem că se moare.

Un scurt adaos din domeniul psihopatologiei: „conștiința morții” este echivalentă atacului de panică. În atacul de panică ne confruntăm în modul cel mai clar cu conflictul dintre rațiune (care

►► Credința ateilor în universalitatea și necesitatea morții (a morții ca sfârșit definitiv și total al vieții) este doar o credință, o alegere – bazată pe dovezi empirice – nicidecum pe rațiune. Rațiunea, și în cazul lor, este la fel de neputincioasă în a produce temeiul necesar și suficient al morții. „De ce se moare?” rămâne și în cazul lor o întrebare fără alt răspuns decât cel, tautologic, al evidenței empirice: pentru că vedem că se moare.

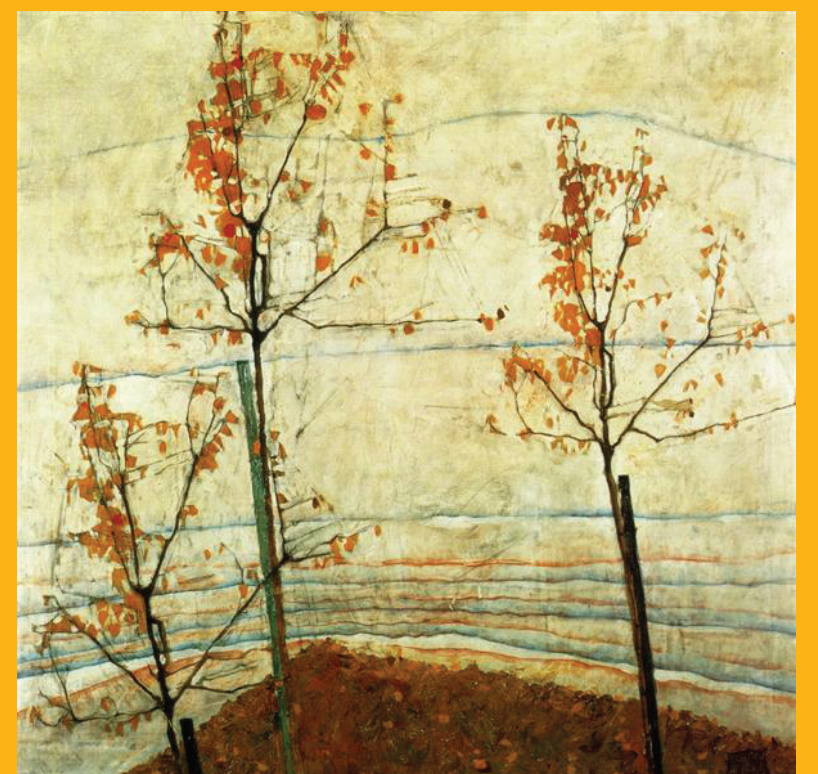
respinge drept imposibilă moartea, irațională și deci irealizabilă) și conștiința morții ca fapt indubitabil, chiar dacă irațional. De aceea conștiința morții din atacul de panică este impenetrabilă argumentelor raționale ale celor din jur – nu există nici un pericol iminent de moarte, totul e bine, ești încă sănătos și tânăr, motivele pentru care te temi sunt absurde. Ceea ce realizează cel cuprins de conștiința morții și de panica generalizată imposibil de stăpânit este tocmai această evidență, această certitudine a unui lucru absurd, irațional, imposibil. Groaza este felul în care o ființă rațională răspunde apariției, întrupării unui lucru irațional (J. P. Sartre, „Psihologia emoțiilor”). (De aceea chiar și iraționalul benefic omului este „de temut”: Dumnezeu este Binele care – dincolo de rațiunea omului fiind – provoacă sau trebuie să-i producă acestuia teama, frica de Dumnezeu). Atacul de panică ne dovedește că propriu-zis nu putem vorbi de o autentică „conștiință a morții” care să nu pună în pericol însăși viața ființei umane sau să nu o destructureze la nivel elementar. Pentru că rațiunea umană respinge prin natura ei orice tangență cu moartea, rațiunea omului nu are nici o legătură cu mortalitatea. Omul este, în sens propriu, din punctul de vedere al imaginii despre sine, nemuritor... ■

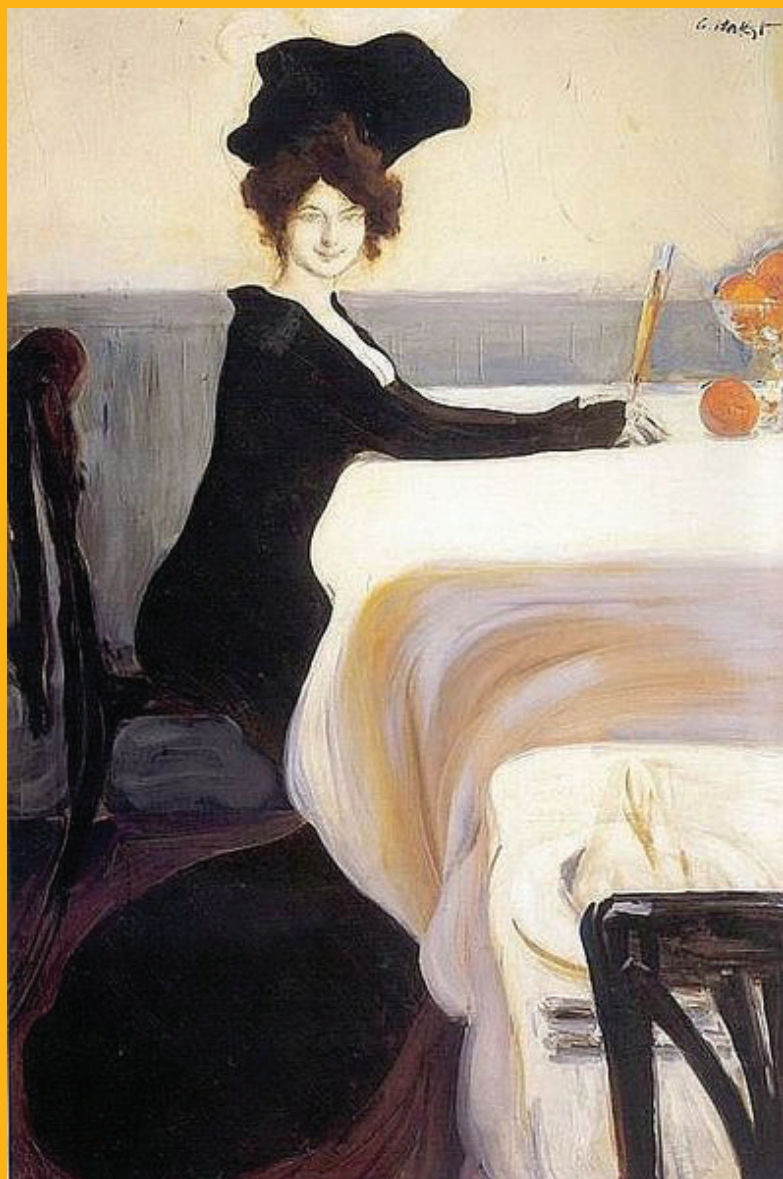
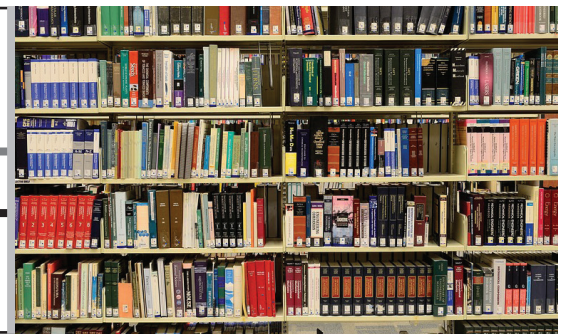
Egon Schiele, *Troita*, c. 1913

Egon Schiele, *Orașul vechi*, c. 1913 - detaliu -

Egon Schiele, *Copaci, toamna*, 1911

Léon Bakst, *Cina*, 1902Léon Bakst, *Daphnis și Cloe*, 1904

Istoria speciei noastre biologice, văzută de foarte sus

DORU MĂRGINEANU

În toamna anului trecut, eram pe punctul de a scrie pentru „Cultura” un comentariu indus de lectura, abia încheiată, a unei cărți pe care o parcursesem cu un interes atât de viu încât simțeam plăcerea să îl împărtășesc și public, nu doar pușinilor interlocutori direcți.

Începusem chiar să concretizez acea intenție, când... am citit consternat editorialul doamnei redactor-șef (Angela Martin: „Chiar ultimul număr”) din nr. 544 al revistei. Cartea pe care urma să o prezint o luasem din standul de noutăți de la principala librărie de limbă engleză de aici, unde îmi captase atenția titlul ei simplu „Sapiens” (numele atribuit de Linné speciei noastre biologice, însemnând „inteligent”, „știutor”) scris pregnant cu roșu pe coperta albă și având o amprentă digitală umană drept punct pe „i”-ul din cuvânt. Iar subtitlul „O scurtă istorie a umanității” („A Brief History of Humankind”) mă intrigase prin veleitățile de a putea scrie pe scurt istoria întregii omeniri. Cât privește numele exotic al autorului, Yuval Noah Harari, mărturisesc că îmi era complet necunoscut. Acum, „Cultura” renăscută în noul ei format îmi dă șansa să finalizez trecuta intenție după ce entuziasmul lecturii proaspete s-a sedimentat într-o apreciere stabilă. O fac cu convingerea că acea carte merită din plin discutată, căci ea oferă o perspectivă integratoare inedită asupra istoriei omului ca ființă rezultată din evoluția vieții pe Pământ, specie a cărei evoluție nu s-a oprit, ci continuă în registru supra-biologic.

Apărută în 2014 în seria „Vintage Books” a editurii britanice Penguin Random House, cartea lui Harari justifică din plin unanimitatea superlativelor care i-au fost acordate peste tot,

ea devenind imediat un *bestseller* internațional, deja tradusă în câteva zeci de limbi; în românește este anunțată publicarea în acest an, la editura Polirom. Autorul, tânăr profesor în departamentul de istorie al Universității Ebraice din Ierusalim, cu un doctorat în istorie de la Oxford, ține și un curs liber online intitulat, ca și cartea „O scurtă istorie a umanității”, accesibil pe site-ul său <http://www.ynharari.com/#>.

Conținutul aceluia curs, sub formă de lecții care reiau capitolele cărții există pe Internet și în românește: <http://www.istoria-omenirii.info/>.

De la tabelul cronologic introductiv, care comprimă în două pagini marile etape ale evoluției vieții pe Pământ și ale istoriei omenirii, trecând prin cele 20 de capitole ale cărții – de la primul „Un animal fără importanță” și până la scurtul epilog „Animalul care a devenit un zeu” – „Sapiens” e o scriere istorică atipică și fascinantă. Căci faptele istorice concrete sunt evocate numai pentru ilustrarea unor tranziții semnificative pentru întreaga omenire, nu ca succesiuni cronologice de evenimente relevante pentru un popor sau un grup de popoare. Iar tranzițiile semnificative sunt acelea care au făcut ca specia *Homo sapiens*, doar una dintre mai multele specii ale genului *Homo* care au populat Pământul timp de peste două milioane de ani, coexistând în zone distincte ale acesteia (*H. erectus* în estul Asiei, *H. neanderthalensis* în Europa și vestul Asiei etc), să le elimine pe toate celelalte și să rămână singura stăpână a planetei, multiplicându-și mereu accelerat numărul de indivizi. Harari își axează eseul pe discuția aprofundată a trei tranziții revoluționare majore care au imprimat cursul istoriei.

Focul și unelte de piatră au fost utilizate sute de mii de ani de diferite specii de *Homo*, dar cu aproximativ 70 de milenii în urmă s-a produs o revoluție a capacității cognitive a speciei Sapiens, care i-a dat doar acesteia posibilitatea ca în câteva zeci de milenii să inventeze bărci, opaițe, ace de cusut, sulite, săgeți

și să lase urme clare ale faptului că apăruseră religia, comerțul și stratificarea socială. Creierul neandertalienilor nu era mai mic, ci chiar ceva mai mare decât în specia noastră, dar probabil că mutații genetice accidentale au modificat interconexiunile neuronale în creierul unor indivizi din *Sapiens* făcând posibilă gândirea într-un mod radical nou și dând posibilitatea comunicării printr-un alt tip de limbaj decât al celorlalte specii umane. A devenit posibil schimbul de informație nu doar despre lucruri care există concret (hrană, animale primejdioase etc) ci și despre elemente abstracte cum ar fi forțele supranaturale, proveniența din strămoși comuni și comportamentul altor indivizi. De la această „revoluție cognitivă” a început ceea ce putem numi istorie, căci numai elementele imaginare (legende, mituri, zeități și religii, încrederea în alți indivizi sau suspectarea lor) au făcut posibilă constituirea de colectivități umane extinse și permit interacția în modalități variate și flexibile între un număr mare de indivizi neînrușiți. Într-o formulare lapidară foarte plastică, Harari concluzionează: „bârfa ne-a ajutat să cooperăm”!

O a doua transformare fundamentală a reprezentat-o cultivarea plantelor nutritive și domesticirea unor animale utile – „revoluția agricolă”, produsă în mod independent în mai multe zone fertile de pe glob, începând de acum aproximativ zece milenii în Orientul Apropiat. Timp de peste două milioane de ani toate celelalte specii umane, dar și *Sapiens* se hrăniseră doar culegând plante și vânând animale care trăiau și se reproduceau fără amestecul omului. Dar, după ce colectivități de *Sapiens* au descoperit că pot obține mai multă hrană cultivând câteva plante alese pentru productivitatea lor și crescând câteva specii de animale pe care le-au putut domestici, viața agricultorilor sedentarizați s-a modificat radical în mai toate aspectele, începând evident cu hrana considerabil mai abundentă, dar mai puțin variată și având caracteristici tot mai diferite de produsele strict naturale. Degradarea calitativă care însoțește inevitabil creșterea cantitativă a producției agricole ne este atât de cunoscută din viața curentă încât nu este nevoie de a o detalia. Harari numește fără menajamente revoluția agricolă drept „cea mai mare înșelătorie a istoriei”, adevărată „capcană evoluționistă” în care a căzut *Homo sapiens*, căci esența acelei revoluții este de a fi făcut posibilă multiplicarea continuă a numărului de indivizi, dar care trăiesc mai prost... observație neplăcută, dar imposibil de contestat!

A treia tranziție fundamentală, cu consecințe cel puțin la fel de profunde pentru istoria speciei *Sapiens*, este „revoluția științifică” survenită cu numai cinci secole în urmă. Ea s-a produs atunci când o parte a omenirii a înțeles că 1) nu cunoaștem nici pe departe totul (formulat categoric prin aserțiunea latină „*ignoramus!*”) și chiar ceea ce știm se poate modifica prin progresul cunoașterii, 2) cunoașterea naturii progresează numai plecând de la observații și experiențe, prelucrând datele primare pe baza matematicii și integrându-le în teorii explicative, și 3) știința modernă nu se limitează la elaborarea de teorii, ci folosește cunoașterea pentru a dezvolta noi tehnologii, deci pentru a dobândi mereu mai multă putere, așa cum spune aforismul lui Francis Bacon, din 1597, „*scientia est potentia*”. Harari descrie cu măiestrie și competență progresul extraordinar al capacităților la care a ajuns omenirea în acest atât de scurt interval de timp, al cărui moment culminant el îl consideră în ziua din iulie 1945 când a fost detonată prima bombă atomică. Începând de atunci, *Sapiens* a devenit capabil nu doar să schimbe cursul istoriei, ci să o și sfârșească. Cu aceeași pregnanță ca despre precedentele tranziții care au modelat cursul istoriei, autorul notează lapidar „știința ne-a făcut ucigători”... și, din păcate, nici această afirmație nu îi poate fi contestată!

Însă, admirația de ansamblu cu care am parcurs *bestseller*-ul lui Harari, nu mă împiedică să remarc poziția regretabil partizană a autorului referitor la revoluția științifică. Căci el nu doar că nu subliniază faptul că acea revoluție, spre deosebire de revoluția agricolă, nu a survenit în diferite zone cu civilizație avansată de pe glob, ci numai în Occidentul Europei, de unde s-a răspândit pe tot globul, ci chiar dă impresia că vrea să escamoteze acea realitate incontestabilă. Dată fiind cultura absolut impresionantă a autorului, este complet exclus ca el să ignore o evidență ca aceea, cel mai probabil fiind că poziția sa îi reflectă opțiunile ideologice și afectivitatea. Astfel, în scurtul subcapitol „De ce Europa?”, consacrat ascensiunii imperialismului european, se simte o îndoielnică adiere de *politically correct* și preocuparea de a se distanța de euro-centrism. Dar, realitatea este că știința ca efort structurat de a înțelege natura, prin formularea sistematică de explicații mereu perfectibile, bazate pe experiențe și raționamente a apărut începând din secolul XV doar în occidentul Europei creștine, în cadrul universităților, unde savanții au putut

► Harari numește fără menajamente revoluția agricolă drept „cea mai mare înșelătorie a istoriei”, adevărată „capcană evoluționistă” în care a căzut *Homo sapiens*, căci esența acelei revoluții este de a fi făcut posibilă multiplicarea continuă a numărului de indivizi, dar care trăiesc mai prost... observație neplăcută, dar imposibil de contestat!

duce o viață consacrată în întregime cunoașterii, în condiții de libertate a preocupărilor: autonomia academică. Universitatea este o instituție care a apărut și a înflorit timp de secole numai în spațiul cultural al creștinismului (catolic) din Europa occidentală, de unde s-a propagat în restul lumii. Realitatea că știința a luat naștere și a înflorit într-o civilizație care în acele vremuri era profund și aproape exclusiv creștină este o consecință firească a imaginii iudeo-creștine a lumii create de un Dumnezeu unic, rațional și atotputernic. Căci, credința că Universul este creația unei astfel de divinități face ca acesta să fie considerat rațional, guvernat de principii fundamentale, pe care omul are datoria să le înțeleagă spre a se apropia de Dumnezeu. De aceea, revoluția științifică din secolele XVI și XVII nu a fost o ruptură cu trecutul, ci o evoluție naturală a cunoașterii medievale și a avut ca principali reprezentanți exclusiv oameni profund religioși. Kepler, Galilei, Descartes și Pascal au avut motivații explicit religioase de a face știință „spre a-L slăvi pe Creator prin înțelegerea lucrării Lui divine care e Universul”, Copernic (care chiar era prelat) a scris că „înțelegerea înțelepciunii lui Dumnezeu prin aprecierea legilor Lui este o plăcută formă de a-L slăvi”, iar religiozitatea lui Newton și Leibniz se reflectă în numeroasele lor scrieri teologice. Acest gen de realități istorice nu au cum să nu-i fie cunoscute savantului Harari, care însă le lasă la o parte căci... tot om este și el!

Observația de mai sus nu schimbă faptul că lectura lui „*Sapiens*” mi-a prilejuit una dintre cele mai încântate uimiri de care este capabil genul de cititor care sunt, fiind impresionat de înțelegerea aprofundată de către autor a datelor științifice foarte variate și „la zi”, care i-au permis să traseze un remarcabil tablou de ansamblu al istoriei. În acest sens, Yuval Harari continuă strălucit o linie de abordare integrativă a istoriei, cu care ne-au încântat mai demult Fernand Braudel în volumele sale despre civilizația materială – în particular incitantă carte „*Structurile cotidianului*” (tradusă la editura Meridiane, în 1984) – și, mai recent, Jared Diamond în celebrul său *bestseller* mondial din 1997 „*Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*” (tradus recent în românește ca „*Virusi, arme și oțel: Soarta societăților umane*”). Acum este rândul lecturii lui „*Sapiens*”, pe care o recomand cu toată convingerea oricui dorește să vadă curgerea istoriei nu doar în cotidianul străzii, ci și dintr-o privire de sus, de foarte sus. ■

Cum gândim delirul

VALENTIN PROTOPODESCU

Recunoscut îndeobște ca marcă a unei profunde dezechilibrări psihice, delirul primește însă conotații culturale foarte complexe. Mai cu seamă în domeniul istoriei religiilor, fenomenul delirului joacă adeseori un rol de prim ordin. Profetii, Mahomed în primul rând, marii mistici și poeții metafizici pot livra ori-când antologice discursuri delirante.

Dar indiferent de poziția adoptată, cultural-istorică sau clinic-psihiatrică, este deosebit de dificil să definim cu rigoare ceea ce este delirul. Karl Jaspers credea că acesta stă în centrul fenomenului psihopatologic al nebuniei. În general, cât privește cadrul nosografic specific abordării psihiatrice, specialiști din diferite generații (Vaschide, Tatossian, Bleuler, Ey) cad de acord asupra faptului că prin delir se înțeleg două mari realități psihice. În primul rând, un sistem de tulburări ce induc confuzie și stări onirice, fiind determinate de o intoxicație neurologică specifică simptomatologiei de tip *delirium tremens*. Pe de altă parte, și cu o condiționare patologică mai redusă, delirul mai înseamnă și o ideatie particulară, caracterizată prin gânduri fără priză la realitate, care violentează întreg sistemul de valori, credințe și atitudini ale subiectului afectat, mergând până la modificarea radicală a comportamentului social și fiind însoțite de stări afective confuze și imune la critică.

Există și interpretări psihiatrice mai sofisticate, cu o mai largă deschidere „hermeneutică” și „dinamică”, așa cum sunt cele oferite de Henri Ey și Otto Binswanger. Pentru Ey, delirul, care are o bază organică, este în corespondență cu o structurală viziune haotică asupra realității, cu o adevărată „dezorganizare ontologică” în planul credințelor și gândurilor, controlul asupra relației dintre eu și lume fiind aproape imposibil în cazul subiectului delirant. Gândirea acestuia este profund alterată, funcționând eterogen în raport cu media reflecției sănătoase și adaptative. Binswanger, tributar opticii fenomenologice, găsește că delirul reprezintă un adevărat proiect existențial alternativ, fiind un construct mental al unei lumi care sfidează regulile

► Aproape
că nu există
creator
care să nu
producă
fragmente
ale unei
gândiri
dezarticu-
late,
chiar și
în absența
stimu-
lentelor
artificiale,
de tipul
halucino-
nelor.

realității cotidiene și care rămâne de neînțeles pentru ceilalți.

Sigmund Freud respinge parțial explicațiile de tip organico-somatic, în calitate lor de teme ce explică delirul. Pentru întemeietorul psihanalizei, trăirile și ideile fantasmatiche dau substanța discursului delirant. Din acest unghi de vedere, delirul este un scenariu asemănător cu cel oniric, ce exprimă dorințe și conținuturi refulate în inconștient, și care revin violent, sub o logică specială, în comunicarea interpersonală. Ca și visul, materia delirantă trebuie interpretată pentru a descoperi agentul producător al derapajului patologic. Ca idee culturală, versiunea freudiană este una valoroasă. În plan medical însă, din cauză că savantul vienez se specializase în clinica nevrozelor, evitând pacienții psihotici, efectul metodei psihanalitice de tip *talking cure* este unul neglijabil ca succes terapeutic. Înainte ca subiectul să-și analizeze propriile conținuturi exprimate simbolic este nevoie ca el să fie „extras” chimic din închisoarea propriului delir. Pe de altă parte, Melanie Klein, acest Freud al psihanalizei infantile, este de părere că există o valență pozitivă a delirului, mai ales a celui schizofrenic, căci, de pildă, fantasma dezintegrării cosmosului este proiecția angoasei rezultate în urma credinței delirante că propriul eu este cel care se surpă, implodând în sufletul bolnavului. „Alegând” exprimarea delirantă a acestei angoase și construind un scenariu alternativ, schizofrenul își face maladia mai suportabilă, eliberând din presiunea la care-l supune simptomul psihotic.

Culturalmente, delirul însoțește constant orice epocă istorică, orice domeniu al creației artistice. Aproape că nu există creator care să nu producă fragmente ale unei gândiri dezarticulate, chiar și în absența stimulentelelor artificiale, de tipul halucinogenelor. Tropii sunt elemente la care deliranții recurg frecvent. Imaginile plastice, simbolurile, decupajul cinematografic, geometria imposibilă a lumilor paralele, incoerența sublimă a sunetelor țin, toate, de recuzita unui creator autentic. De pildă, un poem este o mostră de delir autoindus și ținut sub control de scriitor. Dramaturgia lui Shakespeare, desenele lui Blake, poezia romantică, literatura avangardistă, filmele lui Buñuel, Fellini și Bergman, prozele lui Borges sunt tot atâtea mostre ale unei semi-gândiri delirante de cea mai înaltă expresie artistică. ■

Alphonse Mucha, *Madonna cu crini*, 1905

Alphonse Mucha, *Noapte de iarnă*, 1920

Alphonse Mucha, *Pelerina roșie*, 1902 - detaliu -

Model și portret

MAYA SIMIONESCU în dialog cu ANGELA MARTIN

Prezentarea cea mai frustă posibil ar defini-o pe Maya Simionescu ca biolog, doctor în științe biologice, academician - trei calități care susțin o carieră științifică de excepție. Meritele sale, fie și rapid trecute în revistă, sunt însă diverse. În tot cazul, incomparabil mai multe decât recompensele, ce-i drept, înalte. A fost decorată de președinții României, în 2004 cu „Meritul Cultural” în grad de Ofițer și în 2008 cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. În 2013 președintele Franței i-a conferit distincția de Cavaler al Ordinului Legiunii de Onoare.

Doamna Maya Simionescu a înțeles să-și poarte responsabilitățile, ca și titlurile și distincțiile, cu grație. Este asemenea acelor balerine, care, cu cât sunt mai muncite în realitate, mai exersate, și tehnic mai bine pregătite, cu atât par mai natural vapoase și delicate. Împreună, fragilitatea ființei lor și spuma tutu-ului nu sunt decât un *trompe l'oeil*. Abia dincolo de el se află adevărata forță: muntele de voință și tenacitate. Fără existența lui, în orice domeniu, măiestria, performanța sunt de neimaginat. N-am nicio îndoială că doamna academician va fi prima care îmi va da dreptate tocmai pentru că știe ce înseamnă această neconținută trudă: să-l înalți, să-l urci, să-l depășești. Și cred că însăși frenezia trăirii acestei pasiuni o face să iubească atât de mult și poezia: pe care nu doar o citește, ci, după propriile-i mărturisiri, îi place să o descopere până și în alcătuirea intimă a ultimei celule umane.

Am văzut-o adesea pe doamna Maya Simionescu în Aula Academiei Române purtând la adunările festive costumul sobru de academician: era parcă și mai frumoasă și charismatică sub povara propriei demnități. Avea aproape întotdeauna un zâmbet resemnat, ivit parcă pe buze din umbra unei trecătoare indecizii: nemi dădeam seama dacă o cutreiera atunci o bucurie secretă, simțind prin chiar împărtășirea acelui moment special că „își merită destinul” ori, dimpotrivă, o copleșea tristețea pentru că frumosul ei destin era, în fine, unul împlinit.

Spunând acestea despre Maya Simionescu, care a servit știința, dar, în general, și cauzele culturii, nu pot să nu îmi amintesc o mare realizare în folosul artei,

► Am văzut-o
adesea pe
doamna Maya
Simionescu
în Aula
Academiei
Române
purtând la
adunările
festive
costumul
sobru de
academician:
era parcă
și mai
frumoasă și
charismatică
sub povara
propriei
demnități.

apartținând unui grup de oameni de știință australieni. Ea va rămâne pentru totdeauna legată de o celebră lucrare a lui Degas, expusă de o sută de ani și mai bine în Galeria Națională Victoria din Australia, o lucrare pictată în perioada în care artistul își începea cariera de neîntrecut maestru al imortalizării balerinelor. Este vorba despre „Portret de femeie”. Lucrarea – un ulei pe pânză – a fost vreme îndelungată obiectul cercetării specialiștilor restauratori, care, deși presupuneau că pictorul o așternuse peste alta, nu puteau vedea în nici un fel ce anume reprezenta aceea. Între timp, știința a progresat. Recent, invenția oamenilor de știință australieni – Detectorul Maia cu raze X fluorescente – a făcut posibilă descoperirea imaginii ascunse sub portretul aparent: ea este, probabil, a Emmei Dobigny – a modelului pe care îl folosea la vremea aceea artistul. Însă adevărata reușită științifică nu este doar redarea imaginii, în întregime, cât mai ales, prin pătrunderea

straturilor de ulei, revelarea pe etape a metamorfozelor cunoscute de ea, în timpul lucrului, sub penelul pictorului.

La rândul meu, presupun că imaginea care va rezulta din convorbirea de față nu va ascunde nimic sub așezarea straturilor ei curgătoare de fraze, ci doar ne va revela o față – una singură –, cunoscută și totodată mai puțin cunoscută, doamna academician Maya Simionescu fiind, deopotrivă, modelul și maestrul propriului portret.

*

ANGELA MARTIN: *Doamnă Maya Simionescu, spuneți cândva, într-un interviu, că „în viață trebuie să ai multe ingrediente, între care: dorință, voință și șansă”. Ați fost visiting professor la universități de elită din Statele Unite și Canada. Sunteți o cercetătoare reputată și doctor în biologie; din 1990, membră a Academiei Române, iar din 1998, ați fost timp de 8 ani chiar vicepreședinte al acestei instituții. În prezent, conduceți Institutul de Biologie și Patologie Celulară „Nicolae Simionescu” și sunteți vicepreședinte executiv al Fundației Naționale pentru Știință și Artă. Pentru care dintre aceste calități enumerate ați avut nevoie de unul sau de toate cele trei ingrediente?*

MAYA SIMIONESCU: Doamnă Angela Martin, enumerați calități (?) și funcții cu care greu mă identific, deși, desigur, le-am avut sau pe unele dintre ele încă le am. Dar, mai mult decât orice, ceea ce rămâne constant în viața mea este calitatea de simplu cercetător al biologiei celulei, al vieții celulei, sănătoase sau bolnave... Dar să vă răspund la întrebare. Pripit, spuneam că în viața mea, ca în a multor alora, dorința, voința și șansa au avut un rol; ele sunt ingrediente necesare dar, firește, nu suficiente, pentru că permanent ele trebuieacompaniate, cred eu, de muncă, foarte multă muncă, și de un optimism incoruptibil. Întorcându-mă cu gândul în trecut, realizez că, de fapt, ele au avut un rol diferențiat, pe parcursul vieții mele.

“Dorința” a fost prima care avea să-mi marcheze alegerile ulterioare și, asta fără nici un merit personal. La 6 ani am dorit

MAYA SIMIONESCU în dialog cu ANGELA MARTIN

să devin cândva doctor, ca să o ajut să se însănătoșească pe buna mea prietenă, Bebe, care avea 5 ani, dar se născuse cu mari probleme, nu mergea și vorbea cu dificultate. Cu asta am crescut în minte.

Destinul a vrut să nu devin medic pediatru, ci să urmez Facultatea de biologie. Am fost cucerită de excelenții mei profesori; în anul 5, profesorul de fiziologie, care a înțeles că mă atrăgea cercetarea biomedicală, m-a îndrumat către Profesorul Ștefan Milcu la Institutul de Endocrinologie, să-mi fac teza de diplomă. A fost primul meu contact cu cercetarea, într-un Institut de elită. Mi se potrivea. A fost o „șansă”; sigur, nu aș fi fost un bun medic de copii – așa cum mă știu, aș fi suferit cu fiecare copil bolnav.

„Voința” cred că a fost importantă în acel moment: trebuia să dovedesc nu doar că îmi plăcea, ci și că puteam să fac cercetare. Întâmplarea a făcut ca doctorul Vrăbiescu, sub îndrumarea căruia îmi pregăteam teza de diplomă, să plece din Institut și atunci m-a acceptat să-mi continui experimentele pentru teză un recunoscut împătimit cercetător, doctorul Nicolae Simionescu. Șansa a jucat, și aici, neîndoielnic, un rol: în anul 5 de facultate figuram (împreună cu alți colegi) pe lista celor care urmau a fi exmatriculați din Facultate (aveam origine nesănătoasă); cumva, m-au uitat și am ajuns la examenul de Stat. Am luat 10 la teză și la examenele de specialitate, dar neșansa m-a „picat” la marxism. Vara aceluia an am petrecut-o „tocind la marxism” și așteptând în continuare să fiu exmatriculată. Din nou, șansa m-a ajutat... vestea rea nu a venit, am luat „marxismul” și mi-am obținut diploma. Am terminat Facultatea.

Cred că dorința de a face cercetare m-a determinat să accept să lucrez în continuare, dar fără salariu, căci nu erau posturi libere, la Institutul de Endocrinologie. După un an am avut șansa să se elibereze un post, să dau concurs, să obțin postul, să am un salariu și să fac cercetare în următorii 10 ani sub îndrumarea doctorului Nicolae Simionescu. Lucram mult, eram un ucenic (cred) dornic să absoarbă tot: cum să pui întrebările potrivite, cum să construiești un experiment, cum să-l desenezi în minte, când să aștepți, când să te grăbești, cum să tratezi micile succese și marile insuccese, cum să cauți răspunsuri... Și mai ales am înțeles că dacă știi cum să le cauți, răspunsurile vor veni parcă de la sine.

Destinul (și, nu chiar o întâmplare) a făcut ca în 1968, în timpul vizitei profesorului George Palade la București (parte dintr-o delegație a Academiei de Științe din SUA), acesta să viziteze, printre multe alte laboratoare din România și laboratorul nostru. A stat cu noi de vorbă cam

» În acel
prim an
în SUA,
chiar după
primele zile,
împreună
cu Nicolae
Simionescu
am început
să visăm
să aducem
cercetarea
modernă
de biologie
celulară
acasă...

45 minute, i-am arătat, de fapt Nicolae Simionescu i-a arătat, precaut entuziasmat, rezultatele pe care le avem în biologia și patologia celulară a glandelor endocrine (microscopie, biochimie, anatomie patologică). George Palade a vorbit puțin, ne-a întrebat câți oameni erau în proiectele noastre (i-am spus: noi doi și două bune tehniciene) și a plecat.

După cum i-a mărturisit bunului său prieten, profesorului Ion Juvara, Profesorul Palade a avut impresia că făceam o „muncă de Sisif” și a fost impresionat de rezultatele pe care le aveam. Peste un an aveam să primim o scrisoare prin care ne invita să ne alăturăm echipei sale de la Universitatea Rockefeller „pentru un an, poate doi”. Cu serioase dificultăți, Nicolae Simionescu, avea să plece la 1 februarie 1970; mie, cu mare greutate, și la insistențele repetate ale Profesorului Palade, avea să mi se dea aprobarea de plecare (după un negativ prealabil) după 5 luni (23 iunie 1970). Și azi îmi amintesc că, odată ajunsă în SUA l-am înțeles pe Georges Simenon care spunea că „America este țara unde devii un om fără coșmaruri”.

Șansa de a fi la Universitatea Rockefeller, de a lucra cu Profesorul Palade a fost o adevărată provocare. Aci mi-a folosit dorința și voința de a găsi idei noi, precum și fantezia, puterea de a imagina experimente și tehnici novatoare în subiectul nostru de cercetare: transportul moleculelor din vasele de sânge către țesuturi, subiect dificil și controversat. Îmi plăcea totul; lucram cu bucurie; doream, cred, să dovedesc că îmi meritam destinul și că era „o șansă” pe care nu trebuia să o ratez. Am lucrat ca un sclav (12-14 ore/zi) și m-am bucurat ca un rege – cum spunea Brâncuși. Condițiile de lucru erau

formidabile. Cele de viață, la fel. Așteptam cu nerăbdare rezultatele experimentelor și apoi, discuția în trei, cu Nicolae Simionescu și maestrul nostru, profesorul Palade. Astea aveau loc foarte adesea seara târziu, în weekend-uri. Erau un regal științific...

Dar tot în acel prim an în SUA, chiar după primele zile, împreună cu Nicolae Simionescu am început să visăm să aducem cercetarea modernă de biologie celulară acasă... să facem un centru sau un institut de biologie și patologie celulară în România. Dar asta este o poveste și mai lungă...

Mă întrebați cum am ajuns *visiting professor* la Universitatea Yale, la Columbia sau la alte universități din SUA? Nu știu. Cred că aici nu a mai intervenit nici dorința, nici voința, nici șansa. După câțiva ani petrecuți – adică munciți - împreună, colegii mei m-au invitat să predau întâi la Școala de Medicină de la Yale. Acolo, studenții le dau în fiecare an ”note” profesorilor, completează, adică, o fișă plină de întrebări despre profesor și despre curs. Cred că aprecierile deosebite ale studenților au contat mult și mi-au ajutat să predau 19 ani la universitatea Yale la cursul de biologie celulară. Cu studenții am avut o relație excepțională: cu unii corespondez și azi, iar cinci dintre ei au cerut și au venit să lucreze temporar cu mine, în România – asta se întâmpla prin anii 1985-87.

Cum am ajuns vicepreședinte la Academia Română? Poate a fost în parte și dorința mea. Cred că, orice individ are obligația de a servi comunitatea căreia îi aparține. Eu trebuia să servesc comunitatea de cercetători din țară. Așa am acceptat să candidez, am fost aleasă și am încercat să servesc cât mai bine, în cei 8 ani, comunitatea academică din România. Nu-mi pare rău, cu toate că nu a fost simplu să combin obligațiile pentru Academie cu cercetările mele pe care nu voiam să le abandonez. A însemnat doar și mai multă muncă, dar nu regret.

Din 1995 conduc Institutul – nu din dorință, nu din șansă. O fac însă cu voința și cu convingerea că un Institut în care s-a pus viață, suflet, muncă, idei, speranțe și iubire trebuie să dăinuie. Lucrez cu plăcere și la Fundația Națională pentru Știință și Artă, pentru că sigur, arta și știința au un trunchi comun: ambele presupun idee, creație, producție și transfer de valori; ambele ne înobilează. Cercetarea fără creație nu rezistă în timp. În concluzie, cred că dorința, voința, șansa ajută, dar, în fapt, singur, îți construiești destinul, muncind, luând hotărârile care trebuie, când trebuie și astfel poate reușești să lași ceva în urmă și să nu regreti că ți-ai pierdut timpul trăirii tale.

Maya Simionescu împreună cu George Emil Palade și Nicolae Simionescu

MAYA SIMIONESCU în dialog cu ANGELA MARTIN

A.M.: Care a fost obiectul dumneavoastră preferat de studiu? Cel care v-a pasionat și v-a reținut cel mai mult în laborator creându-vă dependență față de cercetare?

M.S.: Obiectul meu preferat de studiu a fost, de la bun început, cercetarea viului, celula vie în condiții de sănătate și boală; cea care ne compune pe noi și toate organismele vii din natură, animale și plante. Cum trăiește celula, cum se îmbolnăvește. Rememorând, realizez că m-am „împrietenit” treptat cu „celulele noastre” trecând mai întâi, parcă, printr-o perioadă de observație, poate reciprocă.

Inițial, nu cred că le-am înțeles. Cu timpul, am început să vorbesc cu ele, să le pun întrebări. Pentru că în cercetare totul începe cu o întrebare și o ipoteză. Am realizat (ca mulți alții) că celula ascunde în ea, toate secretele vieții. Are tot ce-i trebuie ca să trăiască independent – de aceea o numim „unitatea fundamentală a vieții”. O numim fundamentală pentru că, pusă în condiții convenabile (într-un mediu cu hrană și ceva oxigen), ea poate trăi independentă: se hrănește, respiră se înmulțește și își îndeplinește funcția pentru care a fost programată. Este ca un „organism redus la esență”. Mie îmi place să spun că este „un univers redus la esență”.

Ceea ce m-a interesat cel mai mult a fost și este să înțeleg de ce și cum se îmbolnăvește o celulă; pentru că sigur, bolile noastre antipatice și umilitoare încep la nivel celular. Înțelegerea comportamentului celulei, adică dezvoltarea biologiei celulare, a pus bazele înțelegerii modului prin care celula trece de la starea de sănătate la cea de boală. Cu timpul, am intrat în intimitatea celulei, am început să-i înțeleg (parțial) misterele, mecanismele biologice care o țin în viață (pe ea și pe noi) și alterările lor în condiții patologice. Aș zice, că ne-am împrietenit. Am realizat că înțelegând profund universul celulei (normal și patologic) vom putea trata și, în viitor, eradica, bolile majore ale societății moderne, cum sunt, de pildă, bolile cardiovasculare.

A.M.: În anii ‘70, pe când vă aflați în SUA împreună cu soțul dumneavoastră, savantul Nicolae Simionescu, erați lideri mondiali în cercetarea endoteliului. Evident că nu înțeleg ce înseamnă „endoteliu” în biologia moleculară – nici eu și, probabil, nici cei mai mulți dintre cititorii noștri. Ați putea să-mi „trăduceți” acest cuvânt, ca să-mi pot imagina măcar până la ce profunzimi ați sondat pereții vaselor care împânzesc corpul omenesc?

M.S.: Pot să încerc. Sistemul cardiovascular este format dintr-o rețea complexă de tuburi de diferite dimensiuni – vasele de sânge – conectate la o pompă sofisticată, inima. Inima este atât de importantă încât noi, oamenii, i-am dat varii și multiple funcții, inclusiv pe acelea de a iubi, gândi și spera. Dar funcția ei primară este de a pompa sângele încărcat cu oxigen și cu substanțe nutritive prin vasele sanguine, distribuindu-l către toate organele și țesuturile, până la ultima celulă din zonele extreme ale organismului. Fără hrană, fără oxigen și fără a fi îndepărtați produșii de catabolism în sânge, celulele mor. Ei bine, întreg sistemul cardiovascular (inima, vasele de sânge) este captușit pe fața internă, care este în contact direct cu sângele, de un strat continuu de celule plate, numite celule endoteliale (endoteliul vascular). Imaginați-vă o căptușeală protectoare. Sunt atât de subțiri, încât la microscopul optic (limita de mărire 2000) nu se puteau vedea și au fost considerate o foiță de celofan, inertă, care separă sângele de țesuturi, fără funcții și fără importanță. În anii 1950 introducerea microscopului electronic (care poate mări până la de 2 milioane de ori) a schimbat radical această concepție. A fost profesorul. George Palade cel care, la microscopul electronic, a descris celula endotelială, existența unui număr neobișnuit de mare de vezicule și a încercat să-și explice funcția lor. Prin anii 1970, când am început noi să studiem această celulă împreună cu profesorul Palade, am stârnit multe controverse. Noi gândeam că orice structură este o formă de manifestare a funcției (școala românească); alții considerau că veziculele sunt elemente statice, fără rol funcțional. După 10 ani de experimente complexe, noi am descoperit că în condiții normale endoteliul are un rol major în schimburile dintre sânge și țesuturi, în menținerea homeostaziei

mediului interior și, că aceste vezicule au o structură moleculară sofisticată care le permite să îndeplinească numeroase funcții vitale pentru organism.

Întorși acasă, la Institutul nostru, am început un nou proiect, încercând să înțelegem cum se comportă și cum răspunde endoteliul la agresorii care apar în viața noastră, cum sunt, de exemplu, colesterolul sau glucoza crescută în sânge. Am fost uimiți să descoperim ceva total neașteptat: această celulă firavă și subțire, prin poziția ei strategică între sânge și țesuturi, este prima care răspunde la agresori, se apără și ne apără cât poate și este ultima care este răpusă de ei.

Celula endotelială răspunde la agresori, secvențial, inițial prin adaptarea funcțiilor ei constitutive, apoi prin modularea lor, iar doar dacă agresiunea se intensifică, apar disfuncții și, în final, leziuni și/sau moartea celulei. Este o celulă pe cât de firavă, pe atât de rezistentă, pe cât de simplu construită, pe atât de sofisticată în funcții, pe cât de nefotogenică, pe atât de robustă. Pe mine mă uimește continuu!

A.M.: Ce legătură, concretă, există între rezultatele cercetărilor dumneavoastră și practica medicală? Vreau să spun, cât de repede își fac ele simțite efectele asupra unui pacient?

M.S.: Legătura este directă și nu poate fi decât așa. Strădania noastră se inspire din practica medicală, iar întrebările noastre își au izvorul în patologia umană, îmbinate cu curiozitatea de a ne cunoaște propriile noastre celule. În cuvinte simple, vrem să înțelegem cum și de ce încep modificări ale mecanismelor celulare care duc la ateroscleroză, cum se desfășoară, acutizează, ca în final să ducă la accidentele vasculare (infarct miocardic, accident vascular cerebral) care sunt ucigașul numărul unu în țările dezvoltate, inclusiv România. La noi, mortalitatea prin boli cardiovasculare a ajuns la 65%, în alte țări variază între 45-55%. Vrem să cunoaștem de ce și cum ne îmbolnăvim de diabet, care se preconizează că în anii 2020 va atinge proporții epidemice. Care este legătura între diabet și obezitate? Toate aceste maladii, în ciuda încercărilor excelenților clinicieni și farmacologi, nu și-au găsit o rezolvare, un tratament, încă. Și asta, pentru că marele secret stă încă ascuns în celulă. Aici, la nivelul celulei, mecanismele se dereglează în fața unor agresori precum hipercolesterolemia, hiperglicemia, stresul, sau și mai rău, combinația dintre ele. Descifrarea acestor mecanisme și a alterărilor lor în condiții patologice reprezintă calea sigură care va duce la tratamentul țintit

►►
Înțelegerea
comportamentului
celulei, adică
dezvoltarea
biologiei
celulare,
a pus bazele
înțelegerii
modului
prin care
celula trece
de la
starea
de sănătate la
cea de boală.

MAYA SIMIONESCU în dialog cu ANGELA MARTIN

pentru încetinirea, reversia și, poate, eradicarea acestor maladii. Parcursul firesc al cercetărilor noastre este de la pacient la masa de laborator și apoi înapoi la patul bolnavului (*from bench to bedside*). Cât de repede se va parcurge acest drum? Nu știu, dar sigur am fi dorit să fie mai repede. De ce merge încet? Poate pentru că ateroscleroza și diabetul sunt boli multifactoriale, multigenice și au implicații pe care încă nu le înțelegem deplin. Am fi dorit, firește, ca cercetările noastre să aibă un efect imediat. În lume, se fac eforturi mari, dar parcursul este greu. Știm către ce ne îndreptăm și încercăm prin toate mijloacele noastre experimentale, capacitățile intelectuale să ajungem cât mai repede la țintă. Sunt sigură că suntem pe drumul cel bun. Nu știu când ne vom atinge ținta, dar știu că cineva, cândva o va atinge. Poate noi, poate alții. Dar când se va reuși vom ști sigur că și noi am contribuit la ea. Chiar și asta este o satisfacție. Știti cum este: ca atunci când a fost cucerită Himalaia. S-au făcut multe încercări, a durat timp, s-au sacrificat vieți, dar în final, vârful a fost cucerit. Aceasta arată puterea de explorare a omului.

A.M.: I-am admirat întotdeauna pe oamenii de știință pentru că, în domeniul lor, nu e loc de impostură, așa cum este, bunăoară, în literatură, în artă, în politică... În comunitatea științifică, îmi închipui că se stabilesc mai corect, mai obiectiv ierarhiile. Mai greu însă este să te afirmi, dat fiind că în știință, ca să devii performant, depinzi în cel mai înalt grad de o infrastructură tehnică, materială, nu numai de lectură...

M.S.: Aveți dreptate. Știința este un spectacol continuu la care onestitatea își are întotdeauna locul în loja de onoare. Nu este o arenă în care să plasezi teorii și ipoteze nefondate, nu încerci să-ți învingi oponentul, doar încerci să fii primul care să găsească și să dovedească un adevăr. Să „descoperi nedescoperitul” și „să vezi, nevăzutul”. Putem considera că există o alianță virtuală, onestă, între cercetători. Cercetarea noastră – de azi – este suma rezultatelor și experiențelor a nenumărate minți, dinaintea noastră și chiar din timpul nostru.

Rareori, când se întâmplă să apară în știință, impostura se retrage repede, rușinata de comunitatea științifică și dispăre odată cu impostorul. Cercetarea este o confruntare permanentă cu alți zeci de cercetători din domeniul tău, sau dintr-un domeniu apropiat, și cu care te confrunți, te verifici, și te controlezi. În știință, rezultatele tale le aduni într-o lucrare pe care o trimiți la o revistă

► Știința este un spectacol continuu la care onestitatea își are întotdeauna locul în loja de onoare.

internațională, unde este evaluată de 3-4 experți în domeniu și care, sub protecția anonimului, îți judecă rezultatele din toate punctele de vedere: originalitatea ideii, exactitatea datelor, interpretarea rezultatelor, precizia textului și multe altele; în această confruntare nu e loc de impostură. Calitatea și, într-o mică măsură, cantitatea lucrărilor originale, dar în special preluarea rezultatelor tale de către comunitatea științifică internațională stabilește obiectiv ierarhia unui cercetător. În ceea ce mă privește, am publicat împreună cu colaboratorii mei în jur de 400 de lucrări originale, 55 de capitole în monografiile internaționale, care au fost citate de aproximativ 7000 de ori (azi am Indicele Hirsh 50), care, după spusele unui prieten, nu e rău deloc.

Infrastructura în cercetare a fost și este un element esențial. Nu este primul și nici unicul. Suita ar fi: o întrebare (idee) bună, o ipoteză solidă și capacitatea de a dovedi validitatea ei. Poate cercetătorii din Institutul nostru și din alte centre din România sunt un exemplu în acest sens. Fără să aibă toată infrastructura sofisticată a laboratoarelor din Occident, mulți cercetători români au devenit cunoscuți în literatura științifică internațională chiar și înainte de 1989. Desigur, totul a fost mult mai greu la noi, și asta o spun cu experiența pe care am acumulat-o în perioada 1979-1989. Dar pe noi, provocările și dificultățile ne-au învățat arta de a găsi soluții (cum spune J. Medawar): să abordăm teme rezolvabile cu mijloacele accesibile nouă și să alegem proiecte pe care știam că le putem duce la capăt; să nu fim timorați de avantajele tehnologice ale cercetătorilor din restul lumii și să nu ne sperie împrejurările neprielnice și nefavorabile. Iată câteva exemple de soluții. Prin anii 1985-1989, din cauza instanței tensiunii electrice nu mai puteam

folosi microscopul nostru electronic; soluția? Am făcut mai multă biochimie și am avut rezultate bune. În Institut, iarna erau 12 grade Celsius, total improprii oamenilor și experimentelor care trebuiau făcute la temperatura camerei. Soluția: am amenajat o încăpăre cu un încălzitor electric care asigură 22 grade. Nu aveam fonduri pentru publicare în reviste din străinătate. Soluția: publicam doar în reviste care nu cereau plată. Nu aveam fonduri de carte sau mici echipamente; soluția: prietenii noștri de la Universitățile Yale, Columbia sau McGill ni le adunau și, anual, când mergeam să predăm în SUA, ne întorceam cu ele acasă. Așa am transportat 16.000 Kg de materiale în Institut, iar asta i-a părut suspect unei ministrese din acea vreme, care ne-a trimis un control să vadă dacă erau înregistrate în magazia Institutului...; desigur că erau!

Fondurile pentru cercetarea din Institut au fost tăiate imediat după bucuria inaugurării Institutului, în 1979; în 1980 am fost anunțați că toate fondurile de cercetare, cu excepția micilor salarii și a puținilor bani de întreținere a Institutului au fost tăiate. A fost ca un vis urât. Trebuia să găsim o soluție. Ca să rezistăm, Nicolae Simionescu și cu mine am concurat alături de cercetătorii americani pentru grant-uri de cercetare la Institutul Național de Sănătate din SUA (NIH). Competiție grea. Din miile de granturi NIH, s-au câștigat în afara SUA doar șase, unul singur în Europa de Est, și acesta a fost al nostru. Profesorul Palade spunea că aceasta este cea mai sigură recunoaștere a valorii proiectelor noastre. Am concurat și am câștigat, în perioada 1981-1992, cinci granturi de la NIH, din care ne-am asigurat fondurile necesare pentru chimicale și substanțe.

Astfel, Institutul a funcționat 12 ani doar pe fonduri americane obținute prin competiție. Atunci și-au dovedit tinerii noștri colaboratori talentul, imaginația și capacitatea de muncă.

A.M.: Oriunde în lume, și în orice domeniu, afirmarea personală a unui performer este condiționată și de cota pe care o are propria-i țară. Cota României nu este, la ora actuală, prea ridicată... Cum credeți că poate scăpa un tânăr de la noi de această fatalitate ?

M.S.: În primul rând, cred că nu trebuie să o privească așa: ca pe o fatalitate, pentru că de orice fatalitate este greu, dacă nu imposibil să scapi. Probabil că oamenii se uită circumspect la un tânăr, un proiect sau o lucrare științifică venită din România. Cred că îi acordă o atenție

MAYA SIMIONESCU în dialog cu ANGELA MARTIN

mai mare. Singurul mod de a scăpa de această fatalitate este să dovedești! Să dovedești că ești la fel de bun ca ceilalți, că proiectul tău este serios, că lucrarea ta este competitivă. Așa ai multe șanse de reușită. Tinerii din Institutul nostru, ca și tinerii români plecați în străinătate, s-au afirmat prin talent, imaginație și foarte multă muncă, poate mai multă decât a unui tânăr din altă țară, dar s-au afirmat, ceea ce dovedește că fatalitatea poate fi înfrântă, cu voință, dorință și foarte multă muncă. Cheia este să-ți menții curiozitatea, stăruința...

A.M.: Cei care vă cunosc, vă aud vorbind mereu despre „copiii mei”, adică despre tinerii cercetători de la Institutul de Biologie și Patologie Celulară. Câte generații de „copii” ați crescut și ce satisfacții ați avut de pe urma lor ?

M.S.: Cred că am crescut patru generații de cercetători în Institut. Satisfacția mea a fost să le observ „devenirea” de la tinerii naivi – dar cu talent pentru cercetare – până la cercetătorii independenți. Desigur, nu toți, dar mulți. Prima generație, generația 1979, am ales-o cu mare grijă încă înainte ca institutul să fie gata. În 1978, autoritățile de atunci au venit cu ideea periculoasă de a transfera în Institut cercetători din alte institute din țară. Nu am agreeat această idee și, împreună cu profesorul Nicolae Simionescu, am intervievat 1.200 de oameni din care am ales circa 80 de persoane (cercetători, tehnicieni, portari). Am ales cam 35-40 de tineri absolvenți ai facultăților de biofizică, biochimie, biologie, chimie sau medicină și niște tehnicieni excelenți. Cu acești tineri am pornit la drum în 1979; cu ei am reușit ca, în 10 ani, într-un institut necunoscut, nou creat într-un colț trist și întunecat al Europei, să apară lucrări originale, concepte noi și valoroase în știință, iar el să devină un institut cunoscut și respectat. De atunci îi iubesc și îi admir: au fost și sunt excelenți profesioniști și impecabili moral.

Când spun „copiii mei”, cred că mă refer, de fapt, la rolul meu de tutore, la obligația de a mă ocupa de ei. Un institut de cercetare este o școală – în care nu dai lecții, dar dai exemple și te lași observat. Cred că este cel mai bun sistem de educație. Petrecem împreună, ca într-o familie, o mare parte a vieții noastre; eu eram, și încă sunt, persoana cu care tinerii mei colaboratori își împart bucuriile și necazurile profesionale, dar și pe cele personale. Înainte de 1989, pe toți ne unea dorința să „batem sistemul”. Provocarea, și ambiția, era să arătăm că se poate și că regimul nu ne poate împiedica

Maya Simionescu și Ion Iliescu la Vatican, împreună cu Papa Ioan Paul al II-lea

să gândim! Ținuți într-o oază protectoare de personalitatea profesorului Nicolae Simionescu, lucram toți (inclusiv el) 12 ore pe zi, 6-7 zile pe săptămână, iarna la 12 grade Celsius în laborator cu mănuși cu degetele tăiate ca să putem ține eprubetele și stativele, iar după ora 4.30 pm, la lumina unei veioze, pentru că eram obligați să stingem luminile în Institut iar experimentele nu se terminau înainte de 8-9 seara. În acea istorie rea, cercetarea a fost salvarea noastră.

După 1989, unii tineri au plecat, alții au ales să continue să lucreze în Institut și sunt foarte mândri că, azi, ei au ajuns excelenți cercetători independenți, „lideri” de grup: Anca Sima, Doina Popov, Ileana Mânduțeanu, Monica Raicu, Felicia Antohe, Ina Heltianu, Victor Jinga și alții. Eu mă regăsesc în ei.

În anii '90, tristețea pe care mi-a provocat-o plecarea, din varii motive, a unor cercetători în străinătate a fost compensată de intrarea în Institut a altor tineri, chiar foarte tineri, la fel de înzestrați, entuziaști și dornici de cercetare, generația a doua. Cu ei am început cercetări moderne de biologie moleculară cu care ne-am aliniat științei actuale: Anca Gafencu, Adrian Manea, Adriana Georgescu, Manuela Călin, Elena Butoi și mulți alții. Și ei au crescut și, după alți 6-7 ani, au apărut alți tineri absolvenți – generația a treia - care sunt și ei talentați și muncitori și care ar putea în câțiva ani să își ducă singuri proiectele. Acum a venit o nouă generație – a patra – și, ca într-o familie adevărată, cei mai mari îi îndrumă și învață pe cei nou-veniți – pe cei mici.

Dar acum, optimismul meu incoruptibil este rezervat. Sunt profund îngrijorată și nu înțeleg ce se petrece azi și care este politica față de tineri în general, iar a celor din cercetare, în special. De ce statul investește în educația lor, pentru ca apoi să nu le ofere un loc de muncă? De

ce tinerii cercetători nu sunt încurajați să-și construiască viitorul în țară? Nu avem voie să spulberăm visele tinerilor. Nu avem voie să nu ne îngrijim de ei. A fost o perioadă neagră (2 ani), în care toate posturile au fost blocate, și absolvenții de facultate nu găseau nici un loc în institutele noastre. Acum, avem o schema fixă, rigidă, din care nu putem ieși. Este oarecum firesc să avem un buget fix, dar trebuie să avem o schemă flexibilă, să avem libertatea de a testa și de a-i alege apoi doar pe cei care sunt „făcuți pentru cercetare”.

Cred profund că orice societate normală, nu numai că este obligată, dar este și interesată să aibă grijă de tineri și de bătrâni, cele două extreme esențiale ale oricărui popor. Sper încă într-o minte luminată și vizionară. Mă uit cu admirație la tinerii cercetători din jurul meu care și-au făcut din cercetare un mod de viață. Parafrazându-l pe Fănuș Neagu aș spune că sunt și ei, ca și noi, „niște nebuni frumoși”. Dar cât și câți vor mai rezista...

A.M.: Dacă, la începutul carierei dumneavoastră, ați avut privilegiul să lucrați sub directa îndrumare a profesorului George Emil Palade, primul nostru laureat Nobel, cum îl vedeți acum, la altă vârstă, cu altă experiență și după atâția ani de la „despărțire”, pe savantul și pe omul George Emil Palade ?

M.S.: Există oameni de care nu te desparți niciodată, iar pentru mine, unul dintre aceștia este George Emil Palade. A fost un mare privilegiu să lucrez cu el 10 ani în SUA și apoi să rămânem în contact pentru următorii 15 ani (noi rămânând „visiting professors” 3 luni pe an la Universitatea Yale); în realitate, am rămas prieteni pentru totdeauna. Un mare bonus al colaborării noastre a fost faptul că am devenit buni prieteni cu el și cu soția sa, Marilyn Farquhar, distins profesor de biologie celulară și am petrecut multe weekend-uri și mici vacanțe, împreună.

Cum îl văd acum? La fel ca întotdeauna, un adevărat magistrul, un cărturar cu trăsături distincte, puternice, un erudit cu o logică inegalabilă, exigent cu sine însuși și cu cei din jur, un campion al decenței, un căutător și un făptuitor. Un om special, lângă care fiind, comunitatea umană îmi pare înțeleaptă, frumoasă, corectă, admirabilă și remarcabilă.

A.M.: Până unde a mers sau mai merge încă, în cercetare, convergența dumneavoastră cu cele două modele - George Emil Palade și Nicolae Simionescu?

►► Cred profund că orice societate normală, nu numai că este obligată, dar este și interesată să aibă grijă de tineri și de bătrâni, cele două extreme esențiale ale oricărui popor. Sper încă într-o minte luminată și vizionară.

MAYA SIMIONESCU în dialog cu ANGELA MARTIN

M.S.: George Palade și Nicolae Simionescu au fost și au rămas pentru totdeauna modelele mele. Interesant este faptul că amândoi au multe caracteristici comune. Amândoi sunt ceea ce eu numesc „oameni frumoși”. Doi antrenori de spirite, două personalități seducătoare, lângă care ți-ai dori să fii mereu. Au fost modelele mele și asta a fost o șansă. Sau, poate, un destin. Am făcut o echipă foarte bună toți trei, poate pentru că eram complementari, fiecare aducea ceva important în echipă: experiență, entuziasm, profunzime, optimism și talent experimental. Vă las să ghiciți cine aducea ce în cercetarea noastră comună. Cert este că ne simțeam foarte bine împreună și gândeam știința și viața în știință, la fel. Eram numiți în SUA „the famous Romanian trio”. Cu Nicolae Simionescu convergența în cercetare a durat toată viața. Dar este clar, nu poți să copiezi un model, chiar dacă ți-ar plăcea. Devine artificial, nu mai ești tu. Am luat și învățat de la maestrul meu tot ceea ce mi se potrivea, influența lor în viața mea științifică a fost inestimabilă, dar în timp, am adăugat, adaptat și mi-am format, cu bune și mai puțin bune, modul meu de a fi și de a exista în știință și în viață...

A.M.: *Predând ani la rând, câte-va luni pe an, la Universitatea Yale, ați trăit în mediul științific și academic american și l-ați cunoscut în-deaproape. Care considerați că sunt diferențele, iar, în măsura în care există, similitudinile între cele două comunități științifice: română și americană? De la aspirații și până la realizări, firește... Și ținând seama de posibilități: de cele intelectuale și materiale, vreau să spun.*

M.S.: Similitudini există multe. Oamenii de știință veritabili sunt, după părerea mea, pretutindeni la fel, în România, SUA, Europa. Ei sunt o specie aparte. Neîndoios pasionați, creatori, poate câteodată visători, talentați, dedicați, încrezători, nu se sperie de eșecuri, acceptă adevărul (chiar și atunci când nu corespunde așteptărilor) și speră...totdeauna speră că vor găsi răspunsul la întrebarea lor, iar când îl găsesc, nu strigă „evrika”, ci mai curând se întreabă „oare asta ce înseamnă?”... Pentru că fiecare răspuns naște multe alte întrebări. Diferențele sunt mari. Comunitatea științifică americană este super-competitivă. Cercetătorii lucrează foarte mult și sunt într-o cursă contra-cronometru cu competitorii lor. Realizările lor sunt rapide și mari. Acolo unde doar se întrevăde că ar putea rezulta ceva important apar imediat

► Și azi cred că rezultatele noastre vor contribui la regresia/diminuarea maladiilor cardiovasculare și că, în felul nostru, servim dreptul fundamental al omului la sănătate.

fonduri multe din diverse surse, de stat sau particulare. Statul investește mult în cercetare iar fondurile mari se obțin pe bază de grant-uri competitive, care, odată obținute sunt sigure (nu ca la noi). Cam 80% din fonduri se dau la începutul fiecărui an al proiectului și nu ești întrebat la fiecare 3 luni ce ai obținut pentru a primi tranșa următoare. Desigur, la sfârșitul proiectului „dai sama” de fiecare centimă și, mai ales, trebuie să dovedești prin lucrări importante că ți-ai meritat grant-ul. Există un sistem de evaluare serios și o scară de valori temeinică. Nu primești alt grant dacă precedentul nu a fost de mare succes.

Un lucru pe care americanii îl știu și ar trebui să-l învățăm și noi este că cercetarea bună este foarte scumpă dar cercetarea slabă, fără idei și rezultate, este cu mult mai scumpă.

A.M.: *Am remarcat că lipsește din CV-ul dumneavoastră o precizare: și anume că ați fost, împreună cu academicianul Nicolae Simionescu, co-fondatoare a Institutului de Biologie și Patologie Celulară, care-i poartă numele. De ce această omisiune?*

M.S.: Poate pentru că mi se pare că era firesc să facem asta. A fost proiectul vieții noastre din primele zile în care am pășit pe continentul American. Contactul cu viața științifică „normală” și cultura americană, ne-a provocat să încercăm 1) să aducem biologia celulară în țară, o știință nouă care simțeam că va revoluționa toate științele vieții, și nu numai, și 2) să creăm o oază de știință adevărată în care tinerii cercetători din România să-și desfășoare talentul, imaginația și capacitățile creatoare fără a mai trece prin ceea ce am trecut noi la începutul vieții

în cercetare. Eram parcă „genetic determinați” și ni s-a părut totdeauna firesc să facem această încercare. Profesorul Palade numea acest proiect „experimentul Simionescu”. Era sceptic, dar ne-a susținut continuu. Când l-a văzut împlinit spera ca și alți colegi din țară să repete experimentul.

A.M.: *Mă întreb, doamnă academician, și vă întreb, cum (de) se împacă binecunoscuta dumneavoastră jovialitate cu seriozitatea sau, și mai bine spus, cu gravitatea proiectelor dumneavoastră de cursă lungă?*

M.S.: Nu știu. Probabil că jovialitatea mea are mai multe explicații : 1) iubesc oamenii, 2) îmi place ceea ce fac, 3) nu regret nimic din ceea ce am făcut până acum și 4) îmi ocup spațiul meu interior cu ceea ce este bun în lume, mă feresc și fug de intrigă, suspiciune, urătenie. Iar când fug, ceea ce nu este rar, fug într-o țară paralelă, în ”Țara Științei” și în ”Lumea Celulelor”. Este o lume în care, dacă intri cu smerenie, poți descoperi ”misterele celulei”. Descoperi buna lor orânduială, cu reguli și legi care se respectă. În această lume mă simt ”acasă”, cu atât mai mult cu cât am credea că cercetăm ceva important științific, social și economic: bolile inimii și ale vaselor, care neucid oameni dragi și prieteni buni. Este înfricoșător ceea ce am auzit recent: în România, la fiecare 30 de secunde moare un om din cauza bolilor cardiovasculare.

Cercetarea în biologia și patologia celulei a fost salvarea noastră în perioada dictaturii. Plecam departe de lumea din jur, măcar o bună parte din timp. Înlocuim disperarea lumii din jur cu buna orânduială din lumea celulelor.

Era modul nostru de a rezista mizeriei și de a sfida regimul opresiv, dovedind împreună cu colaboratorii noștri, că regimul nu poate cotropi Țara Științei – acolo unde mintea noastră era liberă, gândirea fără limite... și singurele limite erau propriile noastre limite. Nu am avut niciodată vocația de a ne resemna...

Greșesc cei care spun că perioada comunismului a fost o „Siberie a spiritului”. În acea perioadă dramatică, istoric și social – tocmai pentru că era greu și aproape imposibil după unii – a fost creată o oază, în care inteligența românească s-a desfășurat și spiritul curat s-a menținut. Am câștigat „pariul” cu istoria!

Și azi cred că rezultatele noastre vor contribui la regresia/diminuarea maladiilor cardiovasculare și că, în felul nostru, servim dreptul fundamental al omului la sănătate. Am învățat în acești ani – și știu că nu este total adevărat, dar îmi place să cred – că „imposibilul nu există”. ■

Maya Simionescu și grupul de cercetare

Franco Moretti, văzut de aproape

Un dosar coordonat de Cosmin Borza

În 6 octombrie 2016, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca i-a decernat titlul „Doctor Honoris Causa” lui Franco Moretti, profesor de științe umane la Universitatea Stanford. În aceeași zi, în cadrul Festivalului Internațional de Carte Transilvania, a fost lansată prima traducere în limba română a unei cărți aparținând criticului și teoreticianului italian: „Grafice, hărți, arbori. Literatura văzută de departe” (traducere de Cristian Cercel, prefață de Andrei Terian, cu un studiu de Alberto Piazza, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2016). Revista „Cultura” găzduiește, cu acest prilej, o anchetă la care au răspuns cu amabilitate Mihaela Ursa, Adrian Tudurachi și Alex Goldiș, trei dintre cei mai avizați cercetători români ai scrierilor lui Franco Moretti. Tot în acest număr, datorită sprijinului acordat de Mihaela Mudure, prof. univ. dr. la Facultatea de Litere din Cluj-Napoca, publicăm varianta în limba română a „Laudatio”. Alocuțiunea de mulțumire susținută de proaspătul laureat al universității clujene, intitulată „Abstraction, Patterns and Interpretation. New and Old in the Future of Humanities”, precum și prefața semnată de Andrei Terian, „Studiile literare după Moretti”, vor apărea în numerele viitoare ale revistei „Cultura”. (COSMIN BORZA)

Laudatio

MIHAELA MUDURE

Profesorul Franco Moretti este una dintre personalitățile marcante ale criticii, istoriei și teoriei literare contemporane. S-a născut în 12 august 1950, la Sondrio, în Italia. În 1972 devine *laurea* în limba și literatura engleză al Universității din Roma.

Și-a început cariera universitară la Universitatea „G. D'Annunzio” din Pescara unde a fost preparator (1972-1975); a urcat apoi treptele ierarhiei universitare, fiind asistent universitar și lector la Universitatea din Roma (1975-1979), conferențiar la Universitatea din Salerno (1979-1981), pe urmă profesor la aceeași instituție (1981-1983) și, în fine, profesor la Universitatea

din Verona (1986-1990). În 1990 se mută în Statele Unite, fiind angajat ca profesor de literatură engleză și comparată la Columbia University (1990-2000). În anul 2000 este invitat să funcționeze ca Danily C. and Laura Louise Bell Professor în științe umane la prestigioasa Stanford University, unde predă și în prezent. Aici a întemeiat, în anul 2000, „Center for the Study of the Novel” („Centrul de studiere a romanului”), iar, în 2010, „Literary Lab” („Laboratorul literar”), pe care l-a condus până de curând.

Până la data prezentei vizite în România, a fost „visiting professor” la University of California at Berkeley, Duke University, universitățile din Copenhaga și Toronto, École de Hautes Études de Sciences Sociales de la Paris. A fost de două ori bursier la renumita Wissenschaftskolleg de la Berlin (între 1999-2000 și între 2012-2013).

► A fost lansată prima traducere în limba română a unei cărți aparținând criticului și teoreticianului italian...

Profesorul Franco Moretti și-a publicat prima carte, „Letteratura e ideologie negli anni Trenta inglesi”, la Editura Adriatica din Bari, în 1976. Ea demonstrează interesul său pentru studiul legăturii dintre literatură și ideologie. Marile lui contribuții la teoria și istoria literară vin după anul 1983. „Signs Taken for Wonders” (1983) exemplifică relația dintre cultura înaltă și cea populară în diferite genuri, remarcabil fiind eseul care îl pune în legătură pe Dracula cu Frankenstein. „Il romanzo di formazione” (1986), tradus în engleză sub titlul „The Way of the World”, după celebra comedie a lui William Congreve, demonstrează că succesul și popularitatea formei de „Bildungsroman” sunt rezultatul modificării unor condiții socio-economice în Europa Occidentală; „Opere Mondo” (1994), tradus în engleză sub titlul „Modern Epic”,

DOSARELE REVISTEI CULTURA

Franco Moretti, văzut de aproape

susține existența unei epoei moderne bazându-se pe arborele evoluționist de inspirație darwiniană. În „Atlante del romanzo europeo 1800-1900”, tradus ca „Atlas of the European Novel 1800-1900”, Moretti îmbină literatura cu studiul spațiului: 100 de hărți prezintă dezvoltarea romanului european în formele sale originale, precum și în traducere. În fine, volumul „La letteratura vista da lontano” (2005), tradus în engleză sub titlul „Graphs, Maps, Trees”, abordează literatura din perspectiva cercetării cantitative, nu doar calitative, așa cum eram obișnuiți. Formalizând cercetarea cu ajutorul unor grafice, hărți, arbori evolutivi, teoreticianul americano-italian ne propune o perspectivă sistemică asupra literaturii văzută ca o posibilă „bancă de date” în care nu doar studiul aplicat, pe text, are relevanță, ci și marile fluxuri sau refluxuri de forme văzute cantitativ. Acest imens material de fapte și de date literare impune o serie de întrebări care vor detecta tendințe, influențe, care trebuie, desigur, corelate cu întregul context economic, ideologic în care se face istoria literară. Cele mai recente cărți ale profesorului Moretti sunt „The Bourgeois. Between History and Literature” și „Distant Reading” (ambele din 2013). Prima este o analiză penetrantă, realizată cu ajutorul metodei sale cantitative, a modului în care cultura burgheză trece de la strălucire la decădere. Cea de-a doua este o culegere de eseuri care conturează atât evoluția a peste douăzeci de ani din gândirea critică a profesorului Moretti, cât și clarificarea metodei sale de lectură distantă.

Franco Moretti este și editorul general al lucrării „Il romanzo”, cinci volume consistente care au fost publicate la Torino între 2001 și 2003. O selecție dintre eseurile din acest volum a fost tradusă în engleză sub titlul „The Novel” (în două volume) cu scopul de a argumenta existența romanului ca un gen planetar.

Cărțile profesorului Moretti au fost traduse în peste 15 limbi până în prezent, la care, din această săptămână, putem adăuga și limba română prin traducerea celei „Graphs, Maps, Trees” la Editura Tact din Cluj-Napoca. În 2014, profesorului Moretti i s-a acordat „National Book Critics Circle Award for Criticism” pentru „Distant Reading”.

Rezumând contribuțiile novatoare ale lui Franco Moretti la studiul literaturii sunt de menționat câteva direcții. Este evident că el este sensibil la dimensiunea planetară a culturii, a literaturii. Chiar dacă astăzi suntem foarte departe de structuri politice care să conducă eficient planeta, internetul, transporturile tot mai rapide, mass media ne impun zi de zi un stil de viață care e tot mai planetar. Prin Franco Moretti, îmi pare că studiul literaturii premerge ceea ce va deveni contingent într-un viitor

► Considerat, de unii, un iconoclast, un eretic al studiilor literare, Franco Moretti este, fără îndoială, un novator. El deschide drumuri, combinând studiul culturii cu cel al spațiului geografic și cu evoluția formelor naturale care, toate, par a se supune unor forțe ce produc algoritmi identici dacă sunt priviți de la distanța necesară.

care, poate, nu e atât de departe cum ne imaginăm. Mi s-ar putea replica că și alți teoreticieni contemporani (Pascale Casanova, David Damrosch sau Emily Apter) aruncă o privire planetară, globală asupra literaturii. Așa este, dar, spre deosebire de aceștia, Franco Moretti vine și cu o metodologie radical nouă, o metodologie care era de neconceput înainte de banalizarea computerelor. În câțiva ani, toate textele scrise vreodată vor fi online, disponibile prin simpla apăsare a unei taste. Acestei mase impresionante de resurse ușor accesibile noi trebuie să știm ce întrebări să-i punem pentru a o transforma, dintr-un corpus amorf de texte, într-un laborator în care să ridicăm întrebări inteligente pentru a obține răspunsuri inteligente. Problema este că noi, specialiștii în studiul literaturii, nu prea suntem obișnuiți să lucrăm în aceste condiții. Franco Moretti ne obligă să intrăm în era computerizării. Rezistența nu este de mirare, dar ea este inutilă.

Tradiția studiilor literare este cea a spiritelor sofisticate care interpretează texte și discută idei. Moretti are curajul de a introduce, alături de cercetarea calitativă (de tradiție în studiul literaturii), cercetarea cantitativă care se practică, de altfel, și în alte domenii ale umanioarelor. Grafice, hărți sau arbori evolutivi oferă o nouă perspectivă asupra literaturii: o privire de la distanță care permite decelarea unor înclinații, direcții, linii de ansamblu în câmpul literaturii. Suspicios față de impunerea hermeneuticii ca unică finalitate a studiului literaturii, Moretti ne propune, precum Susan Sontag, și tot din dragoste de literatură, o altă soluție. Soluția morettiană este lectura de la distanță („distant reading”) al cărei scop e explicarea textelor ca elemente componente ale unor cicluri, ale unor

macro-structuri care spulberă canonul (elitist), fără a-l înlocui cu altul sau cu altele. Și capodoperele, și cărțile care au fost hăcuite în „abatorul literaturii” (după titlul unui celebru eseu al lui Franco Moretti) au nevoie unele de altele. Capodoperele nu ar avea cum străluci în lipsa masei de texte, iar masa de texte poate oricând da la iveală noi capodopere în funcție de gustul și interesele noastre afectiv-explicative. Funcția morală, estetică, psihologică a literaturii nu este negată de către Moretti. Problema este că ea nu este rezultatul interpretării unor opere individuale, ci explicată, prioritar, prin unde culturale care sunt influențate de coordonatele lor spațio-temporale. Dezbaterea aceasta mie îmi aduce aminte de celebra dispută privind natura luminii. „Este lumina undă sau corpuscul?” – se întrebau cândva fizicienii. Iar Max Planck a răspuns cu ajutorul fizicii cuantice: „lumina este și undă, și particulă”. Probabil că lumea literaturii are nevoie de un Max Planck pentru a-l împăca pe Moretti cu o serie dintre colegii săi.

Considerat, de unii, un iconoclast, un eretic al studiilor literare, Franco Moretti este, fără îndoială, un novator. El deschide drumuri, combinând studiul culturii cu cel al spațiului geografic și cu evoluția formelor naturale care, toate, par a se supune unor forțe ce produc algoritmi identici dacă sunt priviți de la distanța necesară. Uitându-ne la cochilia melcului, descoperim spirala constelațiilor cosmice. Fotografiiile galaxiilor ne arată gasteropodele cosmosului. Nivelul de percepție poate fi diferit, dar structurile care ne guvernează și la nivel „macro” și la nivel „micro” sunt aceleași. Ipseitatea lor dă frumusețea puterii noastre de judecată. Din ea izvorăște și metoda Moretti. ■

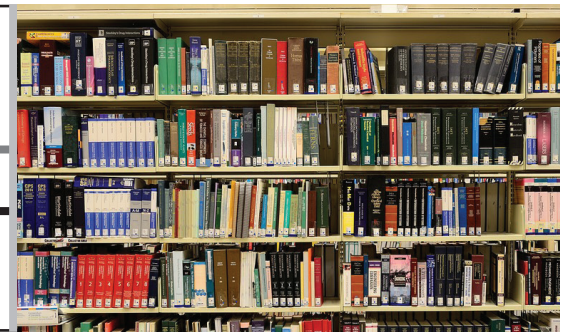
Anchetă

1. „Reading is so twentieth century. Welcome to the digital age!” („Cititul este de secolul al XX-lea. Bine ați venit în era digitală!”) Este această butadă reprezentativă pentru concepția teoretică a lui Franco Moretti?
2. Considerați că analizele cantitative dezvoltate de Franco Moretti pot provoca apariția unui nou pozitivism/formalism/structuralism?
3. Care credeți că ar putea fi impactul studiilor lui Franco Moretti asupra cercetării literare românești?

Mihaela Ursa

1. Lui Franco Moretti îi este foarte caracteristic acest mod de a ambala lucruri serioase în formule aparent gratuite sau care, la prima vedere, nu au alt sens decât spectaculosul și poza. Cei care nu l-au citit și-ar putea imagina că afirmația de mai sus este făcută împotriva cărții și împotriva lecturii, când

se referă de fapt la conceptul său de „distant reading”. Cu alte cuvinte, aș reformula-o precis cam așa: „close reading is so twentieth century, welcome to the age of maps, graphs and trees”. Sigur că această reorientare implică și o sacrificare a literaturii așa cum o înțelegeam până aici, dar sacrificiul este mai degrabă accidental, decât programatic.

DOSARELE REVISTEI CULTURA

Franco Moretti, văzut de aproape

Avantajul lecturii de panoramare (cum aş aproxima „distant reading”) faţă de lectura imanentă (cum s-a tradus la noi „close reading”) este ieşirea de sub vraja esteticului, pentru a cunoaşte macro-unităţile din care textul face parte şi pentru a face vizibile mari trasee de circulaţie a formelor de cunoaştere. Mi se pare însă că nu se subliniază destul de apăsător conştiinţa conjuncturalităţii culturale care însoţeşte afirmaţiile radicale, contrariante, ale lui Moretti: în recomandările lui, istoricitatea culturală este acut prezentă. Când recomandă, de pildă, să învăţăm de-acum „cum să nu citim romane”, teoreticianul de la Stanford gândeşte condiţional: „de vreme ce/dacă” până acum am învăţat „cum să citim” romane, putem trece la pasul următor. De aceea, ideea că analiza cantitativă va înlocui interpretarea dacă dăm curs lecturii de panoramare este o interpretare greşită a ceea ce Moretti gândeşte ca o completare istoric urgentă, ca o prioritate de etapă.

2. Doar dacă sunt prost înţelese şi prost făcute. Analizele cantitative se finalizează în mod obligatoriu cu interpretarea datelor. Deşi nu-mi place să fac astfel de previziuni, aş spune că vaccinul structuralist ar fi trebuit să ofere imunitate culturii europene faţă de pericolul pe care-l semnalaţi. Iar peste Ocean, gradul de dezvoltare a tehnologiilor de digitalizare şi cartografiere nu încurajează blocarea analizelor cantitative în stadiul constatativ clasicist, normativ, al expoziţiei statistice pozitiviste. Frumuseţea analizelor cantitative constă, după mine, în faptul că oferă nişte linii de mişcare şi de trafic cultural, că fac previzibile anumite valuri, curente, evenimente şi că oferă cercetătorilor posibilitatea de a anticipa evoluţii, bazându-se pe parcursuri istorice. Într-o dezbateră a „Cercului metacritic”, dedicată tocmai infuziei analizelor cantitative în cercetarea literaturii, cineva le-a întrebat pe cercetătoarele care ne prezentau rezultatele muncii lor statistice dacă n-ar fi putut ajunge la aceeaşi concluzie şi folosind vechea metodă, a interpretării pornind de la text. Răspunsul a fost afirmativ, dar poate că întrebarea a lovit pe lângă ţintă: principala modificare nu este neapărat trecerea de la un raţionament inductiv la unul deductiv, cât trecerea de la un raţionament pentru „aici şi acum” sau pentru un moment dat al istoriei literare la un raţionament „predictiv”, de factură ştiinţifică, nu intuitiv-metaforică.

3. Apreciez condiţional-optativul din întrebare: cred că impactul ar putea fi unul considerabil dacă cercetarea literară românească ar beneficia de instrumentele tehnice şi de tehnologia fără de care analiza cantitativă nu poate fi cu adevărat pusă în practică. Sigur că, bazându-se timp de câteva decenii mai ales pe critică „de gust” şi anti-teoretică, cercetarea literară românească ar avea de câştigat din realismul, ştiinţificitatea şi contextualizarea facilitate de macroanaliză.

Partea bună este că există în România (mai ales la Cluj, Bucureşti, Iaşi) câţiva tineri istorici literari deja implicaţi în proiecte de cercetare de grup (dicţionare, cronologii, chiar baze de date). Acestea presupun o muncă enormă şi – mult mai important pentru discuţia de faţă – un efort de echipă, foarte greu de organizat într-o cultură ca noastră, cu un atât de pronunţat complex al geniului şi preţuind rezultatul individual în detrimentul rezultatului de grup. Munca acestor colective a dat deja rezultate în sens tradiţional, au fost editate şi publicate câteva volume care ar putea constitui un prim etaj de „big data” necesare unor presupuse analize cantitative. Ştiu de la câţiva dintre ei că visează la finanţările şi la proiectele interdisciplinare care le-ar permite să digitalizeze măcar aceste date. Adevărul – şi ironia momentului – este că studiile lui Franco Moretti au, pe teren românesc, mai ales un impact „teoretic”: s-a tradus recent la Editura Tact, este inclus în bibliografiile universitare şi în aparatele critice ale studiilor recente. Am auzit de la elevi de liceu că a intrat inclusiv în circuitul de idei şi metode cu care sunt obişnuţi din şcoală. Este o efervescentă teoretică din care sunt sigură că va ieşi o schimbare de paradigmă critică şi poate metodologică. Dar totul riscă să rămână un act temporar de entuziasm dacă finanţarea cercetării nu va permite şi aplicarea tezelor lui Moretti în sensul cel mai practic cu putinţă şi dacă decidenţii politici academice nu vor renunţa să mai separe umanioarele de învăţământul tehnic, considerându-le pe primele perdante. Ar fi cazul şi să gândim nişte noi parcursuri de specializare în sensul interdisciplinarităţii presupuse de „digital humanities”, care să includă istorie literară, „data analysis”, dar şi statistică, sociologie şi competenţe cibernetice, pentru că, deocamdată, ne bazăm pe specialiştii care se pricep fie la unele, fie la altele şi le aproximează pe celelalte.

Adrian Tudurachi

1, 2, 3. O să abordez ancheta pe care o propui din perspectiva ultimei întrebări, cea referitoare la influenţa ideilor lui Moretti asupra studiilor literare din România. Cred că trebuie să distingem între mai mulţi „Moretti” – pentru că opera cercetătorului italian pătrunde cu mai multe viteze în spaţiul românesc. Există un „Moretti” legat de dezvoltarea geografiei literare sau a studiilor despre literatura mondială; există apoi un „Moretti” asociat cu revitalizarea formalismului şi cu posibilitatea unei relecturi contemporane a textelor Şcolii Formale Ruse; există, în fine, un „Moretti” al inovaţiilor metodologice, legat de propunerea unor perspective statistice şi cantitative asupra literaturii. Dacă îi vom căuta pe aceşti trei „Moretti”, îi vom găsi în condiţii de receptivitate care merg de la vizibilitate maximală până la ignorare şi cu efecte sensibil diferite asupra pieţii româneşti a

► Ideea
că analiza
cantitativă
va înlocui
interpretarea
dacă
dăm curs
lecturii de
panorama-
re este o
interpretare
greşită
a ceea ce
Moretti
gândeşte ca o
completare
istoric
urgentă...

► A folosi
imaginaţia
literară ca
„ghid” pentru
a te orienta
într-un spaţiu
cunoscut e una
dintre cele mai
atrăgătoare
promisiuni
ale literaturii
în prezent...

studiilor literare. E uşor de remarcat că geografia literară a devenit o temă care se „vinde”. Cărţile Andreei Răsuceanu, care, după modelul morettian din „Atlasul romanului european”, redesenează trasee ficţionale pe harta reală a Bucureştiului, apar la cea mai importantă editură specializată în ştiinţe socio-umane, în cadrul unei extrem de selective colecţii de studii literare. E un exemplu semnificativ, care arată că teme geografice literare au ocupat vârful pieţii editoriale româneşti, impunându-se mult mai repede decât alte abordări contemporane concurente. Mă grăbesc însă să observ că un asemenea succes nu i se datorează cercetătorului italian, calităţii contribuţiilor sale sau impactului pe care reflecţiile sale îl au în spaţiul academic românesc. În fond, aplicarea geografiei literare la harta capitalei se înscrie într-o strategie a ecocriticii, care şi-a dovedit deja eficienţa şi care e justificată de interesul societăţii de a descoperi noi moduri de exploatare a unei realităţi teritoriale. A folosi imaginaţia literară ca „ghid” pentru a te orienta într-un spaţiu cunoscut e una dintre cele mai atrăgătoare promisiuni ale literaturii în prezent, iar faptul că studiile lui Moretti au alimentat acest motor al comercializării operelor e numai o conjunctură fericită.

Situaţia e diferită în cazul actualizării formalismului. Aici, prezenţa lui Moretti e aproape de neocolit: chiar dacă, sporadic, şi alte reflecţii contemporane recurg la – să zicem – studiile lui Tănianov despre dinamica morfologică a literaturii, se poate spune că pledoaria cea mai consistentă pentru reabilitarea formalismului prin intermediul unei teorii a emoţiilor sociale îi aparţine cercetătorului italian. Problema e că receptarea lui Moretti din ultimii ani nu a provocat şi o revenire la textele formaliştilor ruşi sau la orice altă abordare care implică dimensiunea formală în descrierea experienţei literare. Explicaţiile ţin de logica istorică în funcţie de care s-a alcătuit peisajul actual al studiilor literare româneşti: pentru că „vechea” generaţie de critici a fost caracterizată de lecturile structuraliste şi formaliste, delimitarea unei „noi” generaţii şi denunţarea iluziilor autonomiei esteticului au implicat şi abandonul acestor repere anacronice. Argumentele împotriva absolutizării valorilor estetice au avut la noi şi o puternică dimensiune anti-formalistă, care continuă să legitimeze şi să susţină structura actuală a cunoaşterii din domeniul literar. Or, în aceste condiţii specifice pieţii locale a ideilor literare, orice încercare de recuperare a perspectivei formaliste, indiferent că se face pe filiera retoricii sau prin imaginarul darwinist al concurenţei formelor în lupta pentru supravieţuire – în loc să fie acceptată ca o avangardă obţinută prin reciclarea unor direcţii vechi, riscă să treacă pur şi simplu ca o atitudine conservatoare.

DOSARELE REVISTEI CULTURA

Franco Moretti, văzut de aproape

Dintre cele trei ipostaze ale lui Moretti, pe ultimul loc în privința receptivității stă inventivitatea lui metodologică și, în mod precis, angajarea unei perspective cantitative asupra literaturii. Faptul e oarecum neașteptat pentru că vizează partea cea mai perceptibilă a studiilor lui Moretti, subliniată deja de primele texte care au discutat ideile acestuia pe teren românesc. Mă gândesc la eseul lui Alexandru Matei din „Transylvanian Review” (2008), la studiul Oanei Fotache din volumul „Moșteniri intermitente. O altă istorie a teoriei literare” (2013) sau la seria de articole semnate de Alex Goldiș în revista „Cultura” (2014). În mod simptomatic însă, în ciuda unei bune reprezentări a caracterului „revoluționar” al propunerilor cercetătorului italian, aplicațiile cantitative pe material românesc întârzie. Și asta pentru că metodologia propusă de Moretti conține o provocare implicită la adresa obișnuințelor noastre de ordonare și utilizare a operelor literare – ne confruntă cu predeterminările universului nostru de reprezentări ale literaturii. Perspectiva asupra literaturii ca „document” care ilustrează angajamentele estetice și afective ale societății presupune o cuprindere exhaustivă a producției literare din spațiul românesc, emancipată de calcule ierarhice și de strategii canonizante. Reprezentarea statistică ne depozitează de literatura-elite, de literatura „de calitate”, de literatura motiv de „mândrie națională”; spus scurt, ceva care ține în mod intim de raportul nostru cu universul operelor literare e amenințat prin acest import teoretic. E vorba de importanța gesturilor axiologice în reprezentarea literaturii, care coboară până la originile romantice ale literaturii noastre, văzute ca mijloc de legitimare superioară a comunității naționale, ca „trofeu” și ca justificare ultimă a unei societăți emergente. De aceea, ipotezele morettiene cele mai avansate rămân greu de asumat. E un fapt pe care trebuie să îl corelăm și cu alte eșecuri ale importului de metodologie critică – cu foarte slaba receptare la noi a sociologiei singularității creatoare a lui Bernard Lahire sau Nathalie Heinich, cu lipsa de ecou a dispozitivelor lui Michel de Certeau de descriere a „practicilor cotidianului” sau chiar cu problemele de operaționalizare a noțiunii foucauldienne de „arhivă”: îl ratăm pe Moretti din cauza unei specificități culturale...

► Ipotezele morettiene cele mai avansate rămân greu de asumat. E un fapt pe care trebuie să îl corelăm și cu alte eșecuri ale importului de metodologie critică – cu foarte slaba receptare la noi a sociologiei singularității creatoare a lui Bernard Lahire sau Nathalie Heinich, cu lipsa de ecou a dispozitivelor lui Michel de Certeau de descriere a „practicilor cotidianului” sau chiar cu problemele de operaționalizare a noțiunii foucauldienne de „arhivă”: îl ratăm pe Moretti din cauza unei specificități culturale...

Alex Goldiș

1. Pe lângă că e un teoretician excelent, Franco Moretti e o persoană cu mult umor. Din această cauză tinde el însuși să-și caricaturizeze tezele pe măsură ce le avansează sau să adopte pentru o clipă, de dragul dialecticii, pozițiile criticilor săi. Prin acreditarea metodei de „distant reading”, Moretti a trecut pentru mulți drept un teoretician al „citurului de la distanță” sau chiar al „neciturului”, în ton cu epoca post-lecturii pe care o trăim. La o privire mai atentă, însă, criticul încearcă să acrediteze o metodă cu totul nouă de a citi, deconstruind mizele megalomane ale comparatismului din ultima jumătate de secol. De la René Étiemble sau Dionýz Đurišin până la Adrian Marino, mai toți comparatiștii au argumentat pentru extinderea teritoriului investigației, încercând să asimileze noi literaturi. Fără însă a formula problema pragmatică a raportului dintre timpul de lectură al cercetătorului și cantitatea cărților de îngurgitat. Or, explică Moretti, a citi mai mult pur și simplu nu rezolvă problema, în măsura în care acest „mai mult” poate ridica volumul lecturilor cu câteva procente ne semnificative. Așa încât trebuia revizuit însuși modul de a citi, printr-un fel de „diviziune a muncii”: în timp ce istoricii sau criticii vor rămâne în continuare preocupați de hermeneutică sau „close reading”, teoreticienii World Literature se vor angaja în „distant reading”, folosind drept materie brută nu neapărat literatura în sine, ci contribuțiile primilor. E singurul mod de a da seama de fenomene vaste ale literaturii, rămase necercetate sau prost ilustrate până acum: raporturile dintre literaturi, morfologia genurilor pe intervale spațio-temporale mari, dominante stilistice ale unor epoci, impactul global al societății asupra literaturii etc. Teme secundare pentru literatură, cum susțin gurile rele? N-aș zice. Sunt importante sintezele stilistice, care pornesc de la eșantioane reduse de text, extrapolându-l apoi asupra unei întregi epoci (precum „Mimesis”-ul lui Auerbach sau, la noi, „Arca lui Noe” a lui Manolescu), însă mai sunt ele suficiente? Mai putem pretinde că vorbim de „paradigme” și „mutații” ale genului românesc eliminând din discuție 99% din romanele apărute? Mă îndoiesc.

2. Impactul cărților lui asupra studiilor literare actuale e comparabil doar cu emulația pe care o făcea Roland Barthes cu structuralismul în anii 60-70. Tot așa cum Barthes înnebunise populația academică să caute structuri și raporturi semnificat-semnificat peste tot, din cauza lui Moretti am început să numărăm romane în draci și să vedem grafice chiar și acolo unde ele nu există. Mă gândesc cu spaimă la perioada în care Moretti, la fel ca Barthes, se va plictisi de metoda acreditată de el însuși și va lăsa o serie întreagă de cercetători să numere și să contabilizeze în continuare neconsolați. Există

semne, încă de pe acum. Într-o mică precizare pentru „Observator cultural” de anul trecut, Moretti recunoștea, cu mica doză de cinism pe care i-o știm, că până acum rezultatele concrete ale „distant reading”-ului s-au lăsat așteptate. Nu e mai puțin adevărat, însă, că acest tip de cercetare pozitivistă e în măsură să reconstruiască o comunitate a cercetării literare cu reguli mai stricte, care să încurajeze un dialog real. Dacă cercetarea literară era bazată până acum doar pe „ipoteze”, „conjecturi”, „interpretări punctuale”, premisa unui teritoriu comun, ceva mai ferm (nici Moretti, nici discipolii săi nu cred în fond în „obiectivitatea pură”) va conduce, probabil, la refundamentarea studiului literar și chiar a poziției lui în societate. Prin insistența asupra aporiilor și a ambiguităților oricărui tip de discurs, prin teoria indecidabilelor, poststructuralismul sau deconstructivismul erodaseră însăși încrederea generală în cercetările literare. Până într-atât a subminat deconstructivismul instituția studiilor literare, încât are dreptate să observe Darío Villanueva (într-un studiu din 2013) că „Atunci când s-a pus problema redistribuirii bugetului în universități, administratorii au început să se întrebe: de ce să alocăm fonduri unei discipline a căror profesori susțin că ea nu vrea să afirme nimic, că nu vrea să modeleze nimic, și care se dedică unor discuții menite să disece la nesfârșit difer(a)ențe?” Insistența compensativă, împrumutată din domeniul științelor tari, asupra „descoperirilor” (în defavoarea interpretării gratuite) s-ar putea să recupereze, în schimb, stima de sine a cercetătorului umanist și respectul societății față de munca sa.

3. Această revoluție de viziune, inevitabilă la nivel global, are șanse să devină populară și în context românesc. La Facultatea de Litere din Cluj, în cadrul Departamentului de limbi romanice, e în curs de derulare un proiect care pornește de la premisele lui Moretti. Mai mulți profesori, printre care mă număr, au început să propună la cursurile lor meditații cu privire la această metodologie nouă, iar studenții reacționează excelent. Împreună cu Mihaela Ursa am inițiat un cerc de dezbateri teoretice („Metacritic”) și o revistă („Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory”), în atenția cărora au stat constant „distant reading” și „digital humanities”. Rezervele ar putea viza, însă, probleme concrete: în absența unei arhive electronice serioase de literatură română, datele vor putea fi cu greu instrumentate. E nevoie mai mult decât oricând de acest „the bird s eye view” (Matthew L. Jockers) în literatura română, cu atât mai mult cu cât reverența față de individualitatea genială a cutărui scriitor sau respingerea premiselor științifice ale cercetării literare, confundate cu dogmatismul marxist-leninist, ne-au păstrat până acum la adăpost de reflecții mai largi și de priviri panoramice. ■

Young New Formalism

ȘTEFAN BAGHIU

„Gringo”, volumul de debut al lui Radu Nițescu (2012, Cdpl), a fost un pariu pierdut aproape în întregime. Cartea apăruse într-un an în care mai toți debutanții în poezie veneau cu voci unitare, închegate în proiecte cu teza la vedere, fie ea stilistică sau tematică (mă gândesc la Anatol Grosu, Alex Văsieș sau Marius Chivu), iar Nițescu ieșea cu un prim volum care arăta mai mult ca o antologie de simple imitații (de la Ginsberg la Bukowski, toate pe față). Problema s-a agravat atunci când, în următorii ani, majoritatea poezilor tineri notabili au propus consecutiv stilistici personalizate, adevărate *trademarks* ale post-douămiismului (Vlad Drăgoi cu *postironia*, Andrei Dosa cu fragmentarea imaginarului, Florentin Popa cu jocul oralității/argoul stilizat, Hutopilă sau Buzu cu *noul ruralism* etc.). Nițescu risca, astfel, să rămână în urma propriului nume creat în lumea literară, care nu mai răspundea pe teren cerințelor stabilite de proiectele congenerilor.

Posibilitățile cotidianismului

La mai bine de patru ani de la debut, Radu Nițescu publică la Casa de Editură „Max Blecher” volumul „Dialectica urșilor”. Trebuie să o spun din capul locului, proiectul mi se pare în sine o gură de aer proaspăt în contextul poeziei tinere a ultimilor ani, mai ales din două motive: în primul rând, pentru că vocea pe care o propune Nițescu e tradusă în poezie cu naturalețe prin rimă accidentală, formă fixă și structuri clasicizate (ca și cum lui Ianuș din „Ursul din containă” i-ar fi suflat atitudinea și carisma Sociu, deposedându-l de revoltă); apoi, pentru că, tranzitive prin excelență, majoritatea cotidianismelor și micile crochiuri prezente în volum sunt livrate cu o generozitate care a lipsit multă vreme din poezia de debut: adică scenariile *nerd* sau relațiile interumane nu sunt plasate strategic doar pentru a vorbi despre o interioritate poetică *special*, ci tocmai pentru că acestea, prin detașarea discursului, sunt revelatoare în sine. Paleta situațională nu e dată, astfel, de hazardul cotidian, ci fiecare poem își împlinește funcția prin rezolvări extrem de ingenioase. Fie că e vorba

» O întreagă mitologie a copilăriei de anii '90 funcționează în poemele lui Nițescu: desenele animate, cărțile lui Tolkien sau jocurile lego...

de suspendarea realităților la finalul poemului („ce treabă și asta, să nu știi dacă ceața/ vine din Londra sau dinăuntru,/ să-ți întreb vecinul, nea Petrică,/ spune-mi și mie, afară-I ceață?/ Și dacă e, să te bucuri,/ și dacă nu, să te bucuri mai tare”), fie că e vorba de momente de analiză sau introspecție („Totul strălucește și pentru că totul strălucește devine interesant/ cum funcționăm în raport cu lumina, cum oriunde te uiți,/ te uiți în trecut”, „Lacul înghețat pe care rațele stau la pozat/ nu-mi oferă nici măcar liniștea aia/ a lacurilor înghețate”), Nițescu pare să nu se mulțumească doar cu livrarea contextelor în regim de atelier. Jocul formal e astfel dublat de o intenție reglatoare: aceea de a oferi dinamicii poemului un fel de rezolvare prin apex-uri pe cât de spectaculoase, pe atât de naturale.

Noul formalism

Merită menționat și felul în care o întreagă mitologie a copilăriei de anii '90 funcționează în poemele lui Nițescu: desenele animate, cărțile lui Tolkien sau jocurile lego devin pretexte pentru

explicarea comportamentelor post-adolescențelor. La fel cum preadolescența (pornografie, primele fumuri etc.) are corespondent tot atât de concret în viața de adult („Caut job pe net, e la fel,/ îmi aduc aminte cum eram mic și căutam porno/ în care actrița să semene măcar un pic/ cu fata aia care îmi răsturnase mie/ lumea la școală”). Există în poemele din „Dialectica urșilor” un fel de supra-detașare care permite, în felul în care îi erau permise lui Sociu abuzurile sentimentale din „cântece eXcesive”, până și exploatarea unor zone de lamentație sau proiecție kitsch. Versuri ca „(...) undeva lângă mare,/ unde diminețile frigul funcționează ca stimul,/ ne vom înțelege din lucrurile simple,/ ca mișcările degetelor de la picioare (...)” sunt astfel integrabile tocmai pentru că centrul de greutate al poemului nu cade niciodată pe ele. Însă acest calcul face parte din însăși structura volumului: când poemele cu rimă devin deja previzibile, poetul trece la vers alb; când metaforele își consumă din forță, poemele sunt detensionate prin pasaje întregi de introspecție nealterată.

De aceea, rețeta volumului determină chiar forța lui centrifugă, în sensul în care, de la felul în care este construit formal și până la felul în care este rezolvat tematic, volumul reușește să atragă toate personajele care populează bestiarul marginalilor de cartier sau pe cel al adolescenților aflați în zonele primelor descoperiri *hard* într-un discurs pe cât de carismatic, pe atât de sincer și insubordonabil vreunei stridențe: „de la grădiniță: trebuia să dormim la prânz/ și ceilalți ieșeau pe holuri, organizau expediții/ să vadă cum dorm fetițele,/ și eu rămâneam,/ acolo în pat, nemișcat, cu pătura trasă peste ochi”.

„Dialectica urșilor” devine, astfel, un volum care poate sta fără probleme între titlurile grele ale ultimilor cinci ani. Unul din cele mai bune exemple prin care naturalețea discursului poate să înghită un soi de *nou formalism*, aparent tot mai urgent asumat în poezia tânără, suprasaturată de ermetisme și șantiere profunde. Cele mai dure realități interioare și de mediu social sunt livrate în poezia lui Radu Nițescu cu nonșalanța artei naive. În fundal însă pot fi recunoscute atât orele simbolice de instrucție cu autorii de referință ai poeziei ultimelor decenii, cât și despărțirile subtile de aceștia. ■

SEMNAL EDITORIAL

TEODORA DUMITRU

Modernitatea politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu

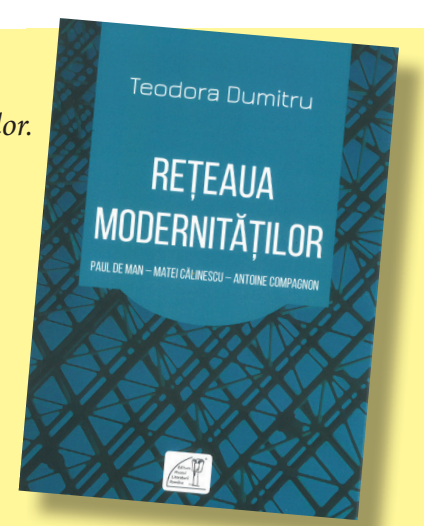
Editura MNLR, 2016

Rețeaua modernităților.

Paul de Man – Matei Călinescu – Antoine Compagnon

Editura MNLR, 2016

TEODORA DUMITRU

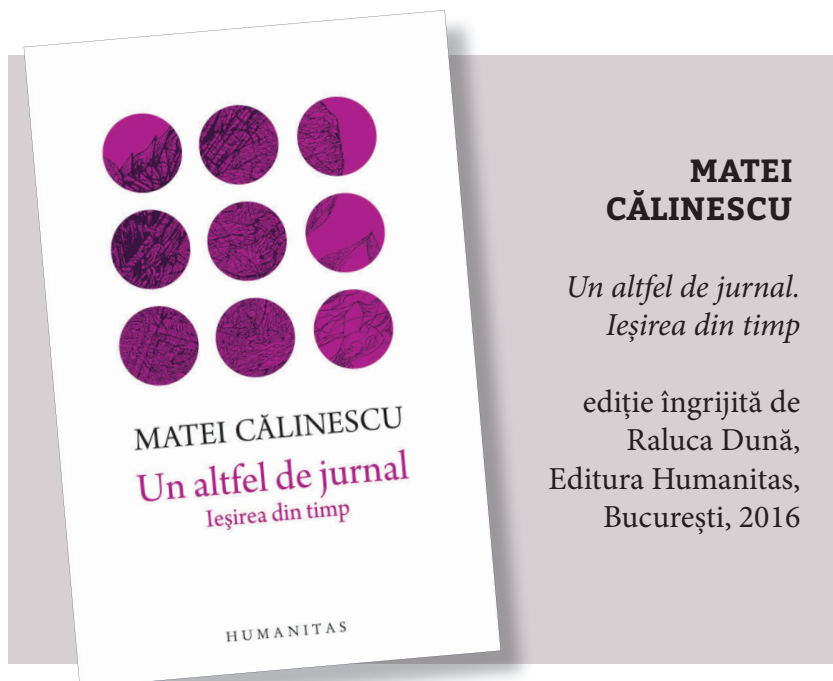
Autoportretul lui M

COSMIN BORZA

Un inedit, emoționant și, în desule pagini, fascinant jurnal de doliu deschide seria de autor pe care Editura Humanitas i-o dedică lui Matei Călinescu. Partea întâi, intitulată „Problema memoriei”, prelungește evocarea îndoliată din „Portretul lui M” (2003), carte scrisă pe parcursul primelor 40 de zile scurse de la moartea fiului suferind de autism și de epilepsie, Matthew. Totodată, această secțiune, care cuprinde însemnări din 25 mai 2004 până în 18 ianuarie 2008, dă seama și de o deloc imprezvizibilă metamorfoză identitară a lui Matei Călinescu.

Pentru totdeauna neîmpăcat cu dispariția copilului de doar 25 de ani, profesorul de literatură comparată de la Indiana University, pensionar încă din 1999, resimte tot mai acut sentimentul zădărniceii vieții pe care încearcă să-l combată prin revigorarea „mozaicului de euri, formate în timp, dar coexistând simultan”, conglomerat estompat sau chiar șters de „urgențele” existenței cotidiene. Rezultă un jurnal al „amintirilor zilnice” sau, cum notează diaristul în martie 2007, „un soi de jurnal de bătrânețe în care, în locul reacțiilor la evenimentele zilnice, al întâlnirilor (care nu se mai produc) și-al proiectelor, în locul stărilor de spirit efemere, rolul principal, dacă nu chiar unic, îl joacă amintirile”. Doliul purtat prin scris pentru Matthew se extinde, astfel, și asupra vechilor identități ale lui Matei Călinescu, reușind să le readucă în prezent, să le determine să contribuie la energia vitală atât de necesară raportării firești și demne la bătrânețe: „Când, cum și cât își amintește cineva e o măsură a capacității sale de a trăi, a vitalității sale, indiferent de vârsta cronologică”.

Și mai programatic se vedește această concepție în a doua parte din „Un altfel de jurnal. Ieșirea din timp”. Fragmentele autobiografice dintre 17-25 februarie 2008 și 8 iunie 2009 sunt scrise din perspectiva unui „supraviețuitor”, termen metaforic-medical care denumește condiția bolnavului de cancer după confirmarea diagnosticului. Prezentul însumează aproape exclusiv rezultate când încurajatoare,

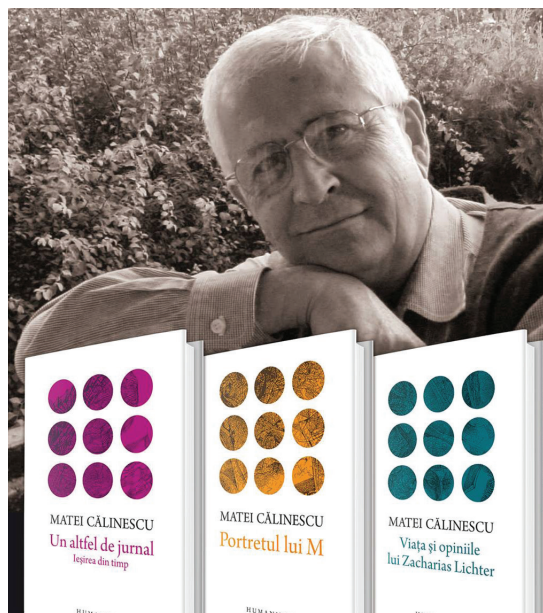
**MATEI
CĂLINESCU**

*Un altfel de jurnal.
Ieșirea din timp*

ediție îngrijită de
Raluca Dună,
Editura Humanitas,
București, 2016

► Matei Călinescu ajunge la neutralitatea emoțională experimentată o viață de fiul Matthew, lipsindu-i, totuși, credința caracteristică autiștilor că toți ceilalți îi „împărtășesc gândurile, întrebările, nedumeririle, intențiile, dorințele, așteptările”.

când exasperante ale „CT-scan”-urilor, viitorul înseamnă doar „mors certa, ora incerta”, așa încât, după luni de „neliniște, de repetate cutremure și zvârcoliri interioare, de anxietăți fără nume”, diaristul atinge o stare de ataraxie care îl angoasează și mai mult. În fapt, Matei Călinescu ajunge la neutralitatea emoțională experimentată o viață de fiul Matthew, lipsindu-i, totuși, credința caracteristică autiștilor că toți ceilalți îi „împărtășesc gândurile, întrebările, nedumeririle, intențiile, dorințele, așteptările”. Soluția protejării unei normalități oricât de firave este, de aceea, dată tocmai de retrăirea în egală măsură empatică și lucidă a trecutului. O retrăire care, pentru autorului lui „A citi, a reciti”, implică invariabil un proces minuțios de relectură, reinterpretare și rescriere. „Raportarea la trecut ca la un fel de viitor, ca un spațiu de posibilități, fie ele imposibile [...] e fără îndoială, atât vreme cât suntem

vii, un reflex al «instinctului vieții», o reafirmare a lui” (29 iulie 2008), „mie mi s-a atrofiat dimensiunea viitorului în anii de după moartea lui M și am ajuns să prefer imaginația memoriei imaginației anticipării” (18 august 2008) sunt doar două dintre subtilele confesiuni teoretice ale lui Matei Călinescu.

Nu întâmplător, timpul imediat este mai mereu doar consemnat și, uneori, suspendat prin fixarea evenimentelor cotidiene în câteva stereotipuri: neocomunismul din postcomunismul românesc, corupția generalizată din țara natală, respectiv pragmatismul exacerbant al celei de adopție, marxismul iresponsabil al multor intelectuali occidentali, inumanitatea procedurilor și serviciilor medicale care îl reduc pe pacient la un calcul statistic etc. În schimb, timpul „regăsit” îi prilejuiește autorului („probabil, cel mai proustian memorialist român”, în termenii lui Alex Goldiș dintr-o cronică recentă) un veritabil dinamism existențial. Teoreticianul și criticul literar, profesorul niciodată integrat deplin în mediul universitar american, soțul dependent de protecția afectuoasă a Ucăi (Adriana Călinescu), tatăl frustrat că nu știe/ poate relaționa natural cu propriii copii (M și Iri), exilatul dezorientat care amintește de lectorul sau de studentul incapabil să-și organizeze proiectele pe termen lung, copilul fascinat de forța interioară a mamei și adultul obligat să asiste neputincios la agonia ei se intersectează vibrant, se redefinesc reciproc și colaborează la crearea prin scris al unui antidot pentru mortificarea ce precedă moartea.

Fiecare zi trăită cu adevărat devine, așadar, „o monadă sau un *aleph* temporal”, diaristul aspirând, în clipele așa-zis revelatorii, la capacitatea mnemotehnică a „magiștrilor” amintirii: bunul prieten Mircea Ivănescu și Jorge Luis Borges (cărui nume Călinescu, auzit la o întâlnire din 1980, îi inspiră recitarea unui „cântec al cobzarului” citit în 1916). Ascultarea unei simfonii, vizionarea unui film, o plimbare prin Bryan Park, lectura unui fragment din „În căutarea timpului pierdut” (roman recitat, simptomatic, începând cu ultima carte, fără a mai ajunge vreodată la prima) ori din diverse studii mai ales filosofice, teologice sau medicale, răspunsul la o anchetă despre iubirile lui Nichita Stănescu, știrile despre deconspirarea colaboratorilor Securității (între care și destui congeneri) stârnesc un apetit pentru evocare, problematizare și teoretizare de-a dreptul vitalist-molipsitor.

Dând voce/viață eurilor sale dispărute, Matei Călinescu înscenează în „Un altfel de jurnal” o „tanatografie” îndreptată chiar împotriva morții, oferind o memorabilă ultimă lecție și teoretică, și creatoare, și existențială. ■

Leontina Văduva 30

COSTIN POPA

O mare soprană a fost aniversată recent, la împlinirea a 30 de ani de carieră internațională prodigioasă. Leontina Văduva, un nume reper pentru lirica românească, un nume emblematic pentru multe dintre teatrele mari ale lumii, pentru industria înregistrărilor media.

Am făcut cunoștință cu vocea Leontinei Văduva vineri 13 iulie 1984, la Opera Română din București, în cadrul unui recital cu pian alături de mama sa, Maria Ciobanu, o seară inedită cu un program compozit care, pe lângă muzică populară, a cuprins și câteva pagini de operă. Privită cu neîncredere – era firească – tânăra de 24 de ani a atras de la început atenția prin calitățile native de glas. Încă stângace în atitudine, emoționată, Leontina Văduva – Liliana Ciobanu, pe atunci – prefigura în ariile de operă o aură artistică de necontestat. Studiile au desăvârșit darurile cu care a fost înzestrată și afirmarea în carieră nu a întârziat să apară. După concursuri câștigate, după debuturile la București în „Povestirile lui Hoffmann” de Offenbach (rolul Antonia), la Toulouse în „Manon” de Massenet, a urmat o ascensiune fabuloasă către Opera Regală Covent Garden din Londra, Opera de Stat din Viena, Teatro alla Scala din Milano, Metropolitan Opera din New York, Opera Națională din Paris, în compania celor mai mari cântăreți, dirijori, regizori din epocă. Au urmat înregistrările video și discografice la marile case producătoare. Actualmente, Leontina Văduva se dedică recitalurilor, concertelor și îndrumării tinerilor aspiranți la glorie lirică.

Personalitatea artistei vine nu numai din lirismul glasului cu înzestrări solare – strălucire și căldură –, ci și din tălmăcirile profunde cu care conturează profilurile personajelor sale. Leontina Văduva pătrunde în esențele spirituale, în adâncimile stilistice, cu reflectări în rostirile expresive ce încarcă cu multiple semnificații cuvântul cântat și desenele melodice. Muziciană de înaltă calitate, soprana restituie frazelor imaginate de compozitor culoarea, lungimea, potrivirea accentelor și nuanțelor diverse, pe o largă dinamică. Leontina Văduva este o coloristă de forță. În sală, vocea pătrunde incisiv, prin

ÎN DIALOG, LUMINIȚA ARVUNESCU ȘI LEONTINA VĂDUVA

poziția de sunet cea mai adecvată pentru penetranța sonoră. Actrița Leontina Văduva este desăvârșită. Căldura vocii se regăsește în căldura adresării, jocul scenic are naturalețea proprie persoanei, sensibilitatea fascinează, sinceritatea seduce.

Roluri? Sunt cunoscute și referențiale: Julieta, Manon, Mimì, Leila, Norina, Adina, Violetta, Gilda, Antonia, Blanche de la Force, Micaëla, Mireille, Lauretta etc. Niciodată Leontina Văduva nu și-a depășit „fach”-ul glasului către întreprinderi

► Am făcut cunoștință cu vocea Leontinei Văduva vineri 13 iulie 1984, la Opera Română din București, în cadrul unui recital cu pian alături de mama sa, Maria Ciobanu...

riscante, dăunătoare. O pildă de înțelepciune în structurarea carierei. Nu a neglijat literatura de lied, îndeosebi a celui românesc, Enescu în special.

OPERA FANTASTICA...

... este un ciclu de serate muzicale inițiate și moderate de cunoscuta realizatoare Luminița Arvunescu, simbol al emisiunilor de operă la Radio România Muzical. După întâlnirea cu soprana Nelly Miricioiu, a urmat dialogul – în ambientul Salonului Cerchez de la Muzeul Național Cotroceni – cu Leontina Văduva, organizarea revenind Asociației pentru Muzică, Artă și Cultură. Prin ortografiere, titlul ciclului asociază unul dintre epitetele majore conferite operei cu dedicația către împătimitii artei lirice, acea categorie atât de specială de melomani, toți pasionați și uneori subiectivi, dar absolut îndrăgostiți de scenă, de sacerdoții ei. Așa încât Luminița Arvunescu a știut să se adreseze în primul rând fanilor, ea însăși fiind dăruită genului, calitate fără de care profesionalismul nu ar exista.

Dialogul cu Leontina Văduva a cuprins o largă diversitate tematică, de la începuturile primelor contacte cu muzica – folclorul, valsurile lui Johann Strauss – și emoțiile concursurilor internaționale, la rolurile preferate și secretele studiului, de la amintirile contactelor cu mari dirijori la iluștrii parteneri de scenă. Întrebările incitante venite din partea moderatoarei și-au găsit răspunsuri spontane, povestirile Leontinei Văduva fiind o sursă inepuizabilă de atracție pentru publicul prezent.

Au cântat discipoli ai maestrei, sopranele Alexandra Doboș-Rodriguez și Ramona Păun, mezzosoprana Florentina Soare, tenorul George-Ionuț Virban, în acompaniamentul pianistei Diana Ionescu. Însăși Leontina Văduva a oferit live „Tatăl nostru” de Felicia Donceanu și, pe film, aria Norinei din „Don Pasquale” de Donizetti. Și-a dat concursul cunoscuta violonistă Clara Cernat, stabilită în Franța. A fost prezentă doamna Michelle Amouroux, directoarea Atelierelor Capitoles din Toulouse, sosită la eveniment pentru a prezenta câteva costume de scenă ale artistei.

Aplauze frenetice și flori au încheiat întâlnirea fanilor operei cu reputata soprană, succesul fiind garanția unei noi întâlniri cu Leontina Văduva la OPERA FANTASTICA. Serata a fost anticipată de sărbătoririle care au avut loc la Iași, odată cu decernarea înaltului titlu de Doctor Honoris Causa al Universității de Arte „George Enescu” sopranei Leontina Văduva și a fost urmată de Gala Aniversară Leontina Văduva 30, desfășurată la Sala Radio, precum și de vernisajul expoziției de costume „On stage” ale artistei, la Galeria Creart din București. ■

Liana Saxone-Horodi, eleva lui Schweitzer-Cumpăna în expoziția personală de la Ein-Hod

LIANA SAXONE-HORODI

Ein-Hod este pe bună dreptate considerat un colț de rai. Acolo, atelierelor de creație sau casele artiștilor au adunat de-a lungul timpului tulburătoare povești de iubire sau strădani încercate de incertitudine. Ein-Hod-ul este locul de unde poți privi Mediterana în toată splendoarea ei, într-o lumină specială. Ein-Hod a fost hărăzit să fie leagănul unui experiment unic în această parte a lumii. Marcel Iancu a întemeiat în 1953 în acest sat părăsit un centru de creație oferind cadru natural și condiții de lucru și de viață artiștilor plastici care veneau în Israel din toate colțurile lumii, aducând cu ei zestrea artistică și potențialul lor.

Pot să mă consider un om fericit că legătura mea cu Ein-Hod a început din primele mele zile în Israel. În casa lui Marcel Iancu eram un oaspete bine venit, el povestindu-mi mereu de perioada copilăriei sale, când se juca împreună cu tatăl meu, cu care era vecin. În 1965 am primit de la Marcel Iancu un album, apărut atunci, cu dedicația „Porte bonheur pentru Liana Saxone în noua ei patrie”. Această dedicație am copiat-o și am pus-o ca motto pe caietele de impresii ale tuturor expozițiilor mele. Într-adevăr, mi-a purtat noroc. Am fost legată de Ein-Hod nu numai prin Marcel Iancu, ci și prin sculptorul Tuvia Iuster, o legendă a artiștilor plastici veniți din România. Am urmărit an de an tot ce s-a realizat în sat, mai ales la Muzeul Iancu-Dada. Lista cunoștințelor mele la Ein-Hod este lungă și cu unii dintre cei care creează aici am devenit colegă în cadrul Asociației Artiștilor Plastici din Haifa și Nordul Țării. Au trecut 52 de ani din ziua în care am sosit în Israel și tot atâția ani de când am devenit un musafir permanent la Ein-Hod.

În martie 2013, după ce a apărut albumul meu „50 de ani de pictură”, mi s-a organizat o expoziție retrospectivă în sala mare a Galeriei Centrale din Ein-Hod, în care am expus 57 de lucrări în ulei. După această expoziție, care a avut un succes enorm, am fost invitată să particip la toate expozițiile colective organizate de Galerie. Am început cu participarea la o expoziție colectivă cu tema „Băutura dăunează sănătății”, în care lucrarea mea a fost plasată în centrul galeriei și s-a bucurat de aprecieri deosebite. Au urmat multe alte expoziții colective, în care lucrările mele au avut succes. În luna septembrie am primit un telefon de la Galeria Centrală din Ein-Hod și mi s-a comunicat că am fost invitată, împreună cu șapte pictori și trei sculptori, să participăm la un târg organizat în sala mare a Galeriei. Expoziția a fost programată pentru luna octombrie, luna sărbătorilor evreiești de toamnă, când numeroși vizitatori vin la Ein-Hod. Am acceptat și voi prezenta 13 picturi în ulei, pe care le-am realizat în ultimul timp. Sunt în general lucrări de dimensiuni mici, în care domină culoarea: vase cu flori, acoperișuri, obiecte de artă decorativă românească. Un dulap din scânduri vechi cu obiecte românești, acoperișurile văzute anul acesta la Sinaia, un vas cu bujori pe fundal de bibliotecă, o casă din Ein-Hod cu o poartă de fier, obiecte de ceramică românească pe o ladă de zestre.

Lucrez îmbinând în mare măsură cunoștințele profesionale primite la începutul carierei mele de la maestrul Rudolf Schweitzer-Cumpăna. Îmbogățind și perfecționând primele noțiuni pe care le-am primit de la el, atunci, la 19ani, pentru mine important este să continui să mă perfecționez, să nu mă repet, chiar dacă reiau un subiect pe care l-am tratat în trecut și să studiez în continuare desenul, compoziția, culoarea. ■

NICU ILIE

Familia, un nerv inflammat al societății

Aționând ca un zoom care mărește și centrează prin ajustări treptate, regizorii români au selectat în perioada recentă familia ca pe un mediu predilect de expresie a tensiunilor sociale. Startul a fost dat de Cătălin Peter Netzer cu filmul "Poziția copilului", în 2013. O crimă produsă din culpă permitea regizorului să analizeze relația mamă-fiu mult dincolo de schematismul psihanalitic și să o găsească definitiv pentru o societate în care vinovăția a devenit un bun tranzacționabil. Filmul "Ilegitim" (Adrian Sitaru, 2016) aduce un caz-limită, un cuplu incestuos frate-soră (în tradiția marginalilor de la începuturile noului val), dar construiește o poveste în care familia este portretizată ca un cumul de vinovății, asumate sau nu – de la medicul care și-a denunțat pacienții la Securitate, la fiul care își insultă și își lovește tatăl, culminând, evident, cu incestul. Alt tip de relații de familie, de această dată în sfera a ceea ce numim astăzi normal, este descris de Cristian Mungiu în "Bacalaureat" (2016). Și aici, familia se bazează pe culpă, în cele mai diverse chipuri – de la infidelitate la trafic de influență și până la forme de vinovăție fără încadrare juridică, dar cu încălcătură morală și emoțională. Alte producții, precum "Câinele japonez" (Tudor Cristian Jurju, 2013) și "Acasă la tata" (Andrei Cohn, 2015) prezintă întoarceri ale fiilor rătăcitori, însă în situații în care apropierea dintre părinți și copii nu mai este posibilă pentru că între unii și alții faliile normale dintre generații s-au extins într-atât încât părinții și copiii nici nu mai fac parte din aceeași cultură. Deosebiriile dintre unii și alții sunt totale, ca între o națiune și alta. Nu doar rutina zilnică îi desparte, ci și valorile, produsele culturale consumate, stilul de viață, stilul de îmbrăcăminte, stilul alimentar, până și vocabularul. Propriu-zis, nici nu mai vorbesc aceeași limbă.

Asemenea mecanisme cultural-economice, care fac ca indivizii să evolueze rapid, dar cu viteze diferite, și să ajungă în opoziție unii cu alții, fac din familia extinsă un loc în care un artist poate aduna toate tensiunile și provocările vieții contemporane.

Cinetica familiei în „Sieranevada”

Familia extinsă mai fusese în zona de interes a lui Cristi Puiu, în calitate de scenarist al filmului "Niki Ardelean, colonel în rezervă" (r.: Lucian Pintilie, 2003). Acolo era vorba despre un fost militar care,

Explozia cercului familial

Cristi Puiu închide, în "Sieranevada", 15 personaje în 60 de metri pătrați cât are o "cutie de chibrituri" dintr-un bloc din orice cartier-dormitor al Bucureștiului. Cei 15 reprezintă cercul extins al unei familii reunit pentru o comemorare religioasă. Rezultă o docu-come-dy-drama de 173 de minute în care camera de filmare se transformă într-un microscop. În fața obiectivului, relațiile de familie și relațiile interumane sunt disecate replică cu replică și expuse ca pe masa unui taxidermist.

odată pensionat, nu își mai poate găsi niciun reper nici în propriile gânduri, nici în societatea care se schimbă mult prea rapid pentru el și încearcă să se legitimizeze prin viața de familie, ca ultimă resursă capabilă să certifice faptul că viața sa a avut, totuși, un sens. Însă familia e parte din societate și, în ciuda opoziției sale, se va transforma odată cu restul societății. În "Sieranevada" tatăl a murit deja; lumea e strânsă la parastasul său. Dar asta nu înseamnă că nu mai are cine să se opună schimbării, că nu mai există personaje care să vrea să înghețe istoria. Dimpotrivă, în măsuri diferite, toate personajele o fac.

În cele trei ore ale unui film extrem de dens, despre care încă mai poți vorbi ore în șir (dovadă că regizorul dă acum interviuri lungi de trei-patru ore în care face precizări despre film), Cristi Puiu a adunat și a încheiat într-un tot unitar foarte multe elemente din foarte mulți regiștri, cam tot ce afectează sau pare să afecteze viața de zi cu zi a unui individ. În plus, minimalismul specific noului val face ca toate acestea să capete o valoare de simbol și o pluralitate semantică ce extind și mai mult sfera interpretărilor.

În film își fac loc și așteptatele tensiuni părinți comuniști – copii postcomuniști, specifice vieții românești, dar ele sunt doar o fațetă. Tradiția – apărută de toate personajele, dar în forme diferite – nu se poate reduce la cincizeci de ani mai traumatizanti sau nu. În colțul opus, schimbarea – pe care mai toate personajele o acceptă în forme diferite – nu are formă și dimensiuni; poate fi o nouă profesie, o nouă relație, un nou *device*, un nou statut, o nouă boală. Și nu doar lucrurile mari și grave pot argumenta Tradiția sau pot exprima Schimbarea. Filmul se deschide cu o altercație între doi tineri părinți cauzată de faptul că, pentru serbarea fiicei lor, tatăl a cumpărat o rochie și niște pantofiori nepotriviți, de *Sleeping Beauty*, nu de *Albă-ca-Zăpada*, ceea ce, deși el nu înțelege, este dramatic. Atunci când bărbatul încercă să argumenteze cu frații Grimm, i se dă în contraargument o ecranizare Disney.

Tocmai pentru că sunt forțate la adaptări rapide la valori și la non-valori, la

► Relațiile de familie sunt trasate pe limita subțire dintre îngăduință și agresivitate...

concepții ale altora și la idei ale nimănui, personajele din "Sieranevada" nu sunt zen, nu sunt mulțumite de ele însele și cu atât mai puțin de ceilalți. Devenite, dintr-un factor de echilibru, cum obișnuiau să fie, un factor suplimentar de stres, relațiile de familie sunt trasate pe limita subțire dintre îngăduință și agresivitate, sunt marcate de vinovății ascunse, mai mici sau mai mari, individuale sau de grup, și sunt tratate cu neglijența practicării unui ritual al cărui simbol a fost uitat de toată lumea. ■

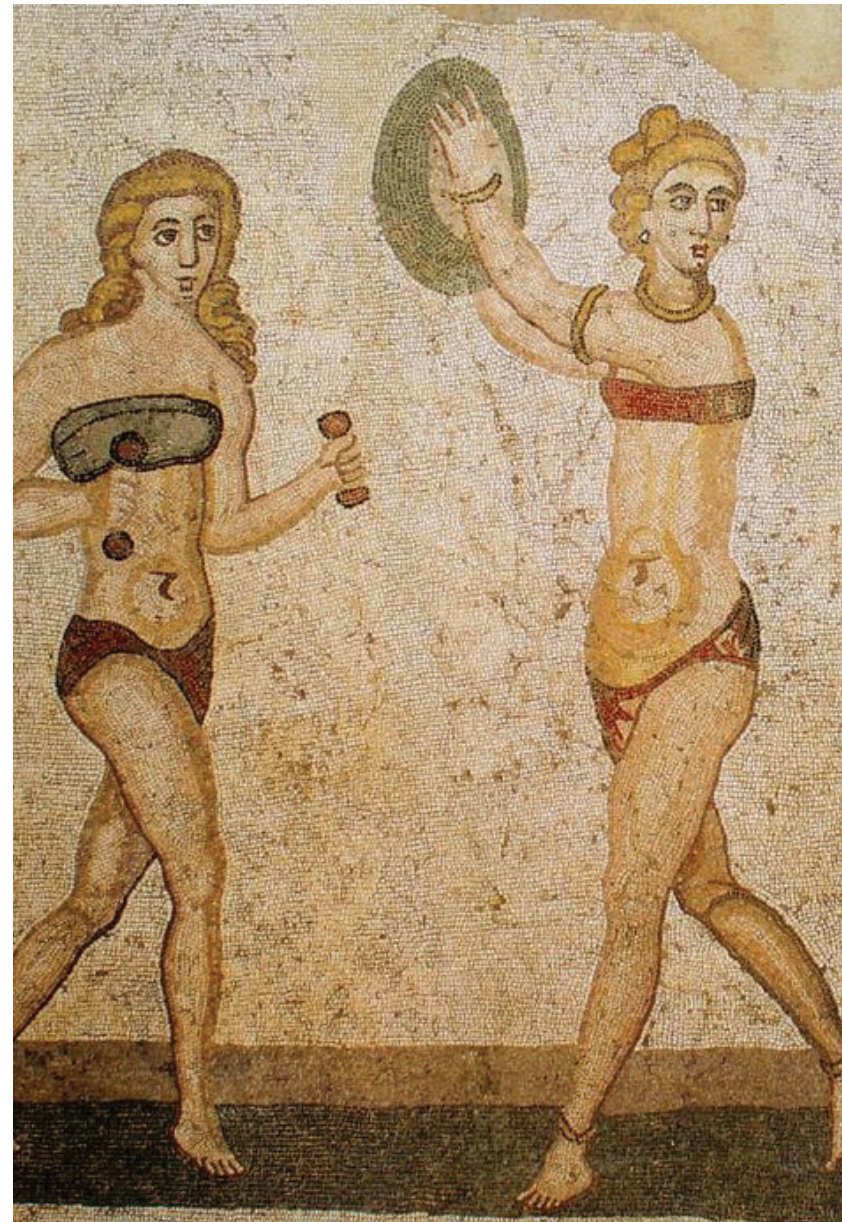
Cultul comodității

HORIA ALEXANDRESCU

În zilele noastre, când spui sport, te gândești automat la omul pur, la campionul care reprezintă o culme atinsă prin perfecționarea biologică și depășirea limitelor, la omul planetar în care sunt îngemănate fizicul cu spiritualul. El este, desigur, idealul. Dar, așa cum socotea Baronul Pierre de Coubertin, în faimosul său aforism, „Pentru ca 100 de oameni să se ocupe de cultura fizică, 50 trebuie să facă sport; pentru ca 50 să facă sport, 20 trebuie să se specializeze, iar pentru ca 20 să se specializeze, 5 trebuie să fie capabili de performanțe uimitoare”. Înaintea celui considerat a fi părintele Jocurilor Olimpice internaționalizate, a existat, însă, aromânul Evanghelie Zappa, fondatorul Olimpiadelor moderne, gândite în spiritul lor inițial, adică din perspectiva vechilor eleni, care slăveau, desigur, și campionul, dar nu ca scop în sine, ci ca desăvârșire a cultului pentru frumusețea corpului omenesc, în care să se împletească tocmai idealul athletic cu idealul spiritual. În “Cato Maior sau Despre bătrânețe”, Cicero spunea: ”...Trebuie să ne îngrijim de sănătate, trebuie să practicăm exerciții pe măsura noastră, să mâncăm și să bem doar atât cât să ne refacem forțele, să nu le zdrobim. Și nu numai de trup trebuie să ne îngrijim, dar, cu mult mai mult, și de minte, și de suflet; căci și acestea se sting din cauza bătrâneții, dacă nu le întreții, așa cum întreții lumina, picurând ulei într-un opaiț; dacă oboseala exercițiilor îngreunează într-adevăr trupul, prin exerciții sufletele se înviorează”. Superb și nimic mai adevărat!

Cât ne-am îndepărtat, însă, de aceste învățături în vremurile noastre hipertehnologizate, în care viața scursă contracronometru, în goana automobilului, se frânge fără să ne dăm seama în sedentarismul din fața calculatorului, a televizorului și a telefonului celular! Ceea ce era deunăzi un pedometru s-a instalat astăzi până și pe cel mai banal ceas de mână, pe care vi-l recomand cu căldură, pentru a vă convinge singuri de tragedia fiecărei zile, și anume numărul ridicol de pași pe care-i facem de dimineață până seara! Din pat în baie, în bucătărie, apoi direct în mașină, din care cobori pentru a urca în birou, la calculator, după care vine traseul invers, cu seara împărțită confortabil între micul ecran și facebook. Bașca tableta sau telefonul android, care slujesc și ele, peste zi, cultul comodității absolute, la care ne închinăm de voie-de nevoie, dar mai ales

pentru a ne ști aliniați la preceptele omului modern. Și, dacă tot suntem atât de tehnologizați, indiferent de vârstă, mai rămâne să-mi spuneți și că nu vă doare nimic. Ei bine, nu vă cred! Adică, nu tu un junghi în spate, un genunchi sau un șold care simt că stă să plouă, o sâcâitoare durere de cap, nimic, chiar nimic?! Să fim serioși și să nu ne furăm căciula de pe cap, recunoscând că toate astea există și nu sunt altceva decât răspunsurile (și avertismentele) pe care ni le trimite organismul la sedentarismul inconștient la care îl supunem non-stop! Este un revers al civilizației, aglomerat în comoditățile zilelor noastre, care ne-au acaparat de-a dreptul, diluându-ne chiar și darurile ereditare de la început de drum. Oare mai contați cumva pe ele dacă nu faceți măcar vreo 10.000 de pași pe zi, după cum recomandă minimal specialiștii? Dar un nutriționist ați consultat vreodată, când v-au îngrijorat silueta și cântarul? România se află deja în topul european al obezității și pe chiar primul loc al bolilor cardiovasculare, ca urmare mai ales a felului în care ne-am năpustit, de 25 de ani încoace, în tot ce ne-a lipsit mai mult până atunci: cultul confortului și al comodității. Așa ne-am asigurat mașini, televizoare, supertelefoane, calculatoare și tablete. Plus delicatese cât cuprinde, abandonând unicul tonic natural care era și este sportul. Gratuit! ■

Stimați consumatori, e ora deschiderii!

VIRGIL ȘTEFAN NIȚULESCU

Am fost unul dintre cei care au militat pentru realizarea unor cercetări sociologice în domeniul culturii. Dacă știm cum stăm, e mai ușor să știm ce avem de făcut. Cel puțin așa e în teorie. În practică e întotdeauna mai greu. Acum, de exemplu, Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală a lansat „Barometrul de consum cultural 2015. Preferințe, practici și tendințe”. Cercetarea nu a avut ca obiectiv special vizitarea muzeelor. Dar, unul dintre cele mai interesante capitole ale lucrării este, fără îndoială, cel dedicat consumului de cultură înregistrat în rândul tinerilor – tocmai pentru că, în acest caz, putem să întrevădem care va fi tendința interesului pentru cultură, în anii ce vin. Prin „tineri”, autorul studiului (Ștefania Voicu) înțelege persoanele între 14 și 30 de ani. Aflăm, astfel, că forma de expresie culturală preferată de această categorie de public o constituie cinematograful. În 2015, 70,7% din tinerii chestionați au preferat filmul. Urmează, în ordine, spectacolele de divertisment și muzică (61,6%), teatrul (48,4%) și muzeele și expozițiile, cu 47,8%. Biblioteca, filarmonica și opera sunt instituțiile mai puțin frecventate. Din păcate, la o privire mai atentă, în cazul segmentării grupului de tineri, se constată că grupul cel mai numeros, dintre cei care frecventează muzeele și expozițiile, se situează între vârstele de

14 și 18 ani (51,5%), ceea ce înseamnă că această îndeletnicire este strâns legată de activitatea școlară. Pentru grupul situat între 19 și 25 de ani (vârsta studenției, pentru unii, dar și a primelor slujbe, pentru alții), preferința pentru muzeu și expoziții scade puțin (50,4%), în vreme ce tinerii aflați între 26 și 30 de ani – adică, cei aflați la începutul afirmării profesionale, dar și în momentul în care își întemeiază o familie – sunt mai puțin interesați de aceste instituții culturale (43%).

Nu trebuie uitat că interesul – cel puțin, în mediul urban – pentru activitățile muzeale și expoziționale este dat, mai ales, în cazul tinerilor, și de participarea la evenimente care au un pregnant caracter de socializare, cum sunt Noaptea Europeană a Muzeelor sau, mai recent, Noaptea Albă a Galeriilor. Cu alte cuvinte, faptul că o familie de tineri aflați în pragul trecerii în cel de-al patrulea deceniu de viață ajunge o dată într-un an să viziteze unul sau mai multe muzeu nu înseamnă că acesta este un obicei, ci, mai degrabă, o excepție. De altfel, dintr-un alt studiu din volum, realizat de Mădălina Manea – de astă dată, pentru toate segmentele de vârstă – reiese destul de limpede că lucrurile stau chiar așa: 64% din respondenți nu au vizitat, niciodată în ultimul an muzeu sau expoziții, 18% au intrat cel mult o dată într-un an într-o asemenea instituție, 10% au fost de două sau de trei ori într-un an, la un muzeu sau la o expoziție, 6% de patru sau de cel mult șase ori, în vreme ce doar 2% constituie

►► Pentru a putea da un răspuns la aceste întrebări avem nevoie de o strategie culturală care să fie acceptată nu doar formal (...), de politici culturale adaptate nevoilor și de manageri culturali care să le aplice.

acel „nucleu dur” al pasionaților, care fac vizite, cel puțin, lunar, într-un muzeu sau o expoziție.

Pentru cititorii revistei *Cultura*, un asemenea peisaj cultural pare neverosimil. Aș vrea, doar, să vă gândiți la faptul că peste 46% din populația României trăiește în mediul rural, iar din cele puțin peste 10 milioane de locuitori ai mediului urban, mulți trăiesc, de fapt, la marginea societății, cu un nivel foarte scăzut de educație și cu venituri aflate sub pragul sărăciei, ori în localități „urbane” în care ocupația de bază este legată de agricultură. Care credeți că sunt posibilitățile și interesul acestor oameni de a vizita muzeu, în situația în care ei au dificultăți imense de a supraviețui, de la o lună la alta? Sunt oameni la care nu ajunge nici măcar informația despre o expoziție muzeală. De aici, până la interesul de a vizita un muzeu, distanța este uriașă.

Cum spuneam, problema pe care o avem de rezolvat noi, ca națiune, nu este aceea a realizării de studii sociologice, ci cu totul alta: ce facem cu aceste date, ce înțelegem din ele, ce măsuri luăm? Pentru a putea da un răspuns la aceste întrebări avem nevoie de o strategie culturală care să fie acceptată nu doar formal (avem una, încă de pe vremea ministrului Daniel Barbu), ci de către întregul Guvern, de politici culturale adaptate nevoilor și de manageri culturali care să le aplice. Deocamdată, atât fostul ministru, Vlad Alexandrescu, cât și actualul ministru, și-au propus modificarea strategiei, din motive greu de înțeles (cam dificil să modifici, la sfârșitul lui 2016, strategia pentru anii 2014 – 2016!), dincolo de orgolii. Și este limpede că despre politici culturale coerente nu vom putea vorbi decât, în cel mai bun caz, spre mijlocul anului viitor. În ceea ce privește managementul muzeal, aici lucrurile sunt chiar și mai complicate. Într-o țară în care descentralizarea a dus la apariția unor proiecte manageriale locale care nu au nimic de a face cu strategia guvernamentală și în care managerii sunt numiți și revocați în funcție de umorile ordonatorului de credite (fie el central sau local), este foarte greu de urmărit un obiectiv național, cum ar fi cel al creșterii accesului cetățenilor la bunurile culturale din muzeu și expoziții. Vom avea, se pare, proiecte „de țară”. Rămâne de văzut dacă ele vor putea să fie și aplicate, cu instrumentele legale și politice pe care le avem la dispoziție! Deocamdată, la începutul toamnei lui 2016, sunt, mai degrabă, pesimist.

Întorcându-mă la volumul publicat recent, pot să remarc, însă, un singur lucru: studiile publicate constituie doar o bază de discuție pentru ceea ce va urma. Cu alte cuvinte, munca începe de abia de acum încolo! ■

3 milioane de români în relație activă cu arta și cu muzeele. Și nu-i găsim

CARMEN CORBU

Hai să ne împrăștiăm!

De la c.a.p-uri și până la taxa radio, românii au avut tot felul de experiențe nashpa cu lucrurile în co-participare. În timp ce mulți renunțau și la sistemele centralizate de distribuție a căldurii, brusc, în vară, guvernul le-a oferit ocazia să se împrăștiască în cotă parte din Brâncuși. Nici măcar din operă în sine, din „Cumințenia pământului” în particular, ci direct din Brâncuși. Din valoarea noastră națională! Brâncuși e al nostru! Creativii din publicitate au ameliorat puțin mesajul pentru a evita disiparea responsabilității și au recurs la o formulă prin care endorserii din clip l-au încredințat pe artist fiecărui român în parte, el nemaifiind „al nostru”, ci „al meu”, „al tău”, la pachet cu atitudinea și acțiunea personală, nu de grup. Pentru 2 euro!

Un performence guvernamental: Cu carul înaintea boilor

Așa a fost să fie: „Barometrul de consum cultural”, publicația anuală editată de Institutul Național de Cercetare și Formare Culturală (culturadata.ro) să apară cu o săptămână înainte de încheierea campaniei și el să aibă în cuprins o secțiune dedicată artelor plastice și o alta referitoare la consumul cultural în spațiul public.

Studiul a încercat să determine gradul de familiarizare a publicului cu arta vizuală contemporană și cu autorii circumscriși domeniului. Rugați să identifice un artist vizual contemporan din România, doar 11,1% dintre respondenții la nivel național au oferit un răspuns pozitiv. Datele exacte furnizate de cercetare sunt următoarele: „O majoritate covârșitoare (78,7%) nu au știut sau nu au răspuns la această întrebare, iar restul au oferit nume de interpreți de muzică (5,1%), actori de cinema (2,4%) sau alții / altele (2,7%)”. Dacă așa stau lucrurile la nivel național, în București se înregistrează, totuși, o rată de răspuns pozitiv ceva mai mare, de 19,4%. Dar și aici confuzia persistă: „Mai bine de jumătate din respondenți (59%) nu au știut sau au refuzat să răspundă, iar restul au identificat interpreți de muzică (12,8%), actori de cinema (4,6%) sau alții / altele (4,3%).”

Brâncuși e al tău așa cum și țara asta e a ta.

Trimite textul "Brancusi" prin SMS la 8833 și donează 2 Euro pentru "Cumințenia Pământului".

Număr total SMS-uri primite: **76.179**

Număr valabil în rețelele: Digi Mobil, Orange, Telekom România Mobile și Vodafone. Suma alocată cauzei este de 2 Euro. Nu se percepe TVA pentru donațiile de pe abonament. În rețelele Orange și Telekom România Mobile, pentru cartelele preplătite, TVA-ul a fost reținut la achiziționarea creditului. Pentru donațiile de pe cartele preplătite, în rețeaua Vodafone utilizatorii nu plătesc TVA.

► Deși în lunile cât a durat campania s-au spus multe, cel mai frumos au tăcut muzeele. Ele ar fi fost cele în măsură să mute accentul de pe „proprietatea asupra artei” pe „contactul cu arta”.

Confuzia de termeni în interiorul procesului de identificare a unui artist vizual, ar avea o posibilă explicație, spun cercetătorii de la Culturadata în asocierea ideii de vizual cu mass-media. Dar, în aceeași ordine de idei, pare că în răspunsul dat de subiecți a prevalat notorietatea unui nume, iar atribuirea unui domeniu căruia acest nume îi aparține a fost un demers secundar. Cum participarea la consumul de cultură în spații publice a însemnat, mulți ani la rând, predominant evenimente de tipul „cel mai lung cârnat din lume” sau „cea mai lată plăcintă”, rezultă că performanța guvernamentală putea să se desfășoare sub titlul „Campania ne-a prins nepregătiți”. Și că un spot cu mesajul „arta e a ta”, „orice artă e a ta”, „arta îți face viața mai frumoasă și lumea mai bună”, „arta nu era granițe”, difuzat vreo câțiva ani – cam tot atâția câți s-au consumat cu cârnații cei mai lungi și funiile de ceapă cele mai groase – ar fi pregătit mai bine experimentul social.

O cafea mică și câteva bârfe
6 milioane de euro și 2 euro la un sms înseamnă 3 milioane de români în relație activă cu arta și cu muzeele. Pe care nu-i găsim în cercetările asupra consumului cultural, orcât de puțin mecanic am analiza cifrele. Donația – situată ca valoare sub prețul unui ice-coffee la terase pe perioada verii –, suma finală colectată – care s-a oprit la 76.179 de sms-uri – și reușita achiziției nu reprezintă în mod necesar și potențialul campaniei. Ea are meritul de a rămâne un experiment social și de a determina niște chestionări. Trei puncte de plecare în chiar pledoaria de pe site-ul oficial al campaniei: 1) „se evită scoaterea acestuia din circuitul public”, 2) „rămâne astfel în proprietatea românilor”, „va fi redată circuitului muzeal și va putea fi

admirată”. Ce înseamnă „circuit public și cum nu reușesc muzeele să determine 10% dintre români să le treacă pragul și a doua oară într-un an? Ce înseamnă „proprietatea românilor”? Dar „va putea fi admirată”? Trei teme care, disecate la o cafea de 2 euro, ar putea valora mult.

Un petec de pământ pe lună

Deși în lunile cât a durat campania s-au spus multe, cel mai frumos au tăcut muzeele. Ele ar fi fost cele în măsură să mute accentul de pe „proprietatea asupra artei” pe „contactul cu arta”. Dar nu, muzeele nu au părut să aibă un proiect, o proiecție măcar, minim o intenționalitate. Poate știau că, oricum e mai cool să mergi la H'Art decât la MNAR și mai ușor să intri la MOMA on-line decât la MNAC. Așa că muzeele s-au ținut tari pe poziții, adică au rămas înțepenite, așa cum le știam. Fără discursul lor, asigurarea de pe site-ul campaniei, cum că, odată achiziționată, opera „va fi redată circuitului muzeal și va putea fi admirată” rămâne un ceva gol, lipsit de sens, o expresie a inutilității numai bună să țină la distanță orice investiție financiară și afectivă. Și să vorbești despre împrăștiere și nu despre apropiere, este ca și cum, donând pentru achiziția „Cumințeniei”, ai cumpăra teren pe lună. ■

TNC
„MARKIN SUD ESCU”

ANUL CONSTANTIN BRÂNCUȘI

MIERCURI,
19 OCTOMBRIE,
ORA 17,
SALA
„ION D. SÎRBU”

BRÂNCUȘI - TITULESCU
SUFLETE PEECHE
CU
ILIE GHEORGHE
NICOLAE COANDE

UN SPECTACOL LECTURĂ DUPĂ ÎNSCRISURI DE
CONSTANTIN BRÂNCUȘI, VINTILA RUSSU-ȘIRIANU,
PETRE PÂNDREA, BENJAMIN FONDANE

Manager: Alexandru BOUREANU